בְּלַבַּת אש

תניינא

לקט מאמרים ורשימות

הדרכות והנהגות, פירורים משולחן גבוה

שנאמרו ונכתבו במהלך שנת האבל אחר העלות עמוד
האש והענן אבינו רועינו, רבינו הגדול, לבן של ישראל

מרן ראש הישיבה הגאון החסיד

רבי שמואל אויערבאך זצוקללה"ה

בעל 'דרכי שמואל'

הוספות ותיקונים לספר 'בלבת אש'

"בלבבי לבה וכף אך, על מות ציר נאמן אשר לא קם עוד כמוהו"
(פיוט ליום שמחת תורה הנאמר קודם ההפטרה).

ט' אדר ראשון תשע"ט

מנחם נובוגרוצקי
רחוב חנקין 10, בני ברק
טל' 036162520, 0504175517
פקס 036160763

עימוד: 'פסקאות' 052-7139885
דוא"ל: 7139555@gmail.com

לזכרון עולם ולעילוי נשמת

אבינו רועינו רבן וליבן של ישראל
עמוד האש לפני המחנה בתוקף ובעוז
להרבות כבוד שמים בעולם
שר התורה, גאון ישראל, איש האמת, חסיד ועניו,
משכיל אל דל, עמוד העבודה,
אשר שפך לבו כמים כבן המתחטא לפני אביו בתחינה

רבינו הקדוש רבי שמואל זצוקללה"ה

תורה תורה חגרי שק והתפלשי באפרים
מי יפרק הויות ומי יתרץ שברים
מנורה הטהורה אורה נעדרת - אויה
מי ירפא לנו ויחבוש השבר הנורא

הונצח ע"י תלמידו החביב
הרה"ג רבי בנימין איזנטל שליט"א
ובני ביתו הי"ו

זכות התורה תעמוד להם
לראות שפע ברכה והצלחה עד בלי די, בכל מכל כל,
ברוחניות ובגשמיות בזה ובבא.

תוכן הענינים

דברות אש

בשיטת הערוך בדין פסיק רישא דלא ניחא ליה ובדין פס"ר בספק דלשעבר ..... ז
פנינים יקרים מרבינו זצוק"ל
שירת התורה ..... יב
עקידת יצחק ועבודת הקרבנות – עבודה שבלב ..... יג

בלבת אש

אקדמות מילין ..... כא
יז / לבן של ישראל ..... כט
יח / באהבתה ישגה תמיד ..... לט
יט / ריחיים שטוחנות מן ..... מה
כ / 'שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה' ..... נה
כא / במעלות הקדושה ..... סה
כב / מסילות בעבודת התשובה ..... עג
כג / אעשה לו עזר כנגדו ..... פג
כד / להיות לכם לאלוקים ..... צא
ויצעק שמואל ..... צז
הוספות לספר בלבת אש ..... קו
תיקונים לספר בלבת אש ..... קט
מכתב ..... קיא

תוכן ענינים מפורט

בלבת אש

אקדמות מילין ..... **כא**

טללי אורה ונטפי תחיה ◈ לתשובת השנה ◈ שמואל בקוראי שמו ◈ ישקני מנשיקות פיהו

יז / לבן של ישראל ..... **כט**

רוחב לב ◈ לבן של ישראל ◈ לב נבון ומתוקן ◈ לב מרגיש

יח / באהבתה ישגה תמיד ..... **לט**

עזה כמות אהבה ◈ להתחבר אל נותן התורה ◈ אדם כי ימות באוהל

יט / ריחיים שטוחנות מן ..... **מה**

השתא ריחיא ומנא אסתלקו ולא אשתאר בעלמא מיניה ◈ דרכי החינוך וההנהגה ◈ חכם הרזים ◈ כל הטעמים שבעולם בטעם 'לשד השמן' ◈ כדרך הנשר אשר בשמים

כ / 'שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה' ..... **נה**

ויפנה מכל דבר למלחמה ◈ העיקר הגדול שהכל תלוי בו ◈ אהבת ד' מוטבעת בנפש האדם ◈ להיישיר בני אדם לאהבתו ◈ הדברים חיים וקיימים ◈ שלהבת אש – אין שום מציאות מלבד האמת ◈ במערכה הכבירה מול השונא הגדול ◈ וכי שייך לוותר על רצון החיים

כא / במעלות הקדושה ..... **סה**

זאת טהרת האדם ◈ מכל משמר נצור לבך ◈ 'צמאה לך נפשי כמה לך בשרי' ◈ ראשו מגיע השמימה ◈ גבוה מעל גבוה

כב / מסילות בעבודת התשובה ..... **עג**

"לבש שמואל חלוקן של כל ישראל" ◈ "ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו" ◈ לב רשעים כמעט ◈ תשובה – לשוב לשורשו למקום שלא נפגם בחטא ◈ עצם אמירת חטאתי – עיקר ו'ראשית' של תשובה ◈ אכלתי ואוכל עוד ◈ תשובה – קביעת מקומו האמיתי של האדם ◈ עיקר התשובה והעבודה למעשה - להיות במצב של קביעות

כג / אעשה לו עזר כנגדו ..... **פג**

רוממות יום השנה י"ד טבת ◈ חלק כחלק יאכלו ◈ משים עצמו אכזרי על גופו ועל בני ביתו ◈ מעשה נורא ◈ אשת חבר

כד / להיות לכם לאלקים ..... **צא**

המדריכנו על במות אויבנו וירם קרננו ◈ יציאת מצרים בכוחו ובזכותו של שבט לוי – עצם הלוז

"וַיַּצְעֵק שְׁמוּאֵל" ..... **צז**

בירורים וציונים אודות מנהגי רבינו זצוק"ל בתפילותיו הזכות

הערות והוספות על הספר 'תפארת שמואל'

קדושת 'כתר' בנוסח אשכנז

הוספות ותיקונים לספר 'בלבת אש' ..... **קו**

דברות אש

בשיטת הערוך בדין פסיק רישא דלא
ניחא ליה ובדין פס"ר דלשעבר

פנינים יקרים מרבינו זצוק"ל

שירת התורה
עקידת יצחק ועבודת הקרבנות -
עבודה שבלב

דברות אש

בשיטת הערוך בדין פסיק רישא דלא ניחא ליה ובדין פס"ר בספק דלשעבר[א]

[א] **שיטת** הערוך, דלר"ש דדבר שאינו מתכוין מותר גם באופן דפס"ר כל דניחא ליה מותר, ובתוס' (כתובות ו' ב' ד"ה האי) מייתי עיקר ראייתו מהא דפרק כל התדיר (זבחים צא:) דאליבא דר"ש מזלפין יין על גבי האישים אע"ג דפס"ר הוא דודאי מכבה הוא כיון דלא ניחא ליה בהאי כיבוי שרי. ומבואר מראיית הערוך, דס"ל דהיכא דלא ניחא ליה מותר גם בשאר איסורי תורה, וכאיסורא דכיבוי האש שע"ג המזבח, ולא נאמר דווקא במלאכות שבת. ובפשוטו דבאופן דלא ניחא ליה באיסור שוב ה"ל ככל דבר שאינו מתכוין דשרי ר"ש בכל איסורי תורה, כמבואר בגמ' בכמה דוכתי בהדיא (עי' יבמות ד' ב'), וכן נתפרש בדברי רבינו חננאל שנתבארה דעתו [בשיעור הקודם] כשיטת הערוך, דהכי דינא בכל איסורי תורה.

ומיהו בתוס' בפרק הבונה (שבת ק"ג א ד"ה לא צריכא וד"ה בארעא דחבריה) **האריכו** לחלוק על יסוד היתרו דהערוך בפס"ר דלא ניחא ליה, והעמידו הסוגיא דקעביד בארעא דחבריה, דרק אינו חייב ומפטורא דמלאכה שאינה צריכה לגופה, ומבואר דלא סבירא להו להך סברא דלא ניחא ליה ביסודה, וסברת דבר שאינו מתכוין אינה מועילה לפוטרו מעיקר חיובו דאורייתא, וכל טעם פטורו משום מלאכה שאצל"ג, דאינו אלא במלאכות שבת לחוד ולא בכל איסורי תורה. [וראיית הערוך מההיא דמזלפין יין נדחית מטעם דאי"ז פס"ר, וכמ"ש בתוס' שבת שם, ויתבאר לקמן].

ובתוס' ביומא (ל"ד ב' סוף ד"ה ה"מ) אזלי נמי בשיטתייהו לדחות דברי הערוך באורך, ואמנם מצינו בדבריהם דעה אמצעית מחודשת, והוא ממה שכתבו לדחות ראיית הערוך מההיא דקעביד בארעא דחבריה דהתם לענין חיוב חטאת קאמר דליכא חיוב חטאת ולא לישתרי לכתחילה, והיינו דס"ל נמי כסברת הערוך דהא דלא ניחא ליה מהני דליכא חיוב חטאת, אלא דלא מהני שיהיה מותר לכתחילה, וכמו שמצינו כן בשאר פטורים וכגון מקלקל דאע"פ שפטור מ"מ אסור לכתחילה מדרבנן. [ולענין מתעסק ידועים המה דברי הגרע"א בתשובה סי' ח' לאסרו לכתחילה, ובמקור חיים הל' פסח סי' תמ"ח נחלק עליו, ואכ"מ].

ונראה דה"נ מבואר מדברי התוס' בשמעתין דדחי לראיות הערוך

א. שיעור זה שנאמר בי"ט חשון תשנ"ט, היה השיעור הראשון שזכיתי לכתוב לשימוש הרבים, והוגה תיבה בתיבה ע"י רבינו זצוק"ל.

מההיא דמזלפין יין וההיא דאית ליה הושענא אחריתי משום דמצוה שאני, ומבואר דהנידון הוא בדרבנן אם איכא איסורא במקום פטורא, ולהכי שייך לחלק ולהתיר במקום מצוה, דודאי ליכא למימר הכי לענין איסורא דאורייתא. [ואגב, יל"ע בגוף תירוץ התוס' אמאי לא נקטי הסברא דאין שבות במקדש, ולהכי ליכא להאי איסורא מדרבנן, ושמא י"ל דס"ל דלא אמרו כן אלא לענין שבותין דרבנן ולא בשאר איסורי תורה].

וכן מבואר ברא"ש שבת שם דדוחה להערוך דהביאור בגמ' דארעא דחבריה דרק אינו חייב, ולא הזכיר משום מלאכה שאצל"ג, וכתב שם גם כהתוס' דבמזלפין יין מצוה שאני, והיינו כהנ"ל.

ובאור שמח (פ"ח מלולב ה"ה) כתב שאף באינו מתכוין עובר מדאורייתא בל"ת כל מלאכה, דהמלאכה נעשית מכל מקום, והאדם מצווה שלא לעשותה, ורק בעשה דשבתון דקאי על הגוף שישבות אינו עובר באינו מתכוין, כיון דאיהו מכוין למלאכה אחרת המותרת, ושובת ממלאכה, ואגב גררא נעשית מלאכה אחרת. אולם אין נראה כדבריו, אלא דמדאורייתא ליכא איסורא כלל, וכמו שנתבאר.

ובעיקר ראיית הערוך מההיא דמזלפין יין, רש"י בזבחים (שם ד"ה הא ר"ש) כתב דאין בזה משום פס"ר דאפשר שמזלף ליה בטיפין דקות מאוד הלכך אף אם מכבה בטיפין גסות דשא"מ הוא, ובהרא"ש שם ביאר רק זה דאפשר שיפלו על עצי המערכה או ע"ג האיברים, ובתוס' שבת שם הוסיפו דאפשר שמזלפו ע"ג האיברים, ודבריהם תמוהין דהא בפשיטות ענין הזילוף הוא בדווקא על אישי המזבח, וא"כ עיקר העבודה הוא שיפלו ע"ג האישים, והוי מתכוין ע"ז שיפול כה"ג, וכגון דא ודאי אינו פוטרו מה דלא הוי פס"ר, וצ"ע.

[ב] **הרא"ש** בפרק שמונה שרצים (סי' ט') ובר"ן (שם מ' ב' מדפי הרי"ף) כתבו לענין איסור סירוס באופן שאינו מתכוין דאסור אפילו לר"ש דמודה ר"ש בפס"ר, ולא שייכי הכא דברי הערוך דשרי בגוונא דלא ניחא ליה דהיינו דווקא לענין שבת דבעינן מלאכת מחשבת אבל בשאר איסורים לא בעינן דניחא ליה, ומייתו ראיה ממאי דקפריך בגמ' בכל התדיר שם, והא קא מכבה, אע"ג דלא ניח"ל בהאי כיבוי, והיינו דחזינן דפשיטא ליה לגמ' דה"ל פס"ר ולהכי פריך דה"ל מכבה, ולא נחית לפלוגי דלא ניחא ליה. וכבר תמהו בזה דהרא"ש סתר משנתו, דהא בפרק הבונה איהו דחי לראיית הערוך משמעתתא דהתם משום דלא ה"ל פס"ר, וכמובא לעיל, וא"כ היאך מייתי מדלא מחלק בגמ' התם אם ניחא ליה, כיון דלא איירי בפס"ר מידי.

ואשר יראה בביאור דברי הרא"ש, דמש"כ בפרק הבונה דלא איירי הגמ' באופן דפס"ר כלל, זה בביאור סוף הסוגיא שם דהא ר"ש דשרי, דאין זה משום דלא ניחא ליה כהערוך אלא דאי"ז פס"ר, ונדחית ראיית הערוך מהגמ' שם, אבל עדיין יש לדון מסברא אם לא ניח"ל מתיר באינו מתכוין אף בפס"ר. ובזה מבאר הרא"ש דרק

לענין שבת יש לדון כן מסברא, משום מלאכת מחשבת, אבל בשאר איסורין אין זה היתר כלל, ומוכיח כן מתחילת השמועה שם דפריך בגמ' בפשיטות דה"ל מכבה, והרי הלכה רווחת כר"ש דדשא"מ מותר, ובהכרח שקושיית הגמ' מטעם דבפשוטו הוי פס"ר, וא"כ מוכרח מהגמ' דאף בלא ניח"ל ג"כ חייב בפס"ר, ומוכח מינה דלא כהערוך להתיר באופן דלא ניח"ל. ומיהו במסקנא דהתם דמוקים לשמעתתא כר"ש דשרי בדשא"מ, ע"כ דלא איירי באופן דפס"ר, וכנראה מס"ד דגמ' דבפס"ר ליכא חילוקא לר"ש, אלא איירי באופן דליכא פס"ר כלל, וכדביאר הרא"ש בפרק הבונה שם, ואין כאן שום סתירה בדברי הרא"ש.

[ג] **כתב** הרמ"א (יו"ד סי' פ' ו'): י"א דאסור לחתות האש תחת קדירה של עובד כוכבים לפי שהם מבשלים בהם פעמים חלב פעמים בשר והמחתה תחת קדירה שלהם בא לידי בישול בשר וחלב. והגרע"א בחידושיו שם הקשה דהא אינו מכוין לבשל רק לחתות באש, ופס"ר לא הוי דשמא לא בישל העו"כ בקדירה בשר וגם חלב. וביאר דהך ספיקא לא איכלל בדין דשא"מ, ומשום דדווקא בספק דלהבא שהוא מסופק במעשה גרירת כסא וספסל אם עי"ז משוי גומא, או דזה לא יעשה במעשה כזה, אבל בספק דלשעבר כה"ג שמסופק אם בקדירה זו נתבשלו בשר וחלב ונבלעו בתוכה, אכן ודאי שיהיה בישול בחיתוי זה, ונמצא שהספק אינה בתוצאת המלאכה אלא אם איכא איסורא, ודבר זה מיקרי פס"ר.

והנה הגרע"א שם הביא דברי הט"ז (או"ח סי' שטז ס"ק ג) שכתב שם לדעת הטור, בנועל תיבה וספק אם יש בתוכה זבובים דמותר לנועלו דה"ל דשא"מ, ואף דהוי פס"ר מ"מ דילמא אין שם זבובים ולא הוי פס"ר. וכתב הגרע"א דלפי"ז יותר פשיטא באופן שמבשל בקדירה שספק אם נבלעו בה בשר וחלב, דהתם לא נתכוין לבשל כלל אלא לחתות באש, וגם הדבר מסופק אם בלוע בתוכה בשר וחלב.

ובביאור הלכה (שם ד"ה וכן יש ליזהר) כתב להביא ראיה לדברי הט"ז מדברי התוס' בשמעתין שכתב לדחות ראיית הערוך מההיא דאית ליה הושענא אחריתי, דבההיא שרי לר"ש דשמא לעולם לא יהיה צריך לשני ואשתכח דלא תיקן כלי ולאו פס"ר הוא. ומוכח דגם בספק דלשעבר אם יש בפעולה גופא איסור, הוי אנמי בכלל היתרא דדא"מ לר"ש, ויעו"ש מה שצידד לחלק בין הנידונים ולומר דהא דמיא מיהא להיא דגרירת ספסל דעכ"פ הדבר עומד להתברר רק להבא אם יצטרך לה ויהיה התיקון למפרע.

ובביה"ל שם הוסיף להביא ראיה לדברי הט"ז מדברי הרמב"ן במלחמות פרק כירה (וכבר קדמו בזה הגר"ז בקו"א סי' רע"ז) גבי המיחם שפינהו כו' דפריך בגמ' והלא מצרף, ומשני דכר"ש היא דאמר דבר שא"מ מותר, והקשו הראשונים דהא ה"ל פס"ר ומודה ר"ש דאסור, ותירץ הרמב"ן דמאי דלא חיישינן למצרף ומותר לשפוך מים לתוך המיחם, דשמא לא הגיע לצירוף

אע"פ שנתחמם הרבה, יעו"ש. והעולה מדבריו להדיא, דאף בספק שהוא תלוי בדבר דלשעבר נמי אמרינן היתרא דדשא"מ.

ויותר היה נראה דרך אחרת ביסוד החילוק מדינא דדשא"מ וכההיא דגורר אדם מטה וספסל לנידון דברי הרמ"א דמספקא ליה בקדירה אם נבלעו בה בשר וחלב, והוא דהתם ענין הספק בגרירת הספסל הוא בשיעור הפעולה ואיכותה, דאין פעולת הגרירה בעצמותה מכרחת שתחפר גומא על ידה, ואין עושה הפעולה יכול לאמוד ענינה מתחילה אם באופן עשייתו הפעולה תיעשה המלאכה ממילא, ומשא"כ בנידון דברי הרמ"א שאין הספק נופל בעוצם הפעולה אלא גוף הפעולה נעשית כמות שהיא ואינה בצד הספק כלל, ואין הספק אלא אם יש איסור בדבר או לאו, ובכה"ג אין לפוטרו משום דשא"מ, שזה נאמר דווקא באופן שאינו מתכוין כ"כ בפעולה שתיעשה מלאכה על ידו, ולא במתכוין לגוף הפעולה אלא שמסופק בדיניה, והרי זה ככל ספיקא דאורייתא דספק אם מבשל בשר בחלב או לא.

ולפי"ז היה נראה בפשיטות לדחות ראיית האחרונים האמורה לעיל מדברי הרמב"ן בפרק כירה, שאף שהספק הוא על הכלי אם נתחמם הרבה והגיע לצירוף בשפיכת מים אלה אם לאו, מ"מ ודאי דעיקר הספק הוא באיכות הפעולה של שפיכת המים וכח פעולתם, אם זה שפיכת מים בעלמא או שחודרים להכלי לצרפו וזה פעולה אחרת, ונמצא דהא מילתא דמיא לגרירת ספסל דפטרינן ליה משום דאינו מתכוין לכל עוצם הפעולה ושיעורה.

[ד] **והנה** מה שנקטו האחרונים לעיקר בשיטת הט"ז דס"ל גם באופן דאיכא ספיקא אם יעבור איסור בפעולה, נמי פטרינן משום דשא"מ, נראה לפרש מכוון דבריו באופן אחר, והוא לפי דברי הרשב"א סוף פרק האורג (ק"ז א' הו"ד בר"ן ל"ח א' מדפי הרי"ף) דבירושלמי נראה שהתירו לנעול מתחילה ביתו ולשמור ביתו וצבי בתוכו וכיון שהוא צריך לשמור ביתו אע"פ שעי"ז ניצוד הצבי ממילא מותר ובלבד שלא יתכוין לשמור את הצבי בלבד, יעו"ש.

ונשמע מדבריו דלא איירי דווקא באופן דלא ניחא ליה בצידת הצבי, ואף אי הוה ניחא ליה בצידתו כל שלא נתכוין לשמרו בלבד מותר, ותימה דמה בכך שהצבי ניצוד ממילא כיון דצידת הצבי ה"ל פס"ר. [ועי' מרכבת המשנה פ"א משבת מש"כ בזה, ובתשובות רבי עזריאל ראש הברזל סי' א ס"ק ג].

ואשר נראה לבאר בזה, דמלאכת צידה חלוקה היא ביסודה משאר מלאכות, דבכל המלאכות פעולת המלאכה נעשית בגוף הדבר, ולהכי איכא סברא דכל שהפעולה נעשית ממילא אף בלא כוונתו של העושה למלאכה מודה ר"ש דאסור משום דהוי פ"ר, ואמנם במלאכת צידה הלא לא נעשה דבר בגופו של הניצוד, וכל מלאכת הצידה תליא בכוונתו של הנועלו בביתו לצודו, וכל שלא נתכוין לזה אין הנעילה נחשבת למלאכת צידת הצבי אשר בבית, ולהכי ס"ל לרשב"א דשרי אף בפ"ר.

ולפי"ז יש לפרש כוונת הט"ז באופן זה דהך דפטר בנעל תיבה וספק יש זבובים בתוכה הוא רק במלאכת צידה לבדה ולא בשאר מלאכות, דאף אי לא נימא כהרשב"א דאף בודאי איכא והוי פ"ר מותר, מ"מ מה"ט דאין צידת הבע"ח מעצם מלאכת נעילת הדלת, יש לחושבו עכ"פ כאינו מתכוין, ולהתיר באופן שמסופק אם איכא פ"ר במלאכה, דאין המלאכה כמות שהיא מלאכת צידה.

ובדברי התוס' סוכה דאית ליה הושענא אחריתא וכנ"ל, מבואר מזה דאף דאין ספק בגוף וכח פעולתו, דזה פעולה ברורה, ורק יתברר אם צריך לזה, וזה מחודש יותר דכיון דסו"ס בעת פעולתו לא ידוע לנו אם יש כאן תיקון כלי, ממילא תו חשיב דשא"מ כיון דעכשיו לא מבורר כלל הפ"ר דתלוי בידיעה העומדת להתברר וכלשון הבה"ל שם ועיין בזה.

פנינים יקרים מרבינו זצוק"ל

(נכתבו סמוך לשמיעתן)

שירת התורה[ב]

כתיב בפרשת חוקת (כא, יז), **אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה.**

כתב באור החיים הק', וז"ל: צריך לדעת שירה זו מה טיבה, גם למה אמרו שירה על המן כמו שאמרו על המים, גם כל הפרשה צריכה ביאור. ואפשר כי שירה זו על התורה אמרוה, ובזה ג"כ לא נקרא תגר על הדור ההוא למה לא שוררו שירה חדשה כשניתנה להם תורה מורשה, אשר לה נאוה תהילה, **כי ודאי זאת היא שירת התורה שנקראת באר מים**, נקראת באר על שם המקור שהיא שכינה עליונה שנקראת באר, גם לפי שהתורה נמשלה למים, עכ"ד.

ולפי דבריו מבואר היטב כל תוכן השירה וענינה, וכמו שכתב בכלי יקר, דלכאורה קשה, אם שרו את שירת מי הבאר, היה להם לשיר בתחילת ארבעים שנה כאשר זכו לבאר בזכותה של מרים, ולמה שרו רק עתה אחר שפסקה הבאר במיתת מרים וחזרה בזכות משה.

אמנם, לפי דברי האוה"ח ששירה זו היא שירת התורה מבואר שמתחילה באמת לא זכו בזכות התורה אלא בזכות גמילות חסדים שעשתה מרים, ועתה חזרה בזכות משה, וזהו הביאור במה שפירש רש"י: באר חפרוה שרים - משה ואהרן. ושוב מצאתי בכלי יקר.

וראה בדברי האוה"ח שדרש כל המקראות כמין חומר, ובאמת הרי כבר בגמ' בעירובין (נד, א) מצינו שדרשו מקראות אלו על עסק התורה ביחוד.

אכן שמעתי מרבינו זצוק"ל שתמה טובא בדבריו, דאם שירה זו על התורה היא באה, למה המתינו עד כה, ולא שוררו ושבחו עליה כבר שנים רבות קודם לכם בשנה הראשונה לצאתם מארץ מצרים למרגלות ההר, ולמה המתינו לנתינה זו של הבאר.

וביאר רבינו זצוק"ל שבאמת עצם קבלת התורה אינה טעונה שירה, שכן התורה עצמה היא היא שירת החיים עצמם, ומקרא מלא דבר הכתוב: זמירות היו לי חוקיך בבית מגורי, ואם כי מצינו שנענש דוד המלך על שקרא לד"ת זמירות, הנה זה לצד שהיה נשמע מדבריו שתורה היא רק

ב. זה תורף הדברים שאמר בליל ש"ק פר' חוקת ו' תמוז תש"ע בבית הכנסת תפארת נחמן בבני ברק ת"ו.

כמין זמירות, אבל ודאי שנתגלה כאן ברוח הקודש שישנה בחינת שירה וזמירות בתורה.

ואמנם, מ"מ כאן כאשר היה זה זמן של שירה, לצד הנסים הגדולים שנתרחשו כאן מעל לדרך הטבע, וזכו להנהגה מיוחדת יותר ממה שהיה אצל חזקיהו המלך שהוא ישן על מיטתו והקב"ה נלחם לו, וכאן הוי דרגה גבוהה יותר, שהרי שם ידע שהאויבים קמים עליו, וכאן אפילו לא ידעו מזה, כמו שמבואר בדברי רש"י בפס' טז דאמר הקב"ה מי מודיע לבני הנסים הללו, יעו"ש, וכיון שזמן שירה הוא, שוב שוררו גם על קבלת התורה.

וזכר לדבר זה מצינו בענין ההלל, דהנה ידוע משם רבינו הגר"א, שיש י"ח ימים טובים בשנה, ושמונה ימים מהם אין גומרים את ההלל, וכנגדם שמונה ימי חנוכה, ראה בספר יהל אור בליקוטים שבסוף ספר שמות. וצ"ב מהי שייכות ימי החנוכה לאלו הימים הטובים שיתקיים בהם דין תשלומין של הלל שלהן.

אכן נראה, דאף כי מאיזה טעם שיהיה אין אומרים הלל על ימים אלו, ולא קבעו ימים אלו דין הלל לעצמן, הרי ימי חנוכה 'ימי הלל הן' כלשון הרמב"ם, ועל כן כאשר נמצאים בימים אלו, שוב באים להודות ולהלל את ההלל של אותן הימים, ודוק.

עקידת יצחק ועבודת הקרבנות – עבודה שבלב[ג]

אנו אומרים בכל יום ב'ויברך דוד' על אברהם אבינו שהקב"ה בחר בו והוציאו מאור כשדים וכו' 'ומצאת את לבבו נאמן לפניך'. הרי שיש כאן הדגשה על מציאת הלב נאמן.

ולכאורה צ"ב שהרי עשרת הנסיונות בהם נתנסה אאע"ה היו נסיונות במעשה, ואדרבה, הרי כל ענין הנסיון הוא כמו שכתב הרמב"ן שמוציא מן הכח אל הפועל את דרגתו, ומה ענין זה ל'לבבו', אטו הנסיון היה על עבודת הלב.

אפתח בדברים שזכיתי לשמוע מפי רבינו זצוק"ל הכ"מ לפני שנים רבות, והיה חוזר ושונה אותם בחלקם, והנה הדברים בשלימותם.

מובא בדעת זקנים מבעלי התוספות בסוף פר' וירא (כב, יד), וז"ל, ואתמר במדרש כשאמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם אל תשלח ידך אל הנער והעל האיל תחת בנך לא רצה אברהם להניחו עד שנשבע לו הקדוש ברוך הוא שיחשב לפניו אפרו של איל כאילו היה אפרו של יצחק

ג. נכתב בשנת תשס"ב, והעברתי עתה קולמוס בתוספת מעט.

ונשבע לו ומיד הורידו מעל המזבח ואחר שהורידו אמר לו תן לי חותמך על הדבר הזה. א"ל מן הדין אין לי למסור חותמי מכיון שלא שאלת אותו בשעת מעשה ועוד שכבר נשבעתי לך. אמנם אעשה חסד עמך וליעקב בן בנך אמסרנו הה"ד תתן אמת ליעקב חסד לאברהם כלו' תתן אמת שהוא חותמו של הקדוש ברוך הוא בשביל חסד שאמרת לעשות לאברהם.

ויש לבאר כל דברי המדרש, מה שאל אברהם אבינו ובמה נתרצה לו הקב"ה, ומהי זכותו המיוחדת של יעקב אבינו בענין.

ונראה לבאר לפי מה ששמעתי מתלמיד ישיבת ראדין שסיפר שנכנס פעם בסוף שיחתו של הגאון העצום ר' נפתלי זצ"ל ושמע דבר זה.

כתיב בפרשת העקידה: ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדיו. ופירש"י: אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך בשמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר. ואמר הגרנ"ט ז"ל, דהא כתיב יחדיו, וע"כ שגם יצחק הלך ברגשי קודש כמו אברהם אבינו שהלך כעת לקיים המצוה לעקוד את בנו, והרי יצחק סבר שהולכים להקריב קרבן עולה בעלמא, ולא לעמוד בנסיון גדול של עקידה

וביאר, לפי מה דאיתא בקדמונים דענין הקרבן הוא שהאדם המביא קרבן, בעת הבאת הקרבן הוא מדמה ומרגיש בעצמו כאילו בו בעצמו נעשים כל עבודות הקרבן, והוא מקריב א"ע להקב"ה, ונמצא שהקרבן הוא נפש תחת נפש. וממילא מבחינת הכוונה של יצחק אין חילוק מהותי אם מקריבים שה לעולה או את יצחק, דבשני האופנים מרגיש שמקריב את עצמו לקרבן, ולכך וילכו שניהם יחדיו, שגם יצחק הלך ברגשי קודש וכונות נעלות של עקידה.

והנה איתא בחז"ל: שאלו לחכמה אדם עבר עבירה מה יעשה ויתכפר לו, אמרה נפש החוטאת היא תמות וכו' שאלו לתורה וכו' אמרה יביא קרבן ויתכפר לו. וצ"ב אטו יש כאן מחלוקת בין החכמה לתורה בענין הכפרה, והתורה חידשה שיש מהלך נוסף של כפרה זולתי המיתה.

אולם נראה הביאור לפי האמור, שבאמת ענין התשובה נתחדש רק מאת ה', ובתורה אין מהלך כזה, ומה שמועיל כפרת הקרבן הוא ג"כ קיום באופן נוסף של 'הנפש החוטאת היא תמות', שאם מקריב קרבן בכונה הראויה הנ"ל שהוא מקריב את עצמו ובו נעשים כל העבודות, ורק בפועל מקריבים את הבהמה, א"כ יש כאן בחינה של מיתה בכח. אכן זה חידוש התורה בפר' קרבנות ולא שייך להגיע לזה בחכמה בלבד.

ובזה נבין היטב דברי המדרש הנ"ל, בקשת אברהם אבינו היתה שיהא אפרו של יצחק אבינו צבור לפניך ויתקבל כאילו זה קרבן ממש, והיינו מאחר שבעצם בהקרבת האיל לא היה מעשה של תמורה בעלמא, אלא היה ג"כ הקרבה של יצחק, ולא היה חסר מאומה בכונה השלמה וההסכמה הגמורה של יצחק להעקד ע"ג

המזבח, אלא שלבסוף ההקרבה בפועל היתה של האיל.

וכן מבואר בדברי חז"ל המובאים ברש"י (שם פס' יג): מהו תחת בנו - על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יה"ר שתהא זו כאילו היא עשויה בבני כאילו בני שחוט כאילו דמו זרוק כאילו בני מופשט כאילו הוא נקטר ונעשה דשן.

והיינו שזה היה עיקר הדרגה של העקידה שמבחינת עבודת הלב נעשה הקרבן בעצם מעשה העקדה, והדברים נוראים[ד].

ונענה לו הקב"ה רק בזכותו של יעקב בן בנו, היינו בכח התורה שניתנה ליעקב אבינו, תתן אמת ליעקב, שרק בתורה נתחדש דבר זה של הקרבת נפש תחת נפש, ודוק.

והנה בתחילת פרשת חיי שרה כתיב: ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה. כתב בעל הטורים (וכ"ה בפי' הרא"ש) לספוד לשרה ולבכותה כף קטנה שלא בכה אלא מעט.

ויש להבין. שהרי דרשו חז"ל על שרה 'כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה' שהייתה נביאה, ובמדרש (והביאו רש"י כאן) דרשו מכאן אתה למד שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות. וגודל צדקותה נזכר בתחילת הפרשה 'בת ק' כבת כ' לחטא, מה בת כ' שלא חטאה אף בת ק", ומדוע לא בכה אאע"ה כראוי לצדקת זו.

וביאר זאת רבינו החת"ס בדרשותיו, [והדברים ראויים אליו זי"ע], לפי דברי החובת הלבבות (שכידוע שקראו רבי והיה רגיל בו הרבה, ומלמדו בקביעות) שכתב שבדרכי העוה"ז אם נצחת את האויב הוא מתיאש, אבל יצר הרע לא מתיאש וממשיך תמיד, כי כל אויב שיש לך, כשתנצח אותו פעם ושתים, ירף ממך ולא יעלה על לבו להילחם בך, לדעתו יתרון כחך על כחו, והוא מתייאש מנצח אותך ומגבור עליך. אבל היצר אין מספיק לו ממך ניצוח פעם ומאה פעמים, בין שנצח אותך, בין שנצחתו. כי אם ינצח אותך - ימיתך, ואם תנצחהו פעם אחת - יארוב לך כל ימיך לנצח אותך.

ומבאר רבינו החתם סופר: העקידה היתה הנסיון הקשה יותר. וכלשון רבותינו ז"ל: 'אין נא אלא לשון בקשה אמר לו בבקשה תרא ממך עמוד לי בזה הנסיון שלא יאמרו הראשונות לה היה בהן ממש' (סנהדרין פט:).

אאע"ה חשש שבנסיון הזה, ינסה היצה"ר הוא השטן הוא מלאך המוות, לנצח לפחות בדבר אחד. ולכך, גם כאשר אמר לו הקב"ה שלא יקריב את בנו. 'אל תשלח ידך אל הנער' אמר לו אאע"ה 'אם

ד. שוב מצאתי דברי רבינו החת"ס בתשובותיו (או"ח סימן רח), וז"ל, והאמת בזה, שבוודאי היה יצחק עולה כולו כליל, כי בן אדם הנותן נפשו לשחיטה והקטרה בלי שום ציפוי שימלט נפשו ע"ד אליך ה' נפשי אשא, הרי נפשו כולו כליל לה' יתברך, ולא דמי לקרבן בהמה שצריך הפשט וניתוח וכליל לאישים ואז תעלה נפש הבהמה לריח ניחוח, אבל לא כן נפש האדם בחיים חיותו נדבק בהי"ת על ידי מחשבתו ובתנאי שיהי' מסירת נפש ממש, ואם כן היינו והעלהו לי לעולה והרי העלהו והיה עולה.

כן לחנם באתי לכאן אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם, א"ל אל תעש לו מאומה אל תעש בו מום' (רש"י שם). גם אחרי העקידה, ממשיך יצר הרע לנסות ולנצח את אברהם על ידי מיתת שרה. 'שעל ידי בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט פרחה נשמתה ממנה ומתה'.

ומבאר החת"ס, שבזה חשש אברהם אבינו ע"ה, כי אם ירבה בבכיה על שרה, יכנס בקרבו קצת בכי על עצם הסיבה למיתתה, ובזה יהיה מעט חרטה על מעשה העקידה. ועל כן בכה שלא לפי כבודה הראוי, והמעיט בבכיה..

והוא לימוד לנו למעשה, עד כמה עמוקה היא מלחמת היצר. ועד כמה יש תביעה לכל אחד ואחד, ללכת בדרכי האבות לא להכנע לתעלולי היצר ולא לוותר על שום פרט, רק לעמוד כגיבור במלחמה. ולהתעורר לעמוד כנגד תוקף היצר.

ונראה עוד, שזהו שנזכר בתורה ענין הקרבת האיל כחלק בלתי נפרד ממעשה ההקרבה, כיון שאחר שכבר עקד אברהם אבינו את יצחק בנו ע"ג המזבח, ושוב נאמר לו: אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה, היה יכול אברהם אבינו לשמוח שעתה גם קיים רצון השי"ת ולבסוף יש לו גם את יצחק שלא הקריבו.

אמנם אברהם אבינו החזיק במעוזו והקריב האיל כאילו זה היה יצחק בנו ממש, וכמו שמובא ברש"י (כב, יב): אמר לו, אם כן לחנם באתי לכאן, אעשה בו חבלה ואוציא ממנו מעט דם וכו', וכבש רחמיו לעשות רצונו יתברך בלב שלם בלי שום שיור.

ולמדים אנו מזה כמה לימודים, האחד, כי אין מנוחה במלחמת היצר, וצריך תמיד להחזיק במעוזו בלא להתרפות ח"ו ולא להסיח דעת מזה.

אולם נראה עוד שמונח כאן שכל עיקר העבודה היא בפנימיות הלב, זה היה תוכן נסיון העקידה, וכך הוא תוכן שאר הנסיונות - עבודת הלב הפנימית, ומצאת את לבבו נאמן לפניך, וכמו שמבואר בדברי רש"י ריש פרשת וארא והוא מדברי חז"ל שהקב"ה הוכיח את משה רבינו שהאבות לא הרהרו אחר מידותי. שלימות הלב בעבודת ד'.

וכך הוא הענין בכללות עבודת הקרבנות, שאין מעשה הקרבת פר ואיל במזבח עיקר, אלא עבודת הלב שמרגיש 'נפש תחת נפש' וכאילו המעשה נעשה בו, ובשיחות 'דרכי שמואל' מובא שרבינו זצוק"ל התבטא שניתן לחוש הרגשה זו של נפש תחת נפש במנהג הכפרות בערב יוה"כ ע"פ הקדמונים 'אם עושים זאת כדבעי'. נורא.

ומצאתי בתנא דבי אליהו (אליהו רבה פרשה כו) דבר נפלא בזה"ל, כיון שבא בלעם אצל בלק... אומר לך, מה עשה אביהם של אילו, עמד ובנה מזבח ומקריב עליו שלשה פעמים בכל שנה ושנה [כ"א שור, כ"א] איל, אבל אתה, אומר [לך], בנה לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה שבעה

פרים וגו' באותה שעה היה הקדוש ברוך הוא יושב ושוחק עליו, שנאמר האתן בכורי פשעי וגו' עמי זכור נא מה יעץ וגו'.

ומבואר ככל האמור, שענין הקרבנות כל כולו זה עבודה שבלב והמעשה החיצוני של הבאת הקרבן זה רק המבוא לעבודת הקרבן שהוא ה'ואשפוך את נפשי', ובודאי שכן הוא בתפילה שכל עיקרה היא עבודה שבלב, ואף תפילה במקום הקרבן קאי בבחינה זו.

בְּלַבַּת אש

לקט מאמרים ורשימות
הדרכות והנהגות, פירורים משולחן גבוה

שנאמרו ונכתבו אחר מיטתו של אבינו רועינו,
רבינו הגדול, לבן של ישראל, עמוד האש והענן
מרן ראש הישיבה הגאון החסיד
רבי שמואל אויערבאך זצוקללה"ה
בעל 'דרכי שמואל'

להתעורר ולהתחזק לילך בנתיבתו המאירה
'אורח חיים למעלה למשכיל'
ולהתדבק בארחותיו ובדרכיו הישרים

אקדמות מילין

טללי אורה ונטפי תחיה

הודו לד' כי טוב כי לעולם חסדו, חסדי השי"ת גברו עלינו שזכינו שהספר 'בלבת אש' נתקבל באהבה וברצון בכל תפוצות ישראל, ולפי הנשמע - אלפים ורבבות קיבלו ממנו תועלת מרובה, חיזוק והתעוררות, ובפרט בקרב ציבור בני התורה שיחיו, ההולכים לאורו הגדול של רבינו זצוק"ל הכ"מ.

הימים נוקפים, ואנו הולכים מתרחקים מעת העלות הענן וחשך מאור העולם, הצמאון וההשתוקקות לכל ביטוי או הנהגה מאת רבינו זצוק"ל גדלים ומתעצמים, והננו חשים זכות וחובה שלא למנוע הטוב ולזכות את הרבים בעוד טללי אורה ונטפי תחיה, טיפין מן הים הגדול.

ככל שחולף הזמן, מתגברת התחושה שפרשת גדולת רבינו זצוק"ל איננה נחלת תיאורים וסיפורים, גדולים וכבירים ככל שיהיו. תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, אלפי רבבות המעשים הטובים שפעל ועשה רבינו בחיי חיותו, ומה שזכה להעמיד מאות ואלפים תלמידים ולרומם את הכלל כולו לפסגות עילאיות ולהשגות גבוהות בתורה ביראה ובכל מדה נכונה, הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו.

זה ספר תולדות אדם, הפירות יעידו על האילן הגדול, עץ החיים האמיתיים, ודבר שפתים אך למחסור.

אך בראותנו הרושם וגודל התועלת מן הדברים, אזרנו כח בסיעתא דשמיא ללקט נפזרים, מרשימות שנכתבו מעת הוצאת הספר ועד עתה, פרקים חשובים שלא בא זכרם כלל, ועוד הרבה הוספות חשובות בכמה ענינים וגם השלמות ותיקונים.

בחודשים האחרונים יצאו לאור כמה וכמה ספרים מתורתו המאירה של רבינו זצוק"ל. זה עתה נתבשרנו שזה היום קוינוהו מצאנוהו, והספר הנשגב 'דרכי שמואל' על מסכת שבת, פרי עמלו ויגיעתו העצומה כל הימים ראה אור עולם. רבינו זצוק"ל שהיה בבחינת 'חולת אהבה' על התורה הקדושה, ו'חולת אהבה' על שבת קודש, ושני אהבות אלו נתקבצו ונתחברו יחדיו במסכת שבת, מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים. "לְבַבְתִּנִי אֲחֹתִי כַּלָּה... מַה־טֹּבוּ דֹדַיִךְ מִיָּיִן וְרֵיחַ שְׁמָנַיִךְ מִכָּל־בְּשָׂמִים: נֹפֶת תִּטֹּפְנָה שִׂפְתוֹתַיִךְ כַּלָּה דְּבַשׁ וְחָלָב תַּחַת לְשׁוֹנֵךְ" (שה"ש ד, ט-יא).

ובחסד א'ל כל היום זכינו לספרים הנפלאים 'שיחות ליל שבת קודש דרכי שמואל', שכבר יצאו שני כרכים מלאים מזן אל זן בגחלים לוחשות מתוך מדורת בית המוקד, אש מן הגבוה. ובנוסף גם ספר 'לשעה ולדורות', משאות רבינו זצוק"ל הנאדרים בקודש.

תודת עולם התורה נתונה לתלמידי רבינו זצוק"ל העוסקים והטורחים ללא ליאות במקחו של צדיק להנחיל מורשה לאמוני עם סגולה, ואף אנו בעניותנו אספנו אל צקלונינו מהני מילי מעלייתא, כנזכר כל דבר במקומו.

תשואות חן לבעלי אסופות שהעניקו לנו מגנזי אוצרותיהם מלוא חפניים, מהם יזכרו במיוחד ידידי היקרים, תלמידי רבינו המובהקים, הרבנים הגאונים רבי חיים יצחק פרנקל שליט"א שברשימותיו נתעשרו כמה פרקים, רבי יחיאל שטרנברג שליט"א שבטובת עינו ולבו נתן לנו הרשות לטעום ולהטעים מעט שבמעט מספרו הנפלא והמקיף על רבינו זצוק"ל בשמו יקבנו 'שמואל בדורו', רבי יחזקאל פובידלו שליט"א, רבי יעקב לופיאן שליט"א, דבריהם ורשימותיהם היו לנו לעינים.

לתשובת השנה

עומדים אנו בכלות שנים עשר חודש להסתלקותו של רבינו זצוק"ל, ובדברי חז"ל נמצינו למדים שאין כאן רק חתימת שנת אבל והתחלת שנה שניה, אלא מציאות חדשה לגמרי, וכמו דאיתא בשבת (קנב, ב), אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו אמריתו נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד. אובא טמיא היכא אסקיה לשמואל בנגידא. אמר ליה התם בתוך שנים עשר חדש הוה. דתניא כל שנים עשר חדש גופו קיים, ונשמתו עולה ויורדת. לאחר שנים עשר חדש הגוף בטל[א].

ובגמ' בברכות (נח, ב), אמר רב אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חדש, שנאמר נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד.

והשל"ה הקדוש (פרשת וישלח) מבאר שהטעם שהמת משתכח מן הלב לאחר י"ב חודש היינו משום שכבר נשמתו מסולקת למעלה ואינה יורדת.

וכתב הרמב"ן בספר תורת האדם (שער הסוף ענין ההספד), וז"ל, ואמר רב נטרונאי שמועת נשיא ממקום המרוחק הרבה, כך המנהג, הנשיא שמת וכן בני ת"ח שמתו בין גדולים בין קטנים, בניסן או באייר וסיון ותמוז ואב ואלול מספידין אותו, בישיבה של אלול ובישיבה של אדר. ושם

א. ומהרח"ו (שער המצוות פרשת ויחי) כתב בשם האר"י ז"ל שאף אם האדם נפטר בימות החול באמצע השבוע, מ"מ בשבת שקודם השבוע האחרון של הי"ב חודש נשמתו עולה (יחד עם כל הנשמות), ולאחר שהנשמה עולה לשם שוב אינה אינה יורדת להשלים שלשה או ארבעה ימים החסרים.

ובגליון יד שאול על השו"ע (יו"ד סי' רמ ס"ק י) כתב שמאחר שגופו של מת קיים כל שנים עשר חודש, זהו הטעם שמי שמת לו אביו או אמו כשמזכירם אומר הריני כפרת משכבו עד שיעברו שנים עשר חודש מפטירתם, ולאחר מכן אומר זכרונם לברכה לחיי העולם הבא, משום שבשנים עשר חודש הראשונים מהפטירה גופם קיים והוא על משכבו בעולם הזה, אבל לאחר שנים עשר חודש כבר אין גופם קיים על משכבו ונשמתם עלתה למרום, ולכן אומרים שזכרונם יהיה לברכה לעולם הבא.

ההספד השני אשכבתא כדאמרינן באשכבתיה דרבי, ושוב אין רשות להספידו שעבר עליו יותר משנה, ואמרו חכמים אין המת משתכח מן הלב עד י"ב חודש. ואם נפטר בניסן ויש בשנה שני אדרין מספידין אותו ומשכיבים אותו בישיבה של אלול, שאי אפשר להשכיבו בישיבה של אדר שני מפני שעוברין עליו שנים עשר חודש ואין מנהג ואין דרך ארץ להזכיר את המת לאחר י"ב חודש.

ונראה שמקורו של הרמב"ן הוא מדברי הגמ' ביבמות (עט, א), אמר דוד שאול נפקו להו תריסר ירחי שתא ולא דרכיה למספדיה. (ועי' מהרש"א חידושי אגדות שם, וז"ל, אף על גב דהעונש של רעב בא גם בשביל שלא נספד כהלכה מ"מ אמר דוד דדבר זה א"א לתקן ממש כיון דלא דרכיה למספדיה אחר י"ב חדשים.

והיינו שאין זה רק שיעור והגבלה בחיוב ההספד, אלא שאחר י"ב חודש אינו מועיל ההספד, ולכן אחר הזמן כבר אי אפשר לתקן המעוות שלא נספד כהלכה).

והנה מדברי הרמב"ן משמע שאין רשות להספיד לאחר י"ב חודש, וזאת כפי הנראה מאחר שאין בזה שום תועלת, וכמו שנתבאר. אולם יעויין בב"י (יו"ד סי' שמד) שהעתיק לשון ספר כלבו (סימן קיד), אמר רב בעל הלכות (רי"צ גיאות) אין מעוררין הספד ואפילו שלשים יום קודם הרגל אלא בתוך שנים עשר חדש הנשמה עולה ויורדת אבל לאחר שנים עשר חודש הנשמה עולה ואינו יורדת רצה להזכירו בין המתים ואפילו לאחר [י"ב] חדש הרשות בידו.

הרי שניתנה רשות להזכיר גם לאחר מכן, אלא שאין 'מעוררין הספד'. ולכאורה המכוון הוא שההזכרה בין המתים היא רק להתפלל עליו ולהזכיר נשמתו בהזכרת נשמות ולא כלפי הציבור.

שמואל בקוראי שמו

ברם אחר העיון נראה שקשה לפרש כן, כי אין בכך שום רבותא, וגם ענין הזכרות נשמות המתים הוא לפרקים ידועים, ונוהגים להזכיר עד שנות יובל, אלא נראה המכוון שאמנם אין מעוררין הספד, והיינו כמבואר בגמ' שבת להלן שם בסמוך שענין ההספד הוא שמעורר ומחמם לב השומעים לבכות, אולם לעיתים די בהזכרת שם המת, ואין צריך להוסיף מאומה, גדול מרבן שמו.

וכאשר נודע כי הגר"י בלאזר זצ"ל במכתב התנחומים שכתב על הסתלקותו של מאור הגולה הגר"ש קלוגר זצ"ל, כתב לפרש את הפסוק: "הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו", כי הנה הגוים לא ידעו את דרך ה' ואת ידו החזקה וזרועו הנטויה, ועל כן כאשר ירצו להודות לה' בהכרח להודיע להם עלילותיו וגבורותיו ורב טובו וחסדו למען יודו לה' כי טוב, אולם לא ככל הגוים בית ישראל ולא כאלה חלק יעקב אשר עין בעין ראינו את מעשי ה' הגדול והנורא מאז היינו לגוי עד היום הזה, ועל כן כאשר אנחנו עם קודש נחפוץ להודות לאלקים עלינו רק לקרוא

בשם ה', כי שמו הוא תהלתו. וזה שאמר הכתוב "הודו לה' קראו בשמו", היינו אתם בני ישראל אם תרצו להודות לו, אך קראו בשמו. אולם בעמים "הודיעו עלילותיו" למען יודו לה' חסדו.

וכך המשיך הגרי"ב זצ"ל במכתבו ותיאר את הגרש"ק זצ"ל, כי בדרך כלל מי אשר ירצה לישא קנים והגה על מות ישר באדם חכם וצדיק הלא בהכרח הוא להעביר כל טובו וצדקותיו על פניו ולספר בשערים את מעשיו למען יעורר את לבב השומעים לספוד לו ולבכותו, אולם לא כן הגרש"ק ז"ל אשר שמו הולך מסוף העולם ועד סופו אין צורך לקדם לספר תורתו וצדקתו, אך לקרוא בשמו כי רבינו שלמה איננו[ב].

ואף אנו אך בקראנו שם רבינו זצוק"ל, שמואל בקוראי שמו, כבר ירעד כל לב ותאחזנו חלחלה, ומצפונו ייסרנו לסור מרע ולעשות טוב, לדבוק בתורת ד' בכל עוז ולאחוז באמת בלא שום בלבול, כי דמות דיוקנו חקוקה בקרבנו ולא תמוש לעד, 'ואתם הדבקים בד' אלקיכם חיים כולכם היום', כי כה היו דבריו תמיד שלא להסתפק בהשגה שכלית ובידיעת החכמה בעלמא, אלא שיהיו הדברים חיים וקיימים ומתורגמים למעשה ממש, ועדיין לחלוחיתו קיימת, קול גדול ולא יסף, ומתרגמינן ולא פסק, זכר מוסריו הנוקבים והיורדים עד השיתין ותביעותיו המכים על כל קדקד לנו למשיב נפש מדרכי תולדות גוש עפר.

זאת ועוד, איתא בזוהר הקדוש פרשת אחרי מות (דף עא ב) בזה"ל, ועל דא תנינן צדיקא אף על גב דאתפטר מהאי עלמא לא אסתלק ולא אתאביד מכלהו עלמין דהא בכלהו עלמין אשתכח יתיר מחייוי, דבחייוי אשתכח בהאי עלמא בלחודוי ולבתר אשתכח בתלת עלמין וזמין לגבייהו דכתיב עלמות אהבוך אל תקרי עלמות אלא עולמות זכאה חולקהון, תאנא כתיב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים, והיתה נפש אדוני נשמת אדוני מבעי ליה, אלא כמה דאמרן דזכאה חולקהון דצדיקייא דכלא אתקשר דא בדא, נפש ברוח, ורוח בנשמה, ונשמה בקודשא בריך הוא, אשתכח דנפש צרורה בצרר החיים[ג].

נשגבים הדברים ואין אתנו יודע עד מה, ויש לצרף לזה מה שהיה נוהג רבינו זצוק"ל להזכיר שבהלכה נפסק מכבדו בחייו מכבדו במותו, ואילו בזוה"ק נזכר 'יתיר מבחיוהי', וכך איתא בזוהר סוף פרשת בחוקותי: בן יכבד אב כגון ר' אלעזר דאיהו אוקיר ליה לאבוי בהאי עלמא ובההוא עלמא השתא אסגי שבחא דר"ש בתרין עלמין בהאי עלמא ובההוא עלמא יתיר מחייוי דזכה לבנין קדישין ולגזעין קדישין זכאין אינון צדיקייא דזכאן לבנין קדישין לגזעין קדישין עלייהו מתקרי וכל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ד', אמן.

ב. המכתב נכתב לבנו הגאון רבי אברהם בנימין זצ"ל, ונדפס בתחילת ספר 'כסף נבחר לשון צדיק' ומובא גם בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יח סימן סד).

ג. ובביאור הדברים הרחיב הרב בעל התניא באגרת הקודש (פרק כז) ששלח לאנשי ארץ הקודש לנחמם אחרי פטירת רמ"מ מויטבעסק.

ויהי רצון שיקויים בנו גם מה דאיתא בחולין (ז, ב): דאמר ר' חמא בר חנינא גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן. תורתו מגן לנו, היא מאירת עינינו, ימליץ טוב בעדינו.

ישקני מנשיקות פיהו

פעמים רבות במהלך השנה האחרונה, עת לבנו היה חלל בקרבנו וכמעט טבענו אבדנו בהרגשת צער החיסרון וההעדר, זאת היתה נחמתנו בענינו כי רבינו זצוק"ל לבטח נמצא במנוחה נכונה על כנפי השכינה במעלות קדושים וטהורים, ומתענג באור פני מלך חיים.

מסופר על אחד המיוחד מגדולי הדורות זצוק"ל שהתבטא לעת זקנותו ואמר בענוותנותו, יודעני כי לאחר מאה ועשרים כאשר אבוא לבית דין של מעלה ליתן דין וחשבון על מעשיי, ילקו אותי נמרצות ואסבול עונשי הגיהנום [ככל המתואר בספר 'אבן שלמה'], אולם כל זה שווה לי כאשר לאחר מיצוי הדין אבוא אל גן עדן ואזי אזכה להיפגש עם הרשב"א וללמוד עם הגרע"א.

נדמה כי רבינו זצוק"ל בבואו לפני המלך מלכו של עולם לא יסתפק בלימוד עילאי עם הרשב"א או עם הגרע"א שכה רבות עמל ויגע בדבריהם, וכיתת את כל כוחותיו ליישב את לשונם וסברתם על לבו, אלא יבקש לקבל תורה מפי השי"ת בעצמו, 'כי ד' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה', וכדאיתא במדרשים (שמו"ר כי תשא מא ותנחומא שם): 'איני מבקש אלא מתוך פיך'.

וכפי שהיה מורגל על לשונו של רבינו זצוק"ל בכל עת כאשר היה חותם את משאותיו, כהאי לישנא: "ונזכה במהרה ל"ישקני מנשיקות פיהו" שנלמד תורה מפי הקב"ה בכבודו ובעצמו שבזמן מתן תורה, עם ישראל ביקש דבר אתה עמנו ונשמעה שלא רצו לשמוע ממנו עצמו ולעתיד לבוא יהיה התיקון לזה, ואני רגיל להזכיר המדרש שלעתיד לבוא ילמדו תורה מפי משיח צדק ויתגלו הרבה טעמי תורה ויהיה שמחה גדולה מאד, אבל עם ישראל יאמר שלא בשביל זה עברנו הרבה גזירות ושמדות, אלא מפי הקב"ה בכבודו ובעצמו"[ד].

ד. ופעם אחרת אמר רבינו על לשון הכתובים בישעיה (פ"ב) שכל הגויים ינהרו אל מלך המשיח, שרק הגויים ילכו אצל מלך המשיח, ועם ישראל ילכו לשמוע מפי הקב"ה.

ומצאתי שכן מפורש להדיא במדרש תהלים (מזמור כא), זהו שאמר הכתוב והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גוים ידרושו (ישעיה יא י), זה משיח בן דוד הנחבא עד עת קץ. אמר ר' תנחומא אין מלך המשיח בא אלא ליתן לאומות העולם שש מצות, כגון סוכה ולולב ותפילין, וכל ישראל למידין תורה מן הקדוש ברוך הוא, שנאמר וכל בניך למודי ה' (ישעיה נד יג),

יז

לבן של ישראל

יז / לבן של ישראל

רוחב לב

כתיב במלכים (א ה, ט): **וַיִּתֵּן אֱלֹהִים חָכְמָה לִשְׁלֹמֹה וּתְבוּנָה הַרְבֵּה מְאֹד וְרֹחַב לֵב כַּחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם.**

ויש לברר מהי המתנה של 'רוחב לב' – 'כחול אשר על שפת הים' שנוספה על המתנות של 'חכמה ותבונה הרבה מאוד' שניתנו לשלמה.

והיה נראה לומר שענין ה'רוחב לב' מישך שייכא למלכותו של שלמה, ואולי זהו בבחינת לשון הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ג ה"ו) על מלך ישראל, "על הסרת לבו הקפידה תורה שנאמר ולא יסור לבבו, **שלבו הוא לב כל קהל ישראל** לפיכך דבקו הכתוב בתורה יתר משאר העם שנאמר כל ימי חייו".

את המושג של 'רוחב לב' מצינו בלשונו הזהב של רש"י ז"ל בב' מקומות בפירושו לתלמוד, בביאור דברי הגמ' בתענית (ד, א): ואמר רבא האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דקא מרתחא ליה, שנאמר הלוא כה דברי כאש נאם ה'.

ופירש"י, אורייתא מרתחא ליה - שיש לו רוחב לב מתוך תורתו, ומשים ללבו יותר משאר בני אדם, וקא משמע לן דחייבין לדונו לכף זכות.

והנה גם בלשון רש"י אנו מוצאים השייכות של 'רוחב לב' לתורה, וכמו שבדברי הרמב"ם אנו שומעים כי רוחב הלב מישך שייכא לדביקות בתורה יותר משאר העם, אולם גם נמצינו למדים מדבריו שענין רוחב הלב היינו שימת הלב ורגש האיכפתיות.

שמעתי מלפני שנים מפי הגאון רבי אליהו ויינר שליט"א ששמע מפי רבינו זצוק"ל שביאר לו את דברי הגמ' בתענית הנ"ל באמרו, עם הארץ חי את חייו בשטחיות, הוא אינו מייחס חשיבות גדולה למה שמתרחש, ומשכך, אינו שת לבו למה שזה עשה או למה שהלה אמר, אבל אצל ת"ח אין 'סתם דברים', כל דבר או מעשה יש בהם עומק וכוונה, ולכך הוא 'משים ללבו יותר', ואורייתא קא מרתחא ביה.

רש"י בביצה (טז, א) מבאר את ענין ה'נשמה יתירה', וז"ל, רוחב לב למנוחה ולשמחה, ולהיות פתוח לרוחה, ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו.

נלאו חכמי לב בביאור דברי רש"י, אך נראה כי ניתן לפרש שבכל ימות החול אזי האכילה והשתיה מנוגדים לנשמה השוכנת בקרב האדם, הגשמיות והרוחניות הרי הם צרות זו לזו, והרי הוא אוכל ושותה לצרכי גופו ולא בעבור נשמתו, ואילו בשבת קודש ניתנת בו נשמה יתירה ורוחב לב שתוכל הנשמה להכיל את האכילה והשתיה ולא תהא נפשו קצה עליו.

לאמור, רוחב לב יש לו משמעות נוספת: היכולת להכיל והאפשרות לקבל ולכול דברים מנוגדים זה לצד זה בשלום ובשלימות.

למלך ישראל נדרשות מאוד שתי תכונות אלו הכלולות ברוחב לב, מחד, איכפתיות ועירנות לכל המתרחש, ולקיחת אחריות אישית על חיי הכלל והפרט, גם ברמה הגשמית ובודאי מבחינה רוחנית. ומאידך, יכולת הכלה נדירה של כל מיני הבריות והדעות השונות בעם, ולדעת להלך כנגד כל רוחו של כל אחד ואחד.

לבן של ישראל

רבינו זצוק"ל הכ"מ, בדברותיו אשר נשא משאות זכרון מדי שנה בשנה לא חדל מלתאר את מרן בעל האבי עזרי זצוק"ל כ'ליבן של ישראל', וראה בכך את ההגדרה המתאימה לרבינו הגדול.

ובהספד הראשון על פטירתו האריך בדבר זה בזה"ל: "אני מפחד לומר מה שאני אומר עכשיו, ידוע שנפיק מפומא דמרן הגאון החסיד הגרי"ז זלה"ה, אינני יודע למה הוא התכוין ומי יכול לדעת, אבל מכל מקום נפיק מפומיה על מרן ראש הישיבה זצ"ל 'וזרח השמש ובא השמש', כששקעה שמשו של השרף הנורא שזכו בירושלים המהרי"ל דיסקין זכותו יגן עלינו, זרח שמשו של ראש הישיבה לחיי העולם הבא, אינני יודע למה התכוין או אם לא התכוין בכלל, אך ודאי נפיק מפומיה ובתאריכים ודאי שזה כך.

איך יש היום השגה במהרי"ל דיסקין, ואני זוכר לרבינו ראש הישיבה זכרונו לברכה שאנו עוסקים בהספדו, הספיד פעם אחד בגדולי ירושלים בעץ חיים, וחלק גדול מההספד היה שאותו גדול עוד הכיר את המהרי"ל דיסקין – זה עצמו ריגש את מרן זצ"ל וזה עצמו היה חלק גדול מההספד.

הכרנו מעט מאנשי ירושלים שזכרו את הפטירה של המהרי"ל דיסקין עם ההספדים שהיו אז.

ודאי יש ירידת הדורות ידועה ולא שייך להבין במהרי"ל דיסקין, ובפרט שהוא היה בדורו הגדול שבגדולים, אבל שמענו מגדולי ירושלים שהמספיד העיקרי היה רבי יצחק וינוגרד זצ"ל [המכונה] 'רבי יצחק מתמיד', והשומעים התעכבו תמיד על הנקודה והזכירו שהיה קולו של רבי יצחק מתמיד שואג בקול הארי וצועק: "די הארץ פון מהרי"ל דיסקין, די הארץ פון ר' יהושע לייב". לב יחיד בתורה, במצוות, בכל דבר! כזה לב לא נמצא, וכל ההספד היה על הלב הגדול שמי יכילנו.

ואף שאין לנו השגה במהרי"ל דיסקין ואפילו בגדולים של דורות אחר כך אין לנו השגה, הרי אם יש רשות בפרט הזה של וזרח השמש ובא השמש לשאוג ולבכות 'די הארץ פון מרן

האבי עזרי זכרונו לחיי העולם הבא!'. הלב הנורא הזה, כמה הוא בוער לדעת פשט בגמרא, לא כדי להכין שיעור, רק פשוט להבין, ובלא זה לא היתה לו מנוחה". (מספד גדול עמ' תקסד).

'לבן של ישראל', תואר זה שנאמר במקורו על הקב"ה (מדרש שה"ר ה, א) קרא רבינו החתם סופר זצוק"ל בהספדו על הנודע ביהודה "אדוננו מורנו ורבנו רבן של כל בני הגולה מהו' יחזקאל סג"ל אב"ד פראג, **היה ממש לבן של ישראל**, קברניטא דספינתא מנהיגן ואביהן של חכמים מפרק קושיותיהן והויותיהן" (דרשות חת"ס דף ק"ד ע"א)

אף אנו בעניותינו נקרא אחר מיטתו של רבינו זצוק"ל הכ"מ, 'לבן של ישראל', שלבו לב כל קהל ישראל, וזכה לרוחב לב בשתי הבחינות הללו.

מתוך רוחב לבו היה איכפת לו על כל ירידה ורפיון באיזה מקום, וכפי שסיפר לי עד נאמן, כי בהיותו בחור שאלו פעם רבינו זצוק"ל, על ענין השיחות המוסריות שנמסרות בישיבה חשובה, מדי כמה זמן נאמרת שיחה, ומהו אופיה. רבינו שמע כי השיחה נאמרת אחת לכמה שבועות, והיא בסגנון של מחשבה ורעיונות ולא 'מוסר' למעשה. רבינו שמע ונתן אל לבו.

לאחר תקופה רבינו פגש את ראש הישיבה של אותה ישיבה והעיר לו על כך שפעם בכמה שבועות זה מעט מדי, וכן מדוע אומר 'מאמרים' ולא מוסר כפשוטו (כפי שהיה אומר רבינו זצוק"ל, מוסר – לייסר את עצמו).

אכתוב כאן דוגמא נוספת שבה בא לידי ביטוי ה'רוחב לב' על שני משמעויותיו, גם האיכפתיות והנשיאה בעול, וגם יכולת ההכלה והתבונה יתירה להלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד.

שמעתי מקרוב של בעל המעשה ששמע ממנו בכלי ראשון, וסיפר לי לפני למעלה מעשור שנים. אותו אדם, יהודי נכבד ובר אוריין מתגורר באחת הקריות בירושלים, למגינת לבו אחד מבניו בחור ישיבה, נתפס לפתע בצורה משונה לאיזו חסידות, הוא החל לשנות את אורחותיו ואת לבושו, וכבר דיבר על מעבר למוסדות אותה חסידות. הצער של האב היה מאוד רב, החסידות רחוקה ממנו כרחוק מזרח ממערב, מה גם שהבחור היה קרוב מאוד לגיל שידוכים.

בצר לו פנה אל אחד הרבנים בבני ברק, ששמע בקצרה את פרטי המקרה, ובתגובה הושיט לו את ידו ואמר לו, הוא שומר תורה ומצוות, ברכה והצלחה. כלומר, ר' איד, שמח שאין לך צרות גדולות מאלו.

הלה, שלא נמנה על מבקשי פניו של רבינו, בצר לו בא אל בית רבינו ושב להביע את מצוקתו. רבינו השיב לו, האם שמעת על אחי ר' מרדכי מתל אביב, בודאי שמעת, הרי הוא ת"ח גדול חשוב מאוד וכו'. הוא בצעירותו 'נתפס' לחסידות, וזה היה איכפת לאבא, למרות שלא נמצא בו שום דופי, והעניק הרבה נחת לאבא. לכן אני מבין את כאבך מאוד, להורים לא קל שהבן לא הולך בדרכם למרות שהוא נותר שלם בתורה וביראה.

ברם, אין לי דמעות בשבילך, היה פה אבא עם עסק כאוב מאוד של בית שמתפרק, והיה כאן סיפור של אלמנה, ועוד כיוצא בזה. האב יצא מעודד ברוחו ומפויס בהרגשתו.

לכאורה אין שום הבדל, המסר הלא הוא אותו מסר בדיוק, שישנם צרות גדולות יותר, אבל הצורה כיצד אומרים זאת, 'לב חכם ישכיל פיהו'.

ה'רוחב לב' הזה התבטא גם ביחס של רבינו זצוק"ל לחסרונות ולנפילות שגילה אצל תלמידיו ואצל אחרים. מחד, התביעה הנוקבת והבלתי מתפשרת, כי האדם לא נברא בעולם הזה אלא לעמוד בנסיון, וכאן זה עולם המעשה, וכלפי האמת הנוקבת אין שום תירוצים. ומאידך, יחס של רחמים וחמלה כלפי מי שלא השכיל להתגבר על יצרו.

גם כאשר רבינו זצוק"ל רצה להביע ביקורת או להעמיד אדם על צורת ההנהגה הנכונה היה עושה זאת מתוך רוחב לב כפול ומכופל. הנה דוגמא אחת מרשימות הרה"ג ר' יעקב לופיאן שליט"א, וכמוה התרחשו מדי יום: וזכורני שבסוף זמן חורף תשע"ג [ב'מעלות' זמן החורף הסתיים רק בז' ניסן], ערך אחד מבני החבורה סיום הש"ס וערכו סעודה גדולה בחדר האוכל של הישיבה לכבודה של תורה וחיכו כולם למוצא שפתי רבינו מרן רה"י זיע"א שכנודע, ידע תמיד לקלוע אל הנקודה המהותית והשורשית של כל עניין. ובבוא העת הנכסף פתח דבריו באומרו שחושב שהוא מחוייב לערוך את הסעודה וכדמשמע פשטיה דלישנא דהגמ' במס' שבת קי"ח: דאמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן [ועי' רש"י]. ואז שיבח רבינו לבחור המסיים על הזכות והמעלה העצומה שבידו בסיימו את 'תלמוד הבבלי' ומידי דברו אמר שרוצה לומר משהו לחתן תורה והוא מקווה שהדברים יובנו כראוי, וכה אמר: עכשיו אתה צריך באמת להתחיל ללמוד את הש"ס, הרי לא שייך בזמן קצר ללמוד כראוי את התלמוד הגדול והנורא הזה. וכך הראה רבינו כדרכו גם את ההערכה לבחור המסיים ומאידך את היחס הראוי והנכון לדרך וצורת הלימוד שלא יהיה בהיחפז ובקריאה ללא עמלה של תורה.

מזיגה משובחת זו באה לידי ביטוי גם בהנהגה הפרטית של רבינו עם תלמידיו ומבקשי פניו. ישנם שתי דרכים כיצד להוציא אנשים ממצוקתם, האחת, הדרך הקשוחה והתובענית להקטין ולגמד את הבעיות ואת הנסיונות, לזלזל בהם ובהרגשת הלב של המתמודד מולם, ולתבוע ממנו להתגבר עליהם בנקל. לפעמים זו העצה לחלץ את האדם מצרתו, אבל מתלווה לזה הרגשה קשה והסובל חש בודד ומסכן שלא מבינים ויורדים לעומק תחושותיו ומצבו.

והשניה, לרחם ולחמול על הסובל, להיות עמו בצרה ולישא בעול. בשל כך, פעמים רבות שהצרה מתעצמת ומתגדלת בעיני הסובל עד שקשה לו להוציא את עצמו ממנה ולהתעלות מעליה.

רבינו זצוק"ל השכיל אל דל בחכמה ובתבונה נפלאה, להוציא ממסגר את נפשו יחד עם ההשתתפות ברגשותיו.

שמעתי מבעל המעשה, אחד מיוחד מתלמידי רבינו זצוק"ל שניסהו ד' וחננו בבן 'מיוחד', ופעם אחת לאחר שבת קשה מאוד בגידול הילד הזה, נשברה רוחו בקרבו והרגיש שאינו יכול יותר, והגיע ביום ראשון על מפתן בית רבינו שלא בשעות המקובלות וביקש להיכנס בטענת 'פיקוח נפש'. רבינו זצוק"ל שמע את דבריו בשימת לב, כדרכו, ולאחר מכן פנה ואמר לו,

המכיר אתה את פלוני אלמוני? הלה סובל ממחלה קשה מאז שגילו זאת אצלו בימי חתונתו. רבינו היה מסייע ומחזיק ביד אותו אדם מדי חודש בחדשו בסכומים אדירים. "יש לי טענה עליו, נכון שלא קל לו, אבל למה אינו גודל וצומח מתוך זה?". רבינו זצוק"ל התחכם שלא להפנות אליו את הדרישה במישרין כאילו אינו שת לבו ומבין למצוקתו, אלא דווקא ב'סיפור דברים' על מישהו אחר, ואכן העיד הלה, כיום, כחמש עשרה שנה מאז, שמאותה שעה הרגיש אדם חדש.

הלב הנבון והמתוקן

כתיב במשלי (יז, טז): **לָמָּה־זֶּה מְחִיר בְּיַד־כְּסִיל לִקְנוֹת חָכְמָה וְלֵב־אָיִן.**

ופירש"י, לקנות חכמה - ללמוד תורה: ולב אין - ואין בלבו לקיימה ואינו לומד תורה אלא לקנות שם.

ובגמ' יומא (עב, ב), אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין אוי להם לשונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בתורה, ואין בהן יראת שמים.

ונראה שהכל פירוש אחד הוא, כי ה'לב' היינו הקיום של החכמה בפועל למעשה ממש, שלא תהיה חכמתו מרובה ממעשיו, ותהיה הידיעה במח וכלי המעשה שוין, וכבר כן יסד לנו רבינו יונה בספר שערי תשובה (שער ב פיסקא כו): והנה נחתום הענין הזה במאמר נכבד אשר לחכמי ישראל זכרונם לברכה, היה הלל עליו השלום אומר אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי. ביאור הדבר אם האדם לא עורר נפשו מה יועילוהו המוסרים, כי אף על פי שנכנסים בלבו ביום שמעו, ישכחם היצר ויעבירם מלבבו, כענין שנאמר וחסדכם כענן בקר, ונאמר כסף נבחר לשון צדיק לב רשעים כמעט. פירוש מוסר הצדיק זך בלי סיג ולשונו נבחר, אבל לב הרשעים השומעים מוסרו רגע אחד הוא,... ויקרא "לב" הלב הנבון והמתוקן, כמו שנאמר ושומע תוכחת קונה לב, לקנות חכמה ולב אין. אכן צריך האדם בשמעו המוסר לעורר נפשו ולשום הדברים אל לבו, ולחשוב בהם תמיד, ועליהם יוסיף לקח, ומלבו יוציא מלין, ויתבודד בחדרי רוחו, וישוב יהפוך יד תוכחתו על נפשו, ולא יסמוך על תוכחת המוכיח לבדו. ותוכחתו לבקרים ולרגעים תהיה, עד אשר תקבל נפשו המוסר, ועד אשר תטהר.

רבינו זצוק"ל תמיד עורר על נקודה זו, על הלב הנבון והמתוקן שהוא היפוך הלב רשעים כמעט. לב נבון (ויש גורסים נכון) ששם את דברי החכמה והמוסר אל לבו ומלבו מוציא מילין בכל עת להתחבר ולפעול על פי החכמה והדעת.

והנה כתיב בפר' בשלח (טז, כח) **וַיֹּאמֶר ד' אֶל־מֹשֶׁה עַד־אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי.**

בספר 'שיחות דרכי שמואל' (שיחה ד) מובאים בקצרה דברי האור החיים הק', שמדבריו נראה כי התביעה כלפי בני ישראל 'עד אנה מאנתם' היא שאפילו שמשה רבינו לא הזהירם להדיא על איסור שבת, אל יצאו איש ממקומו וכו', בכל זאת היה להם לשים לבם לתוכן הדברים שנאמרו להם על ידי משה שהמן לא ירד בשבת והקב"ה נותן להם לחם משנה ביום השישי, שהכל הוא לתכלית שישבתו ביום השבת, "לא עשו הרגשה ויצאו ללקוט ולא חששו לזה".

והנה תביעה זו שהגיעה בגלל מעשה של כמה אנשים שיצאו ללקוט נאמרה בלשון חריפה 'עד אנה מאנתם', והיינו שבעומק היה כאן מיאון וסירוב בשמירת תורה ומצוות, מחמת שאם היה חפצם בקיום רצון ד' היו נותנים לב ו'עושים הרגשה' בהמה שנאמר להם, ואי השימת לב הזו כמוה כמיאון ומאיסה בכל מצוות ד'.

ותביעה בלשון דומה 'עד מתי מאנת לענות מפני שלח עמי ויעבדוני' נאמרה לפרעה במכת הארבה לאחר שכבר לקה בשבעה מכות והרבה התראות ואזהרות מאת ד'. הרי לנו עד כמה התביעה על בני ישראל דור דעה שלאחר רמיזה שהיה להם להתבונן וליתן את לבם והרגשתם הרי זה כאילו כבר הוזהרו והותרו ולקו.

ובזה נבין את המושג 'די לחכימא ברמיזה', שאין המכוון רק שהחכם קולט כבר ברמז את מה שרוצים לומר עוד לפני שנאמר, אלא שכלפי החכם ברמז כבר מונח הכל, ודי לו בכך כאילו הוא כבר לאחר כל הדיבורים והמעשים.

בסביבתו של רבינו זצוק"ל נתונים היינו בלחץ תמידי של 'די לחכימא', והיתה דרישה תדירה, להבין את מה שלא נאמר. די ברמיזה, בהבעת כל שהיא של אי שביעות רצון, באיזה ציטוט של פסוק או מאמר חז"ל 'תורה שלנו' בשביל לבטא 'שיחה שלמה שלהם'.

כי רבינו זצוק"ל חינך והדריך להיות בר דעת, ולהבין את 'לב' ונשמת הדברים, להפעיל את המח ואת הלב, והיה שגור תמיד על לשונו 'לא מבינים כי לא רוצים להבין', והן הן הדברים.

וכך טרח רבינו להעמיד תלמידים 'מבינים בעם', שאינם עושים פעולות יבשות ומעשים דוממים, אלא יורדים לשרשי הדברים, ומעשיהם נובעים מתוך החיבור שנעשה בין החכמה והכרת השכל לבינת הלב.

לב מרגיש

והנה מרשימותיו של הרב הגאון ר' חיים יצחק פרנקל שליט"א: אחי בקשני לבקש ברכה עבור בחור שקדן גדול מאוד שנשבר עד כדי שעבר טיפולים וכדורים, הוא חזר לעצמו, אך עדיין אינו מצליח ללמוד כהרגלו. האמא בוכה בדמעות שליש ורוצה ברכה דוקא מרבינו. היא

ביקשה לשמור על סודיות מוחלטת וגם לא להשאיר את השם מסתובב בבית רבינו, וגם לשמוע כל מלה שרבינו מברך. אני לא אהבתי שליחויות מסוג זה, אבל כאשר אחי הפציר בי הסכמתי, כתבתי את כל הסיפור בדף פוליו אותיות גדולות, ונכנסתי לרבינו מיד אחרי שחרית. רבינו קרא את הכתוב, ואמר לי ר' חיים אתה מאמין בברכות שלי? מדארף דוועגען. זה היה בשנה האחרונה לחייו. כמה ענוה יש כאן. אמרתי לו הם רוצים לשמוע מה רבינו מברך, זה בנפשם. רבינו שותק. אמרתי לו אולי יכתוב כמה מילים חיזוק, [לשיטתו, אם הברכה אינה כלום, לכה"פ חיזוק]. רבינו השיב, אין לזה טעם, ושוב שתק, ולבסוף אמר אתה צריך את המכתב, אמרתי לו לא, ואז ביקש, תביא לי אני אתפלל והכניסו לכיס החליפה. כאשר מסרתי הדברים לאחי סיפר לי, שכאשר אמר זאת לאמא, היו בכיות נוראות והתרגשות עצומה כמה ראש הישיבה איכפתי ודואג עד שחשוב לו הענין להכניסו לכיס מעילו להתפלל על הבחור. נפלא ביותר לבו הרגיש והאיכפתיות לכ"א אפי' שאינו מכירו כלל.

"שמעתי פעם שאמר למישהו, אני מרגיש שהתיקון שלי לסייע לנשברי לב, ובפרט בני תורה שנשברים מרוב לימודם. תמיד כשבאו לדבר עמו על משבר כזה או אחר, או על כך שפגעו בכבודו ומזלזלים בו וכדו', אמר גם אני מרגיש כך, כך וכך עברתי, כך וכך עשו לי, ומצטייר בעיני המתייעץ כאילו גם הוא מתמודד עם הבעיה".

ותיאור נוסף: "נוכחתי בשעת מעשה כאשר פעם הגיע אליו אחד, וא"ל שהוא פגוע עד עמקי נשמתו, בחור פלוני שגדל בביתו לא נתן לו ברכה בחופה, כאילו הוא אויר. הלה לא הספיק לסיים דבריו וכאבו וכבר רבינו מתחיל לדבר שגם הוא עצמו נפגע באותה חופה, הלה רצה להמשיך לדבר, ורבינו מפסיקו, כאומר גם אני נפגעתי למה אתה לא מקשיב לי, ותיאר באזניו שקיבל סידור קידושין ונתנו לאחר שתי ברכות ראשונות, ולו נתנו רק ברכה אחריתא, והלא ההוא אינו כ"כ חשוב, והוא פשוט פגוע. אח"כ הלה המשיך לספר כמה נפגע, רבינו הקשיב, ולבסוף אמר ממשפחה זו אין ראיה, אינם יודעים לכבד בדברים אלו, אין להם מושגים. הלה המשיך להתלונן שלא הזמינו אותו לשבת שבע ברכות, שרבינו הוזמן ונסע להשתתף שם, ואכן בסעודה שלישית רבינו דיבר ועשה מחאה גדולה, שהעיקר חסר מן הספר, שלא הזמינו לכאן את מי שהיה צריך להזמין וכו' וכו', ואכן באו המשפחה להתנצל לאחר שבת.

לאחר כמה ימים פגש רבינו את המתלונן וראה שעדיין לא מחל. א"ל אני הכרתי אדם שמת והלך לעולמו מחמת שחשב שלא כבדו אותו, והמסר היה להרגיע אל תשקע בזה, ואכן שמעתי מהמתלונן שזה סייע לו רבות להתגבר על הפגיעה. לאחר מכן, במשך שנה תמימה, רבינו שאל מדי פעם את החתן אם כבר ריצה את המתלונן, ושצריך למצוא דרך לרצות אותו, עד שהרגיש שהמתלונן מחל וסלח".

וכך כתב תלמידו הרה"ג ר' יוסף ברוך כהן שליט"א במכתבו למערכת עמוד הא"ש: "כאשר באתי לישיבה הייתי בחור יתום מאב, אחוז אימה ופחד מכל מבט של רבינו זצוק"ל. הייתי נוהג לנסוע לשבת הביתה אחת לשלש שבועות, ולשוב לישיבה מיד עם צאת השבת. באחד

הימים רבינו קורא לי ואומר לי שאני צריך לנסוע יותר, אמא צריכה אותך, ואף שהיו לי אחיות בבית ואחים נשואים, ואמרתי לו טענה זו, לא הסכים ואמר שהמקרה טרי, ושאסע אחת לשבועיים, ושלא אחזור כבר במוצאי שבת אלא ביום ראשון.

לא ספרתי מאומה בבית, כדי שאמי לא תתרגש, אך לפתע שמה לב שאיני נוסע במוצ"ש כמימים ימימה, ולשאלתה עניתי שהחלטתי לנסוע ביום ראשון, ואז הגיבה, איזה מזל טוב יש לי".

יח

באהבתה ישגה תמיד

יח / באהבתה ישגה תמיד

עזה כמוות אהבה

על אהבת התורה הנוראה של רבינו זצוק"ל כבר הארכנו בספרינו בס"ד באיזהו מקומן, וכעת נוסיף מעט זויות אחרות להחיות ולהמחיש את הדבר.

סיפר תלמידו הרב הגאון ר' אלימלך פובידלו שליט"א ששמע מרבינו זצוק"ל שביאר את התעלומה הגדולה שראו אצל מרן החזו"א, שלא נשכח ממנו מאומה, והיה כל תלמודו פרוס לפניו עם כל הפרטים בעומק העיון, ותיאר רבינו שזה כמו מי שמתגורר באיזה מקום תקופה מסוימת, ואחר איזה זמן מחליף את דירתו ועוקר למקום אחר, וחוזר חלילה. אין ספק שיזכור היטב את כל המקומות שעבר עם כל שמותיהם ופרטיהם, וזאת להבדיל מתייר המבקר במקומות שונים, והחילוק הוא כי הוא קובע את דירתו במקום, ומקומו של האדם נחקק בו על כל מבואיו ומוצאיו, יען כי איננו מבקר שם הוא 'חי' שם[א].

וכזאת ראינו אצל רבינו זצוק"ל שמלבד הכלים הנפלאים של התפיסה והזכרון העילויים שהיו לו, עולה על כולם זה הכח להיות את הדברים ולחוות אותם בכל פעם. כאשר היה לומד סוגיא היה מחובר אליה בכל נימי נפשו, לכל לראש, היה קורא ושונה וחוזר וקורא את מה שכתוב, ומדקדק באותיותיה, ומבחין במה שלא כתוב, ואחר כך נפנה באהבה גדולה ובשק עצום לדברי הראשונים וסופר ושוקל דבריהם במאזני זהב, בדקדוק לשונם וסגנון הרצאת הדברים, מאין היתה נקודת המוצא של דבריהם, מה קראו הם והבינו בסוגיא, ומשם היו נפרדים ונחלקים הדרכים לכמה ראשים.

וכאשר היה מסביר ומבאר שיטה אחת ומראה לזה פנים בלשונות הגמ' ומוצא הדינים יחד עם עדינות הסברא, אז היתה ההרגשה של השומעים שזוהי דרך האמת ואין זולתה, ושוב היה פונה אל השיטה האחרת, ומראה לה פנים, ומשתדל לנפוח רוח ונשמה אחת בכלל הדברים, למעט המחלוקות ולצמצם השמועה שלא יהיו שתי תורות ח"ו, והיו הדברים שמחים ועשירים, וממש כל סביבותיו הזיעו וטבלו בחדוותא דשמעתתא.

זכורני כי פעם אחת עלה בדמיוני בשעת השיעור, כי רבינו מחזר והולך אצל רבותינו הראשונים, יוצא מהיכלו של הרמב"ן ונכנס בהיכלו של הרשב"א, ומפלס שבילים ומשובב נתיבות לקרב את הנראים רחוקים בזרוע עוז.

א. ועוד סיפר הרב הגאון הנ"ל דבר מבהיל, שדיברו עם רבינו זצוק"ל פעם אודות הלויית מרן החזו"א זצוק"ל, ורבינו התבטא בשברון לב על כך שלא יצא כמו החזון איש למרות שרצה כל כך. התלמיד העיז פניו ושאל, הלא בודאי רבים רצו להיות חזון איש, ומי לא רצה. ורבינו זצוק"ל הגיב בכאב, אולם אנכי רציתי יותר... וזה נורא למתבונן כי אין אלו מילים בעלמא.

וכל זה היה בעמל ויגיעה עצומים, ותוך התנתקות גמורה מהכל. לא רק מכל עניני העולם וטירדות היחיד והציבור שהקיפוהו כמין כיסלא לאוגיא, ולא רק מכל המערכות הכבירות, הדאגות והחרדות לקדשי שמים, אלא גם מכל מה שלמד וידע עד כה. הן הוא לומד כעת גמרא זו בפעם המאתיים, משכבר הימים חרש תלמיה ושידד עמקיה, וכבר נתבררו ונתלבנו אצלו עניניה פעם אחר פעם, ונתחדשו לו תילי תילין של הבנות ודקדוקים, וכעת הינו עומד על המפתן שוב ומבקש להתחבר אל דברי אביי ורבא מחדש. כי עזה כמות אהבה.

ניתן לומר בדרך צחות, כי אם אמרו חז"ל אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה, רבינו זצוק"ל המית גם את כל עצמיותו, ובעיקר את ה'תורתו דיליה' כאשר נכנס ללמוד את הסוגיא, ובא למיגרס ולמיסבר כתינוק בן יומו.

והיה נראה על רבינו זצוק"ל כי מיתה זו היא עבורו תענוג עילאי, מיתת נשיקה של 'נפשי יצאה בדברו', כביכול אין לו בעולמו אלא שעה זו ושמועה זו ושורה זו ושיטה זו.

שמעתי מתלמידו הקרוב הרה"ג רבי איתמר גלבר שליט"א: "פעם אמר תלמיד אחד באזני רבינו פשט שנתברר לו בדברי התוס' בפרק גט פשוט. רבינו מאוד התפעל מאמיתות הביאור. בליל שבת קודש, בזמן שעוברים לפניו לקבל את ברכת השבת, התבטא רבינו באזני אותו תלמיד, הינך ה'רב'ה' שלי בדברי התוס', הבה ונלמד יחד את הסוגיא, וכך התיישב התלמיד לצידו של רבינו במשך שעה ארוכה, עת ששבו הזריזים שמבין התלמידים לבית המדרש לאחר שסיימו את סעודת השבת.

שמעתי מתלמידו הגאון רבי פינחס אדרי שליט"א שפעם לאחר שיעור עמוק שבמהלכו רבינו זצוק"ל דחה את דברי רבינו חיים הלוי בענין מודה בשטר שכתבו, התאונן בפניו כי הראש ישיבה לקח לנו את ר' חיים, ואזי נטלו רבינו ונתיישבו בצוותא ללמוד את דברי הגר"ח במשך ארבע שעות תמימות, אות באות, והראה לו רבינו נפלאות עד כמה נתייגע ועמל בהבנת דברי הגר"ח בכל תיבה ותיבה עד שהשיב על דבריו.

להלן מרשימות הגרח"י פרנקל שליט"א: "לא רק שאהב ללמוד, אהב את התורה כפשוטו. כשהיה לומד משניות הרגישו מתיקות. כשהתחיל שיעור ממש טעם טעם עוה"ב. אני עצמי ראיתי אותו חוזר משניות כלים בע"פ במשך כשעה. לימוד מלחמות ובעה"מ היה חביב עליו ביותר. זכורני שיעורים בב"ק, כל מקום שיש מלחמות ובעה"מ נכנס לשם לבאר כל מלה ומלה, למד ללמוד רמב"ן שנחשב ללימוד קשה, חזר על דברי הרמב"ן עשרות פעמים שוב ושוב אולי כך הפשט אולי כך, היאך יכנס בלשון הגמ' שוב ושוב. את הסוגיא בשבת (לט, א) מעשה שעשו אנשי טבריה למד במשך חצי שנה ברציפות, אני עקבתי אחרי זה. החברותא שלו התבטא, אני כבר יוצא מדעתי, כל יום הוא מתחיל מחדש כלא היה. היה לומד בריכוז עצום. בסוכה ישבו עשרות אנשים והוא לומד עם החברותא כלא היה, כאילו אין איש, וכולם מתענגים לשמוע היאך לומד ומסביר ושר לעצמו.

בצעירותי קבעתי חברותא בליל שישי כנהוג בישיבות, הייתי חוזר לשערי חסד, פגשתי אותו כמה וכמה פעמים יוצא מביהמ"ד להתכונן לתפילה, כמו כן ראיתיהו כמה וכמה פעמים בבקרו של יום ראשון עם השטריימל, זה היה בשנים הראשונות לפטירת הרבנית. בתשנ"א היה מלחמת המפרץ הגוי (סדאם חוסיין) ירה טילים על א"י, הפחד שעשו בכלי התקשורת היה נורא ביותר, בהפצצה הראשונה על ירושלים היו אזעקות מטילות אימה, ורבינו היה בביהמ"ד לא קם ולא זע. קצת אחרי חצות, היו שם כמה בחורים, ואמר להם אל תפסיקו ללמוד. ב'ברסלב שול' היה ספסל שהיה בו שקע, היה זה מקומו של רבינו. דודתי היתה מנקה את בית הכנסת, לכשגמרה את העזרת נשים ביקשה לו לעבור לעז"נ וניקתה, כך כל יום שישי ברציפות. בהספדו על אביו מרן הגרש"ז תיאר באיזה מתיקות הראה לו פעם מ"א, עד שהכניס בו תשוקה לידע את כל המ"א".

להתחבר אל נותן התורה

בספרנו הארכנו אודות מה שהיה רבינו זצוק"ל נוהג להדגיש בכל עת שצריכים לדעת במה מתעסקים, דע לפני מי אתה עמל, ושלומדים את תורת ד', ולא עוסקים בסתם חכמה.

ההכרה הזאת שהתורה הקדושה היא דבר ד' ואינה פרי חכמתו של בשר ודם, הביאה את רבינו זצוק"ל לחפש בכל תורה את נקודת המוצא, כל דין והלכה, ביאור או הנהגה איה מקורו הקדום, כל חידוש של אחד מן הראשונים היכן זה מבואר בתוך לשון הגמ', ולמעלה מזה, דברי האמוראים היכן נרמזו בדברי המשנה, ואם הגמרא היא 'מחודשת' ואין לה רמז בלשון המשנה, אזי צריכים לחפש בעמקי הסברא וההגיון כיצד מוכרח דבר זה ומנין מוצאו.

תמיד תבע לרדת אל השורש, ועל כך שם את הדגש גם בהדרכתו על לימוד הלכה, שילמדו רק בעומק הסוגיות, ולא לימוד של פסקי הלכות, ואף מלימוד של טור וב"י על הסדר לא היתה דעתו נוחה, אלא רק בדרך של עמילות ויגיעה ב'לחם ובשר'.

וכה מעיד הרה"ג ר' יעקב לופיאן שליט"א: שאלתי לרבינו, למה לא תקנו לנו רבותינו, הלא המה הגר"א מווילנא ותלמידו הגר"ח מוולאוז'ין זיע"א - קובעי צביון וצורת הישיבה בישראל - סדר לימוד הלכה, לדעת את המעשה אשר יעשון תלמידי ובני הישיבה. והשיב רבינו, הרי אנו רואים שרבינו הגר"א עמל להחזיר הכל אל הגמרא וציין את כל המקורות של פסקי השו"ע והרמ"א מהגמ' ומהראשונים, והכל כדי שלא ילמדו כולם רק את ההלכה הפסוקה מהרמב"ם והשו"ע כמו שהיה נפוץ בזמנם, אלא ילמדו הכל מה'ראשית' מתחילת הדברים, מהגמרא והראשונים עד להלכה הפסוקה, ואפשר שמשום כך תקנו בסדרי הישיבה רק לימודי גמרא כמו המקובל אצלינו עד עצם היום הזה.

אדם כי ימות באוהל

ומדי עסקינן ב'ממית עצמו עליה', אעתיק כאן מילי מעלייתא דברים שנשא הגאון רבי דוד כהן שליט"א בדבר ההכרח של העמל והיגיעה להשגת התורה בתמוז תש"ע בישיבת חברון, שיסודם מושתת על דברי רבינו זצוק"ל (הדברים מובאים בספר 'בתורתו יהגה' ח"ד עמ' תיז):

"חשבתי מה ההבנה בזה, והנה ראיתי משמו של הגאון רבי שמואל אויערבך שליט"א, בפרשה של 'אדם כי ימות באוהל', איך מגיע נושא זה של 'אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה לפרשת חוקת התורה, והוא אמר כי בשאר חכמות אם אדם משקיע קצת הוא יודע קצת, משקיע יותר הוא משיג יותר, משקיע עוד יותר יודע עוד יותר, כל אחד לפי הכשרונות שלו ולפי היכולת שלו, אבל בתורה הק' שהיא רוח אלוק ממעל כולם יודעים שאם אדם לא עמל ויגע בתורה הוא לא מתחבר לתורה, אין הפשט שיש לו שלושים או ארבעים אחוז, אלא אין לו שום דבר, ורק אם עמל בתורה וממית עצמו עליה אז יש לו חלק, אבל בלי עמל התורה לא מגיע לאמיתה של תורה. לכן במקום שכתב 'זאת חוקת התורה' שתורה זה חוק, שם נאמר אדם כי ימות באוהל, שאין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, שא"א להגיע לשום דרגה בתורה בלי עמל ויגיעה בשלימות"

יט

ריחיים שטוחנות מן

יט / ריחיים שטוחנות מן

השתא ריחיא ומנא אסתלקו ולא אשתאר בעלמא מיניה

לא מכבר הפציע ויצא לאור עולם ספר חדש מתורת רבינו בעל הדרכי שמואל' זצוק"ל, 'שיחות ליל שבת קודש' / שמות ויקרא כולל עניני ארבע פרשיות. טרם עיוני בספר קראתי בשום לב את ההקדמה מלאת התוכן של 'תלמידיו כבניו', והנה צדו עיניי את הפתיחה להקדמה, קטע לא ארוך מדברי הזוה"ק פר' ויחי (ריז א), ולא ידעתי את נפשי. שבועיים קודם לכן – בשבת קודש - מצאתי את הקטע הזה באקראי, והעתקתיו למשמרת יען כי דברי הזוה"ק נאמנו מאוד לתאר את ההרגשה שלנו כיום הזה.

"סליק רבי אבא ידוי על רישיה ובכה ואמר **ר"ש ריחייא דטחנין מניה מנא טבא כל יומא ולקטין ליה כמה דכתיב הממעיט אסף עשרה חמרים** והשתא ריחייא ומנא אסתלקו ולא אשתאר בעלמא מיניה, בר כמה דכתיב קח צנצנת אחת ותן שמה מלא העומר מן והנח אותו לפני ד' למשמרת, ואלו באתגלייא לא כתיב אלא למשמרת לאצנעותא השתא מאן יכיל לגלאה רזין ומאן ינדע לון".

אכן זוהי ההרגשה המלפפת אותנו בכל עת, איה הן אותם ריחיים שטוחנות מן טוב כל יום. מפורסם שר' חיים עוזר אמר את ההגדרה הזאת על החפץ חיים לאחר פטירתו, שהוא היה 'צנצנת המן' במן היה ניתן לטעום את כל הטעמים שבעולם, כל אחד היה טועם לפי מושגיו ורצונותיו, וגם בספרי הח"ח ניתן לטעום את כל הטעמים שבעולם. הלמדן מוצא את סיפוקו ב'ליקוטי הלכות', בבאר מים חיים, וב'ביאור הלכה', כל איש ישראל מוצא 'משנה ברורה' והלכה ברורה במקום אחד, ומתחזק בהתעוררות ובמוסרים שבעשרות הספרים, והנידח והחייל בצבא הרוסי מאמץ את ה'נדחי ישראל' וה'מחנה ישראל' אל חיקו ללחם חוקו.

החפץ חיים, בזמנו, התבטא על הסבא מסלבודקה ואמר, "אני מחבר ספרים ואילו הוא בורא אנשים", ונקט כדוגמא את ר' אברהם גרודז'ינסקי זצוק"ל.

הימים נוקפים, שבועות וחודשים חולפים, ואיננו פוסקים להתוודע לעוד ולעוד יהודים יקרים שחשים כי הינם חבים לר' שמואל את עולמם הרוחני.

רבינו זצוק"ל לא עסק בכתיבת ספרים, הוא השקיע מעל ומעבר ב'לבנות' אנשים מן המסד עד הטפחות. מה שמפעים כאן זה לא הריבוי הכמותי של האנשים, כמו הפסיפס הרב-גווני ממנו עשויה הקשת הרחבה הזו. תלמידי חכמים מובהקים, בעלי תלמוד ומורי הוראה, יגיעי תורה ועמלי כפים. לא היה לרבינו חותם ותבנית 'כזה ראה וקדש' שתבע

והטביע אותו בתלמידיו. מכל אחד ציפה להוציא את אישיותו – ממנו עצמו. מושלמת יותר, מנוצלת יותר, וממומשת יותר.

בפני כל אחד הציב סולם אחר המוצב על קרקעית מצבו וכשרונותיו היחודיים והבלעדיים כפי שקלט ואבחן בפגישתו הראשונה עמו. רבים חשו כי הוא מכירם לעומק יותר מאשר הם עצמם. הכרתו העמוקה היתה משופעת וגדושה במידה של עין טובה מהולה באופטימיות אדירה ובאימון רב. הוא ציפה מכל אחד להרבה, וטרח להחדיר לו זאת בכל הזדמנות.

מכל אחד דרש משהו אחר. מאחד, הבנה והתעמקות, מחבירו, ידיעות ובקיאות. מהשלישי, לעבד את מידותיו. מהרביעי, להשקיע בעבודת הלב. אולם אם נרצה להכליל ולתמצת את התביעות נוכל להגדיר, הוא לא נתן לך מנוחה אם אינך עושה די למצות את עצמך ואת כוחותיך.

אגב, פעם התבטא כי בלימוד ה'עיון' אדם מוציא לפועל את כל כוחות נפשו, במקביל, מה שאין כן בלימוד מהיר ובקיאותי. והוסיף שאת לימוד העיון יש ליתן בראש מעייניו, ואילו ללימוד הבקיאות יש 'לגנוב' זמנים.

גם באופן רשמי, היה ברור לכל תלמידי הישיבה כי אין להקיש, ולכל בחור יש יעוד אחר. פעם התבטא בחריפות על בחור, כי איננו מצפה ממנו כי יצא תלמיד חכם, אך הוא משקיע בו שיצא בלעב'ת שלא שונא אברכים. על אחר אמר כי הוא מחזיק אותו בישיבה בשביל התפילות וה'מוסר' עליהם הלה היה מקפיד ביותר.

ראינו בדרך חינוכו שילוב מיוחד של הכוונה והדרכה עם נתינת עצמאות. מחד גיסא, הוא הדריך וכיוון, והנחה את הדרך לכל אחד מה ללמוד ואיך ללמוד וכו', והתערב לבחורים ואף לאברכים בסדרי לימודם, ועיניו צופיות ופקוחות בהתבוננות רצופה וממושכת על דרכי עלייתם.

ומאידך, תמיד דאג לתת אימון בתלמיד ולא לגדור בעדו ולמנוע ממנו את התפתחותו העצמאית. היה מעודד לפרוץ גבולות, אם בלימוד מסכתות מחוץ לסדרי הישיבה להרבות דעת, אם לחדש ולהעלות על גבי הכתב, אם להיות ממאחרי שבת על הגמ' עד השעות הקטנות של הלילה, והיה יודע לכוין בזה כדי מידת הצורך לכל אחד ואחד.

היה ניתן להיווכח מקרוב כיצד בטביעות עינו היה מביט על התלמיד מראשיתו מה הוא מצפה ממנו, וברבות השנים היו נשמעים ביטויים של התפעלות או של אכזבה על תלמידים, כמו "עליו לא האמינו שיתגדל כל כך, ולא בנקל עלתה בידו". ומאידך, "הוא אמנם כלי מפואר, אבל יכול היה לצמוח יותר, וחבל".

וכך כותב הרה"ג ר' יחזקאל פובידלו שליט"א ברשימותיו: "זכורני שפעם אחת בסעודת שבע ברכות לבתו של ראש ישיבה פלוני דיבר בשבחו שהוא מגדל בחורים ואחרי שהם גדלים "אינו משאיר אותם תחת הסינור שלו" אלא שולח אותם שיתפתחו במקום אחר. וסיפר, כמדומני על הרב בענגיס שכשלמד בוואלאז'ין בחן אותו הגר"ח על איזה פרק בבבא מציעא

(שנים אוחזין או אלו מציאות) שיאמר אותו מהסוף להתחלה, ואע"פ שעיקר החשיבות אצל הגר"ח היה העיון, אבל מי שהיה לו חלק מיוחד בזכרון, פתח לו הגר"ח את הדבר הזה".

דרכי החינוך וההנהגה

הנני מצרף בזה מרשימות הגרח"י פרנקל שליט"א ככתבם וכלשונם, מבין בתרי הדברים ניתן ללמוד הרבה על דרכי החינוך וההנהגה עם תלמידים צעירים.

"ערב שבועות תשע"א הציעו לי משרה בישיבת "שער התלמוד" ביתר נכנסתי לרבינו לספר ולקבל ברכה. רבינו מאד התעניין וחשש שאני מקבל את המשרה בקלות ראש, מפני שהיה אמור להיות שיעור בקיאות, ולענות בסדר שלישי על שאלות, ואז תפס בידי במרפק, ר' חיים אתה לא רציני, צריך אחריות, זה תובע הרבה. והוסיף שלפעמים די בבחור אחד מוצלח בשיעור שצריך לעמול להכין שיעור כהוגן. רציתי שצוות הישיבה יבוא לעשות היכרות עם רבינו, ואמר רבינו 'אין לזה טעם, בהמשך נהיה בקשר', ואכן בכל הזדמנות ידע רבינו לכבדני בפניהם, ואף הישיבה הגיעה בליל שישי בשעה אחת לאחר חצות לילה לשמוע שיחת מוסר מרבינו זצוק"ל, ואח"כ נשארו הצוות כמחצית השעה להתייעץ היאך להנהיג את הישיבה, ודבריו הפכו לנכסי צאן ברזל בישיבה.

בשנה ראשונה היה לנו נידון קשה וחשבנו להוציא בחור מהישיבה. עשינו אסיפת צוות, ונשאלנו האם יש מי מהצוות שיכול לקחת אחיות על הבחור, וכאשר כ"א שלל האפשרות החלטנו להוציאו אין ברירה. היתה לי הרגשה קשה מאד בשנה ראשונה לתפקידי להוציא בחור. שאלתי את רבינו, ומיד אמר, רק המרא דאתרא [ראש הישיבה] יכול להחליט, אינני יכול לקבוע לכם מסמרות בזה. אבל הוסיף ואמר, לפעמים בחור יכול לקרר ולקלקל את הר"מ. ובזה נסתיימה השיחה. עמדתי משתומם, איך עלה על הנקודה. נכנסתי למסור ועד מוסרי, ורציתי להעלות נקודה לתיקון בין חברי השיעור, וכאשר ישב לפני אותו בחור בקלות דעת, לא הצלחתי להעלות הנקודה ברצינות וחרה לי מאד על כך, והנה רבינו תופס הכל בלא דיבורים.

בהנהגת ישיבתו הקדושה, מנהגו היה כאשר בחור לא תיפקד בישיבה כמו שצריך, היה קורא לאבא קח אותו, הוא לא מתאים לי. או שהיה משלח את הבחור גם אם הוא מבוגר בשידוכים וכדו'. לענ"ד מבטו היה כי ישיבה אינה בית, האחריות של ראש הישיבה על הישיבה כמקום תורה ומקום שמתגדלים בו לתורה ויראה, ובלאו הכי אין מקום לבחור בישיבה, והאחריות מוטלת על ההורים. באם ההורה מתעקש ולא לקח את בנו, היה מתעלם ממצבו, זה לא באחריותו, לא העיר לו ואפי' לא העירו לתפילה".

"פעם שאלו מקורב, בחור ישיבה, נשאר לו לפני פסח שתיה חריפה חמץ גמור לא ידע מה לעשות, הלך לחנות לקבל עבורו כסף, אמר לו רבינו, שוטה, יכולת לקיים מצות ביעור

חמץ בהידור והלכת למכור? כה זעק, והלה שהבין רץ לקנות שוב, והמוכר לא הסכים. אותו אחד בצעירותו לא היה רציני כ"כ, אבל משום איזו סיבה, רבינו קירב אותו והלה מרוב קרבתו לרבינו סיים את כל מסכת ברכות ואח"כ את מסכת שבת. כשהציעו לו שידוכים, אמר הבחור, זה לא מתאים לי, אני אחרי מהפכה של מאה ושמונים מעלות.

אירע שרבינו קיבל ש"ס מהדורת שוטנשטיין שיצא לאור בהסכמתו ובהסכמת מרן הגרי"ש ועוד גדולים. רבינו רצה לתת מתנה למקורב, קרא לו ואמר, ראה יש לי מתנה יפה בשבילך הכרת הטוב, ונכנס עמו לחדר הראה לו המתנה, הבחור נפגע עד עמקי נשמתו, "מה אני אלמד משוטנשטיין, רבינו חינך אותי ללמוד בגמ' אוטנטית", והוריד דמעות. זהו חינוך של רבינו, נגד השטחיות, נגד הבעלבטישקייט".

חכם הרזים

וכך זכה רבינו הגדול זצוק"ל לשמש דוגמא ומופת ל'**חכם הרזים**', כפי הסברו של הרמב"ן במלחמות (ברכות מד, א מדפי הרי"ף), וז"ל, אבל הוא מיסודי חכמה שרמז להם שראוי לברך ברכה זו על חכם גדול שנכללו בו כל הדעות כענין שאמר הכתוב ביהושע בן נון איש אשר רוח בו ודרשו בספרי שיכול להלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד שאין ברכת חכם הרזים אלא מן הטעם המפורש בגמרא לפי שאין דעותיהם דומות והקב"ה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי והוא שאמר משה אלהי הרוחות כמדרש חכמים לפיכך אמר להם שראוי לברך ברכה זו על חכם גדול שהוא כללי בכל הדעות ובכל החכמות והוא שיהיה המברך כמותו חכם גדול מכיר בהן ובמראה פרצופותיהן שיש בהם מדות הללו.

קשה למצוא רב שמצא מסילות וקנה שביתה עמוקה כל כך בליבות תלמידיו לטוב ולמוטב. כמעט שלא היה בחור בישיבה שיכול היה להשאר אדיש וחסר עמדה לגביו, או שהעריץ ונמשך אחריו לדבקה בו, או להיפך. לא בכדי אמר מו"ר הגרמ"י ליפקוביץ זצוק"ל, כי בדורינו 'רב ותלמיד' ניתן לראות אצל ר' שמואל.... (שמעתי מכמה שבדידם הוה עובדה לפני עשרות בשנים).

היה לו מרחב של שפות בהם יכול היה לשוחח עם תלמידים ואנשים, ותמיד היתה מתלווה לזה 'זיסקייט' של חריפות של הבנה עם טוב לב. בניגוד למה שניתן לחשוב כי היה קנאי ומצומצם באופקי מחשבתו, ככל שזה נגע בפן האישי והאנושי, יכולת ההכלה שלו היתה מופלאה ונדירה, כאשר יעידון רבים.

'הממעיט אסף עשרה חמרים' אל צקלונו, אל תוכו, אל נשמתו. לעולם לא ימוש.

כל הטעמים שבעולם ב'לשד השמן'

ועוד הרגשה ביחס ל'מן'.

כאשר אני מנסה להעלות בדמיוני ולצייר בעיני רוחי את 'אוכלי המן', שיכלו לכוין במחשבתם בעת אכילתו ולטעום בו בכל הטעמים שבעולם, וכמו דאיתא במדרש תהלים (מזמור כג),

ר' נחמיה אמר לא חסרת דבר. לא חסרת אלא דבור, לא הוית חסר אלא מימר והוא מתעביד. ייעשה המן בפה כבשר עגל, והוא נעשה, ייעשה פטומא והוא נעשה, אם את מבקש קמח, וטחנו ברחיים. קונדיטון, או דכו במדוכה מעשה קדירה, ובשלו בפרור אשישות, ועשו אותו עוגות. בעינא שמנונתא רטיבא, והיה טעמו כטעם לשד השמן. לכך נאמר לא חסרת דבר, אלא שהדבר בפיך מה אתה רוצה,

חולפת בי מחשבה, האם אמנם הם הפעילו את המנגנון הנפלא הזה, וכל בוקר מחדש אכלו מטעמים ומעדנים אחרים, או שמא לא, טעמו היה שווה בכל יום כמות שהוא בטבעו – 'כטעם לשד השמן', כפי שאכן משתמע בפשטא דקרא...

הזדמנתי פעם לביתו של עשיר מופלג המתגורר בשכונת גאולה, ועל שולחנו בשבתות סועדים רבים מתלמידי הישיבות. 'כסעודת שלמה בשעתו' ממש, מעדני מלכים ותפנוקי מעדנים, מבחר וכמויות שלא מעלמא הדין. האורחים נבוכים אל מול השפע הגדול, וחוככים בדעתם במה להתמקד ועל מה לוותר... רובם נוטלים מכל דבר קצת... כדי שלא לפספס.

העתקתי את מבטי לכיוונו של בעל הבית שמן הסתם עם השנים קנה לו איזה 'הבנה' וטעם במה שמוגש בביתו תמידין כסדרן. והנה 'כל העולם כולו ניזון בזכות חנינא בני', וחנינא בני די לו בקב חרובים משבת לשבת'. לכולם – שלא חיסר בעולמו דבר', ולעצמו, הגעפליטע פיש שהכינו לו במטבח עם ה'זופ' וה'שטיקל קוגל'.

תהיתי האם יש כאן הנהגת סגפנות ופרישות. על פניו המדושנות והמעונגות של בעל הבית לא היה נראה כך. כאשר נסיתי להגדיר לעצמי מה ההבדל בין בעל הבית לאורחים יצאה לי ההגדרה הבאה. כולם אורחים פה, התפריט העשיר הנדיר המוצע לפניהם אינו שלהם, ולכן הינם מנסים ליטול כמה שיותר, 'כבי הילולא דמיא חטוף ואכול'. העשיר – הכל שלו, הפת מונחת בסלו בכל עת, ומה הלחץ לחלק את ההנאה בין הרבה מאכלים?

כמדומה שזה מה שהיה במן, די היה בהרגשה שאין מחסור, ובכל רגע נתון אפשר לטעום את כל הטעמים שבעולם. אם צריך באמת לטעום, זה לא שלך, וזה לא קבוע, אלא אתה אורח לרגע.

זה מה שחשנו אצל רבינו. הרי לא היתה קריאה אשר שגבה ממנו. כל התורה היתה פרוסה בפניו, נגלה ונסתר, על כל מכמניה. אולם מעולם לא היה נראה כי כדי להתענג בתלמודו הוא מוכרח לתבל את שיעוריו בכל העשירות הזאת ולטייל במרחבים האדירים של

תלמודו. הדיוק בלשון הגמ', ה'קנייטש' המקומי ברשב"א מילא את כל הרמ"ח ושס"ה, ולא נותר בו צורך להביא ממרחק לחמו.

הוא לא היה נזקק למערכות מפרקי הרים ומשברי סלעים, לחידושים מבריקים מעוררי התפעלות, נשמתו התדשנה מפשט אמיתי בדברי הראשונים, להבין עד תום מפני מה שינה הרשב"א ורוח אחרת היתה עמו מריהטת לשונם של התוס'.

כך גם היה בשיחותיו, היה חוזר ושונה שוב ושוב, את הדברים שתפסו וקנו שביתה בלבבו ובעבודתו, ולא התעייף מעולם. [למרות שבין השיטין היה מבליע משפטים בהם גנוזים ורמוזים אוצרות שלמים, ולאו כל מוחא סביל דא, וסיפר לי גיסי הרה"ג ר' יצחק ריבלין שליט"א ששמע מהגאון רבי דוד כהן שליט"א ראש ישיבת חברון, כי פעם שמע שיחה מפי רבינו זצוק"ל בימי החנוכה בישיבת מאור התורה, ובשיחה אחת טמן ברמיזות את כל ספרי 'ימי החנוכה'.

כמה מתאים עליו מה ששמעתי מהמשגיח ר' דן סגל שליט"א שאמר בשם ר' שמואל רוזובסקי זצוק"ל, שביאר את דברי הגמרא בשבת (פח, ב), "ואמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב לחיו כערוגת הבשם כל דבור ודבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נתמלא כל העולם כולו בשמים. וכיון שמדיבור ראשון נתמלא, דיבור שני להיכן הלך? הוציא הקדוש ברוך הוא הרוח מאוצרותיו, והיה מעביר ראשון ראשון, שנאמר שפתותיו שושנים נוטפות מור עבר, אל תקרי שושנים אלא ששונים". למה להעביר את הדיבור הקודם?

אלא שלמרות הריבוי העצום של דיבורי התורה שהיו בסיני, 'כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש', בכוחו של כל דיבור בודד למלאות את חללו של כל העולם בבשמים ללא שום שיור!!

וזה היה רבינו זצוק"ל, כל דיבור של תורה מילא את רוחו ואת אוצרותיו ללא שיור. וכך גם כל תפילה, כל מעשה חסד והטבה, וכל צרה ומצוקה של תלמיד...

כדרך הנשר אשר בשמים

'ראשו מגיע השמימה', למעלה למעלה מהשגתנו הדלה, ועם זאת 'מוצב ארצה'. היה נכנס ראשו ורובו ושולחנו בתוך הבעיות של אחרים, בנבכי הגשמיות והעפרוריות, אך תדיר היה נראה לנו כי היא לא דבקה בו. כאן היתה ההרגשה שהוא מעל. כמה שהיה חי עמנו בעולמנו הילדותי כבחורים צעירים, יורד אל רמתנו ואל שיחנו, כביכול, אך היה כ'נשר בין תרנגולים' כהגדרתו הנפלאה של ר' י. ב. פרידמן, ממש כך.

בכלל היה מרומם מכל אבק של עפר, נמיכות ושפלות. כמדומה שהמפתח לכך הוא לשונו הזהב של מהרח"ו ז"ל בספר שערי קדושה בביאור שרשי המידות וזל"ק "יסוד העפר ממנו מדת העצבות בכל פרטיו, ותולדותיה אחת, והוא העצלות לקיים התורה והמצות מפני עצבונו

על השגת קניני הבלי העולם הזה, או על היסורין הבאים עליו ואינו שמח בחלקו בשום דבר, גם עינו לא תשבע עושר".

ה'סדר יום' הרגיל שלו יומם ולילה היה בלתי נתפס במושגי אנוש. עסק התורה ברציפות בעמל העיון וביגיעה אין קץ במשך שעות ארוכות וממושכות, במיעוט שינה ובמיעוט שאר עניני דרך ארץ במדה מופלגה מאוד, וכפי שהעיד באזניי אחד מגדולי ראשי הישיבות, 'אני הוגה כסדר בספר 'בלבת אש', ואני מנסה לקנות אחיזה ותפיסה בהנהגות של ר' שמואל, ומשתדל כפי יכלתי, אבל את הענין של לילות שלמים בלי לעלות על מיטה, זה למעלה מן ה'כלים' שלי.

התפילות שלו, שבשנים האחרונות יותר ויותר נתגלתה עבודתו הכבירה, וגם לעין בשר נראה כאן הציור המוחשי לכל מה שמתואר בשער ב' שבספר הקדוש 'נפש החיים', וכפי שהיה מתבטא רבינו זצוק"ל שיש גילוי מסוים של חיות בתפילה בבחינת 'חיי שעה' שזוהי דביקות יתירה ומוחשית יותר מה'חיי עולם', שפיכת הנפש והכנעת כל המציאות לפני האדון ד'.

ובתוך כך, ים של חסדים ומעשים טובים, 'והלכת בדרכיו' בכל הסוגים והאופנים, ביקור חולים וניחום אבלים, הכנסת כלה ושמחת חתן, למאות ואלפי בנים יחידים, אחים יקרים, נדכאים ושבורי לב אהוביו של מקום. ובכל מצוה ומצוה היה נכנס בכל הרמ"ח והשס"ה כאילו זוהי המצוה היחידה שלו, ללא תחומים ומיצרים, ואתה עומד ומשתומם, כיצד ניתן להספיק ולהכיל כל כך הרבה. לית דין בר נש.

כל מציאותו היתה פלאית, חידה סתומה. אך יחד עם זאת כמה היה מנמיך ומשפיל את עצמו והשים עצמו כשיירי שיריים להעלות את התלמידים ואת הכלל כולו כמה טפחים מעל הקרקע, לרומם ולהדריך, לעודד ולהשתתף. וכך, במשך שנים, לא השכלנו די להבין כי כאשר גבהו שמים מארץ, כן גבהו דרכיו ומחשבותיו, ומה היה לננסים וקטנים אצל ענק שבענקים.

כ

'שעל יחוד השם
הוא עושה מלחמה'

כ / 'שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה'

'ויפנה מכל דבר למלחמה'

כתב הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ז הט"ו), מי האיש הירא ורך הלבב כמשמעו, שאין בלבו כח לעמוד בקשרי המלחמה, ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא ייירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה.

הרי לנו מלחמה של מסירות נפש ו'שימת נפש בכפו', מלחמה מרוממת המנשאת את האדם למעלה מראש ומנתקת אותו נפשית ורגשית מן הקרובים לו ביותר, 'אלא ימחה זכרונם מלבו', מלחמה שכל כולה נשענת על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה.

הציר המרכזי שעליה ומכוחה סובבים כל מערכי המלחמה היא הידיעה הברורה שהמלחמה היא על 'יחוד השם'.

העיקר הגדול שהכל תלוי בו

ונראה שזה היה סוד כוחו הגדול של שר הצבא, לוחם מלחמות ד' בעוז ובגבורה, רבינו זצוק"ל הכ"מ. מקור חיותו ועבודתו בקודש היתה השגה נשגבה במצות קריאת שמע דבר יום ביומו, פעמים באהבה.

וז"ל הרמב"ם בהלכות קריאת שמע (פ"א ה"ב), ומה הוא קורא שלשה פרשיות אלו הן שמע והיה אם שמוע ויאמר, **ומקדימין לקרות פרשת שמע מפני שיש בה יחוד השם ואהבתו ותלמודו שהוא העיקר הגדול שהכל תלוי בו.**

ובדברי הרמב"ם נראה שפרשה ראשונה של שמע כולהו איתנייהו בה, מצות יחוד השם, אהבת ד' ומצות תלמוד תורה.

אהבת ד' מוטבעת בנפש האדם

בענינה של מצות אהבת ד', ביאר רבינו זצוק"ל באחת משיחותיו לפני יום הכיפורים, ואלו דבריו, חובת הלב היא שמוטלת עלינו לפני יום הכיפורים, גם מצות אהבת ד', מקומה

בלב - "ואהבת... בכל לבבך". וברעק"א מבאר את הברכה "הבוחר בעמו ישראל באהבה" עפ"י שאלת הראשונים ב"ואהבת את ד' אלוקיך" ששאלו איך ניתן כלל לצוות על אהבה, ועל זה השיבו שבאמת, ודאי שהדבר מונח באדם בנשמתו שזו טבעה לאהוב את ד', רק עליו להסיר את המרחיקים.

ומבאר רעק"א שכך גם כשאומרים "הבוחר בעמו ישראל באהבה" מעוררים בזה את אהבת ד' לעמו ישראל, אז מוכרחה אהבת ד' לבוא אל הלב מכח "כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם", ולמדו חז"ל, כי כמים הפנים לפנים "ההוא בד"ת כתיב" (יבמות קיז.), וקודם שמדברים על החיוב שלנו באהבת ד' – 'ואהבת', מקדימים לעוררה בהתבוננות בעוצם אהבתו אלינו – 'הבוחר בעמו ישראל באהבה'. הקב"ה מקדים ומתקרב "אוהב עמו ישראל", ואז יש לנו שייכות להרגיש את "ואהבת את ד' אלוקיך".

ו'כמים הפנים לפנים' הוא גם באהבה לתורה, שאהבה זו פירושה שלמען התורה הוא מתמסר לה ומוותר על דברים אחרים, ואז התורה באה ומתקרבת אליו. ולפי זה כשיש "בהיותו קרוב" מצב שהקב"ה מהממהרים לבוא [וכמו בהר סיני שהגיע קודם לישראל] והוא עושה זאת "למען שמו, באהבה", באהבה הגדולה שאוהב את עמו ישראל, אם כן, הרי דבר זה צריך לעורר אותנו באופן טבעי.

וכמו שהוא אין סוף ומידותיו אין סוף, גם אהבתו היא למעלה מהשגתנו ומותר לנו לומר "אוהב את עמו ישראל" לפי השגתנו. וכאמור אין בזה שום ציור, ואמירה שכזאת מותרת, כי את זה הקב"ה רוצה מאתנו.

בכמה הזדמנויות בהם דיבר רבינו זצוק"ל על מצות אהבת ד', נקט בלשונו הזהב "אומרים את זה כל יום, צריך שיהיה השטר מקוים, צריך לפרוע את השטר". אהבת ד' איננה מילים בעלמא, אלא מציאות חיים[ב].

להיישיר בני אדם לאהבתו

רבינו זצוק"ל היה דבוק מאוד באבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב, והרבה משיחותיו היו בנויות על ה'מתי יגיעו מעשי', והנה ז"ל הרמב"ם בספר מורה הנבוכים (ח"ג פרק נא), כי תכלית כונתם כל ימי חייהם להמציא אומה שתדע השם ותעבדהו, כי ידעתיו למען אשר

ב. הנוסח הזה של קיום השטר או פרעון השטר היה שגור על לשונו של רבינו זצוק"ל, והיה מאוד אופייני לכל מהלך חייו, כל עליה רוחנית תוכה רצוף אהבה בהתחייבות ובתביעה להמשיך ולקיים אותה, ולא להיות כמצחק ח"ו, וכה אמר פעם בשיחה במוצש"ק של תחילת זמן חורף: "ב"ה עדיין נשאר בנו לחלוחית הימים הנוראים ה'אתה בחרתנו' ה'רוממתנו' וה'וקדשתנו', ועכשיו צריך לפרוע את השטר, כל אחד מאיתנו צעק מעומק ליבו בר"ה וביוהכ"פ, ובשמחת תורה שרנו 'מה אהבתי תורתך וגו', אני באמת חושב ששרו את זה מעומק הלב, אני לא בא לקטרג אבל צריך לפרוע את השטר לקיים מה שקיבלנו וצעקנו ושרנו מעומק ליבנו".

יצוה את בניו ואת ביתו אחריו, הנה התבאר לך כי כוונת כל השתדלותם היתה לפרסם יחוד השם בעולם ולהיישיר בני אדם לאהבתו.

וכה היו דבריו בשיחתו בשנת תשס"א, וז"ל, הרמב"ן בהקדמתו לספר שמות, וגם בסיום לספר בראשית, מבאר דספר בראשית הוא ספר היצירה, גם יצירת העולם כולו, וגם יצירת כלל ישראל. האבות הם היצירה של כלל ישראל, וכמו שאמרו מעשה אבות סימן לבנים, עיין שם בדברי קדשו. אנו רגילים לבאר בזה קצת, הרי אמרו תנא דבי אליהו, חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אברהם יצחק ויעקב, והענין כי אין קורין אבות אלא לשלושה. יש לשון בספר החינוך דאין ספק דטבע האב צפון בטבע הבן. ואם אנו קורין בשם אבות, וכך אנו מיחדים שמו של הקב"ה אל-הי אברהם וגו' היינו שיש לנו איזה שייכות לטבעים הקדושים של האבות, ועד כדי כך שאנו נתבעים בזה להגיע למעשה אבות, וכמובן דאפילו אם היינו זוכים להגיע לדרגתם עדיין אין זה דרגתם, אשר הם פתחו שערים בדרגתם הנוראה שאין לנו כלים ופה לדבר, וטהרו וזיככו את העולם, ויצרו שערי עבודה בקירבת ה', עד שאנו כבר נתבעים בזה, זה מה שניתן קצת להבין בדברי הרמב"ן שאבות הם היצירה של כלל ישראל.

הדברים חיים וקיימים

שמעתי מפי הרב הגאון ר' יחזקאל שוב שליט"א ששאל את רבינו זצוק"ל, היאך היא הדרך לקיים את החיוב של 'חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים', דאמנם לפי גירסת הרמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה ה"ו) ועוד ראשונים הגירסא היא 'להראות', וזו קולא גדולה, כי המכוון הוא שיראה בפעולות חיצוניות וימחיש כאילו יוצא עתה ממצרים, אבל לפי גירסת רב עמרם גאון ועוד שהגירסא היא 'לראות את עצמו', והמכוון הוא על הרגשת הלב, היאך מגיעים לידי מדרגה זו.

ומתחילה הזכיר רבינו את המשגיח ר' חצק'ל זי"ע שהוא כלשונו של הרב וולבה היה האחרון ליוצאי מצרים, והתבטא שזוהי הדרגה הגבוהה.

ושוב שאל השואל, אבל היאך נוכל לקיים את המצוה הלכה למעשה. ואזי השיב רבינו זצוק"ל, והרי בכל יום אנו מחויבים לקיים מצות 'ואהבת את ד' אלקיך'.

נורא למתבונן כמה מונח בתשובה זו, אנחנו מייגעים את שכלנו היאך לקיים המצוה של סיפור יציאת מצרים פעם אחת בשנה, כאשר אנו מכינים עצמנו לעבודת ליל הסדר הלילה המקודש בשנה, ואילו אצל רבינו זצוק"ל היו הדברים חיים וקיימים, מצות אהבת ד' בכל עת ובכל שעה.

שלהבת אש - אין שום מציאות מלבד האמת

אולם נראה שישנה כוונה עמוקה נוספת בלשון הרמב"ם 'וידע שעל יחוד ד' הוא עושה מלחמה', וכאן נעתיק עצמנו לדברים נוראים מכבשונו של עולם שאמר רבינו בשיחותיו בליל שבת (שיחות 'דרכי שמואל' פרשת משפטים שקלים שיחה א מהשנה האחרונה).

"שבת קודש, כתוב באריז"ל ש'שלהבת' אותיות 'שבת לה'', וכמובן שזה לא סתם צירופים וגימטריאות, ששבת היא כשלהבת, אש מסמל את היראה והפחד הגדול של מתן תורה, 'כבורח מן האש', וכמו שכתוב "ודבריו שמעת מתוך האש" האש הגדולה של מעמד הר סיני, המעמד של קבלת התורה, ולכן כתוב שפרחה נשמתן, כי זה מקור החיים, ואש זה השורש של הכל, ובשבת הוא שורש העולם שכל הבריאה חוזרת לשרשה, וזה דבר מוכרח בבריאה שיחזור לשורש, וכל דבר צריך שיהיה כאן בעולם כדי שיהא לעתיד כן, וכמו שאנו תמיד מביאים בעניותינו שהעולמות מתעלים בשבת כפשוטו, וזהו אש, שלהבת, אש זה שורף הכל, אין שום מציאות ליד האש, הכל נשרף מפניה, ושבת הוא שלהבת שכל העולם אין לו מציאות רק הקדושה והשראת השכינה.

הקב"ה נתאווה לדירה בתחתונים, וכדי שלא יהא 'נהמא דכיסופא' והשכין שכינתו בעולם הזה, ורק על ידי השבת ממנו מקור הקדושה, ששה ימים העולם כמנהגו נוהג ושבת יומו של הקב"ה שכל הקדושה בעולם בהשפעת השבת".

כאן הרחיב רבינו בענין קדושת השבת, והאריך לבאר את עומק האזהרות של מלאכת הוצאה ותחומין, ומשם בארה להבין ענין שקלי הקודש למשכן שהיה 'מטבע של אש'.

ולא אעצור מלאחוז בשולי גלימתו ולבאר הדברים לפי השגתנו. המציאות של אש היא היא המציאות של 'אין עוד מלבדו', שאדם מתייחד עם המציאות האמיתית, שכל העולם הזה על כל בריותיו והבליו, כוחותיו והשפעותיו כלא היו, וזוהי המתנה של 'שלהבת' שבת לה', יום בו אדם מנותק לגמרי מרשות הרבים ושובת שביתת מנוחה וקדושה, מתכנס אל תוך עצמו בתוככי גבולות הקדושה, 'אין עליו אלא ד' אלקיו'.

וכפי שרבינו מבאר שם, "ולכן 'השרידים אשר ה' קורא' 'תלמיד חכם בחינת שבת' שהוא מוגבל כל הזמן רק לגבולות הקדושה, ולכן אימת שבת על עם הארץ, שכל השבוע שקוע בשדה בעבודות הארץ, י' מלאכות דפת, ושוכח את האמת, אבל בשבת שעוזב את העבודה מיד מקבל פחד מהשבת, ובכל זאת נשאר עם הארץ".

ת"ח אמיתי שהוא בבחינת שבת, לגביו המציאות של שבת היא קביעא וקיימא גם במשך כל ימות השבוע, שבת לה'. מציאות של אש קודש ששום דבר אינו עומד לנגדה או חוצץ בעדה. והאש הזאת היא היא השלהבת של המציאות האמיתית של יחוד השי"ת, אין עוד מלבדו, והיא האש הגדולה של מתן תורה.

'וידע שעל יחוד ד' הוא עושה מלחמה', כאשר ישנה את הידיעה הברורה שהמלחמה היא על יחוד ד' אין כאן מלחמה, אין עולם ואין צד שני, אין אויבים ואין מקטרגים, כל הכוחות בטלים ומבוטלים כלא חשובים, יש אש קודש שלהבת י'ה.

וזהו סוד הגבורות הנוראות של רבינו זצוק"ל, אין עוד מלבדו.

במערכה הכבירה מול השונא הגדול

ארהיב עוז להוסיף עוד הרגשה, לרבים נדמה כי ה'מלחמות' של רבינו זצוק"ל היו המערכות הכבירות על שמירת פך השמן הטהור הישיבות הקדושות ובתי החינוך שישתמרו בצביונם ובמתכונתם, ושאר עניני הכלל. אולם באמת כל מי שרגיל היה בארבע אמותיו של רבינו זצוק"ל הרגיש וחש כי רבינו היה מצוי בכל עת במצב של מלחמה עם עצמו, 'לכוף את יצרו עדיף'. לא נח ולא שקט מלהתגבר ומלהתחדש בעבודת בוראו, יום ולילה לא ישבותו.

שמעתי פעם כי הגאון הצדיק רבי ראובן יוסף גרשונוביץ זצוק"ל ציין על רבינו זצוק"ל מדה מופלאה זו. (אגב, רבינו זצוק"ל סיפר לי על אחד ממקורביו הגדולים כי הוא קיבלו כ'פיקדון' מאת ר' ראובן יוסף ששלחו אצלו עם מכתב מיוחד).

וכך מתאר הגרח"י פרנקל שליט"א: "שמעתי מתלמיד שלמד אצלו בישיבת איתרי שהוא זוכר אותו מוסר שיעורים כשמסתכל על צפרניו וכוססם משום שהיה ביישן מטבעו ומופנם. כן שמעתי גם מא"מ ז"ל ומאחיו הגרא"ד. הוא עצמו סיפר לי שהיה לו אימתא דצבורא ונמנע מלדבר ברבים, עד שפ"א דיבר ומאז שוב מרגיש שאם הדברים נכונים ואמיתיים מה משנה מיהו השומע. תבע מעצמו גדלות, ויגבה לבו בדרכי ה', כל מה שנוגע לדרכי ה' לא ליבוש מן המלעיגים. היה מתפלל עם תנועות ולא התבייש. אם הפריעו לו בלימודו באמצע או בראשית הלימוד לא נרתע מלמנוע מלהפריעו. היה אומר "הראש ישיבה גם רוצה ללמוד". כל מה שנגע לעצמו ולדרך ארץ היה מתבייש, אבל מה שנגע לעבודת ה' לא התבייש".

רבינו זצוק"ל תבע את ההתאמצות מעבר לרגילות, את ההתעלות מעל ומעבר ל'לפי טבעו', ופעם ציטט רבינו בשם בעל התניא, שדרכם של הלומדים בימי חז"ל היה לחזור על תלמודם מאה פעמים, ומי שלמד מאה ואחת פעמים היה עושה דבר שאינו רגיל, ולכן נקרא "עובד ד'", והעושה כפי הרגילות נקרא "לא עבדו"[ג].

ג. בהקשר לכך נראה להעתיק בשלימות את דברי בעל התניא בספרו (ליקוטי אמרים פרק טו), דברים עמוקים ונוראים בענין זה, וז"ל, ובזה יובן מ"ש ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו שההפרש בין עובד אלהים לצדיק הוא שעובד הוא לשון הוה שהוא באמצע העבודה שהיא המלחמה עם היצה"ר להתגבר עליו ולגרשו מהעיר קטנה שלא יתלבש באברי הגוף שהוא באמת עבודה ועמל גדול להלחם

חיבב תמיד את העמלים ואת המתייגעים, את אלו שאינם מתפשרים בלימודם על קוצו של יו"ד, לברר וללבן כל חמירא, וכפי שהתבטא לא אחת 'ליבונה קודם לחידודה'. גם על דרך כתיבת ספרו הגדול אמר כי אינו חפץ שיוכלו לעיין בו 'על המיטה לפני השינה', וכתבו בצורה 'שלא ירוץ הקורא בו'.

כן היה מתריע תמיד על 'אורח חיים למעלה למשכיל', כי אם האדם שוקט על שמריו וחייו הרוחניים מתנהלים על מי מנוחות, על פי המושגים והמדרגה שהציב לעצמו, והינו מסתפק בכך, הרי הוא בסכנה מוחשית 'למען סור משאול מטה'.

וברשימות אחד מגדולי התלמידים שליט"א מובא: "ואמר שאצל האברכים נעלמים במשך הזמן הבינונים, וחלקם נעשים בני עליה, וחלקם להיפך שרח"ל יורדים מדרגתם".

רבינו זצוק"ל לא ביקש מימיו לישב בשלוה, כי היה 'מרגיז' כסדר כנגד יצר הרע, וכל חייו עמל ויגע להתאים את ה'חכמתו' ל'מעשיו' ושכל השגה תהיה מתורגמת מיד למעשה, ונראה שזהו מפתח גדול להאיר לנו כמה מהנהגותיו הבולטות.

הענוה והשפלות, תמיד היה מתבטא בהכנעה ובצער על קיצורו בעבודת ד', והיתה לו ממש חלישות הדעת כלפי איזה מעלה או הנהגה טובה שהיה מגלה אצל אחרים, לא מיבעיא

בו תמיד והיינו הבינוני. אבל הצדיק נקרא עבד ה' בשם התואר כמו שם חכם או מלך שכבר נעשה חכם או מלך כך זה כבר עבד וגמר לגמרי עבודת המלחמה עם הרע עד כי ויגרשהו וילך לו ולבו חלל בקרבו.

ובבינוני יש ג"כ שתי מדרגות עובד אלהים ואשר לא עבדו ואעפ"כ אינו רשע כי לא עבר מימיו שום עבירה קלה וגם קיים כל המצות שאפשר לו לקיימן ותלמוד תורה כנגד כולם ולא פסיק פומיה מגירסא אלא שאינו עושה שום מלחמה עם היצר לנצחו ע"י אור ה' המאיר על נפש האלהית שבמוח השליט על הלב כנ"ל מפני שאין יצרו עומד לנגדו כלל לבטלו מתורתו ועבודתו ואין צריך ללחום עמו כלל כגון שהוא מתמיד בלמודו בטבעו מתולדתו על ידי תגבורת המרה שחורה וכן אין לו מלחמה מתאות נשים מפני שהוא מצונן בטבעו וכן בשאר תענוגי עוה"ז הוא מחוסר הרגש הנאה בטבעו ולכן אין צריך להתבונן כל כך בגדולת ה' להוליד מבינתו רוח דעת ויראת ה' במוחו להשמר שלא לעבור על מצות ל"ת ואהבת ה' בלבו לדבקה בו בקיום המצות ות"ת כנגד כולן אלא די לו באהבה מסותרת אשר בלב כללות ישראל שנקראו אוהבי שמו ולכן אינו נקרא עובד כלל כי אהבה זו המסותרת אינה פעולתו ועבודתו כלל אלא היא ירושתנו מאבותינו לכלל ישראל וכמ"ש לקמן. וכן אף מי שאינו מתמיד בלמודו בטבעו רק שהרגיל עצמו ללמוד בהתמדה גדולה ונעשה ההרגל לו טבע שני די לו באהבה מסותרת זו אא"כ רוצה ללמוד יותר מרגילותו.

ובזה יובן מ"ש בגמרא דעובד אלהים היינו מי ששונה פרקו מאה פעמים ואחד ולא עבדו היינו מי ששונה פרקו מאה פעמים לבד **והיינו משום שבימיהם היה הרגילות לשנות כל פרק מאה פעמים** כדאיתא התם בגמרא משל משוק של חמרים שנשכרים לעשר פרסי בזוזא ולאחד עשר פרסי בתרי זוזי מפני שהוא יותר מרגילותם. ולכן זאת הפעם המאה ואחת היתרה על הרגילות שהורגל מנעוריו שקולה כנגד כולן ועולה על גביהן ביתר שאת ויתר עז להיות נקרא עובד אלהים מפני שכדי לשנות טבע הרגילות צריך לעורר את האהבה לה' ע"י שמתבונן בגדולת ה' במוחו לשלוט על הטבע שבחלל השמאלי המלא דם הנפש הבהמית שמהקליפה שממנה הוא הטבע וזו היא עבודה תמה לבינוני. או לעורר את האהבה המסותרת שבלבו למשול על ידה על הטבע שבחלל השמאלי שזו נקרא ג"כ עבודה להלחם עם הטבע והיצר ע"י שמעורר האהבה המסותרת בלבו משא"כ כשאין לו מלחמה כלל אין אהבה זו מצד עצמה נקראת עבודתו כלל.

אצל גדולי תלמידי חכמים[ד], לא גם אצל אברכים צעירים, והיה מתבטל כלפי כל מעלה כזאת שהרגיש שהיא חסרה אצלו, ולא השלים חובתו במלואה בענין זה, וא"א לפרט דוגמאות.

היה מיוחד באופן נדיר במידת הזריזות, לכשנתבקש לפעול באיזה דבר, לרוב עד ששב המבקש אל ביתו כבר נעשה הדבר, וזאת כמובן כלאחר יד, מבלי להחזיק טובה, ואף גם זאת, בהנהגה של 'אומר מעט ועושה הרבה', היו פעמים רבות שהיתה הרגשה שאינו מבטיח לפעול בענין, ואינו מוכן שיסמכו על זה, ומיד לאחר מכן נודע שפעל ועשה.

זוהי מידת הצדיקים שחשים כי כל מה שעושים אך מעט הוא לפי גודל חובתם, ולכן אינם אומרים הרבה, וכמו שהיה ממליץ רבינו בנועם שיחו 'לא המדרש עיקר אלא המעשה', שיהיה תמיד למעשה ממש.

וכי שייך לוותר על רצון החיים?

ועם זאת, בימינו עוז היה תופס את חבל העליה גם מעברו השני. וכך הדריך בכינוס הזכרון למרן בעל האבי עזרי בשנת תשס"ה (לשעה ולדורות עמ' תקעב):

אולי זה לא לכבוד הציבור, כי הדברים פשוטים, אבל צריכים לומר את הדברים, כדי שכל אחד יחיה עם הדברים למעשה.

אי אפשר להתעלם [מכך] שיש מצב של נפילות לאדם, כאשר הוא שואף למשהו ולא יוצא בדיוק כפי שהוא חשב ורצה. הרבה פעמים נדמה לו ולפעמים לא כמו שהוא חשב – כל זה נסיונות.

אך יש שאלה פשוטה, ונמשול בזה משל פשוט, אם אדם בילדותו חשב להיות חזק בגופו כשמשון הגיבור, ואחר כך נשאר פחות מכך, אמנם יש לו כח אבל לא כמו חלומותיו הגדולים, וכי אדם כזה יאמר מכיון שאינני חזק כמו ששאפתי, מוטב לי שלא לחיות כלל ולא לטפל בחוליי? ברור שזו מחשבת שטות, ועל מחשבה כזו לכשלעצמה הוא צריך רפואה, ד' ישמרנו, כי הלא החיים זה העיקר! זו השאיפה היסודית 'מאן בעי חיי'. הקב"ה ברא את האדם עם שאיפה לחיות, ואנשים עושים כל טצדקי להאריך חייהם, ומכל מחלה ומיחוש אדם מודאג, וכי משום אכזבה קלה שלא התגשמו שאיפותיו במילואן, יוותר על כל רצון החיים?

ד. וכאן המקום להביא מעדותו של תלמידו הרה"ג ר' יוסף ברוך כהן שליט"א במכתב למערכת עמוד הא"ש: "פעמים רבות ביקשני רבינו זצוק"ל לילך אצל דודי הגאון הגדול רבי אפרים זלזניק זצוק"ל בשביל מטרה כל שהיא, ואמר לי כאשר דמעות בעיניו, שאינו מסוגל ללכת אליו מרוב חלישות הדעת שיש לי ממנו איך שהוא עלה למעלה ואני נשארתי למטה.

כאשר רבינו זצוק"ל הספיד את ר' אפרים בהלוייה אמר שכתוב שלעתיד לבוא כל אחד נכווה מחופתו של חבירו, היינו חברים בילדותינו ולא יכולתי לעמוד לידו. ככלות שבעת ימי האבילות עלה לקברו וביקש מחילה במעמד עשרה אנשים על כך שהתבטא שהיו חברים, בטענה שרבי אפרים היה מורו ורבו ולא חבירו".

כך גם ברוחניות, אם יודעים שאלו החיים בעצמם, איך נשברים ומתאכזבים ויורדים מטה? הלא זו היא פירכא נוראה על מי שנשבר ויורד. אדם מרגיש שמשהו לא מסתדר לו בדיוק כמו השאיפות שלו... וכי אם לא הלך בדיוק לפי שאיפותיו, זו סיבה לא לחיות?

כא

במעלות הקדושה

כא / במעלות הקדושה

זאת טהרת האדם

מדי שנה בשנה בהגיע הימים הקדושים, 'הפרשיות אשר קורים בהם מעניני יציאת מצרים' המכונים 'ימי השובבי"ם' היה רבינו רגיל לדבר על סגולת הימים הגדולים שהינם מציאות מיוחדת שבאה בכחה של קריאת התורה, שזהו חידוש שלא נראה עוד כמוהו, שאין סגולת הזמן מצד התאריך והמועד, אלא מצד ההתעוררות שמושפעת מקריאת התורה שמתחדש בכל פעם 'כנתינתה מסיני' ממש, וכמו שהארכנו בספרנו בכמה דוכתי.

כאשר בא הגאון הצדיק רבי סנדר ארלנגר שליט"א (ברפו"ש) לבקש הסכמה מרבינו זצוק"ל על ספרו 'טהרת התורה', העיר רבינו על שם הספר, למה 'טהרת התורה', באמרו 'תורה איז דאך הייליג, טהרת האדם מיר זאלען זיין הייליג'. כלומר, דברי תורה אינם מקבלים טומאה (ברכות כב, א), התורה נשארת במתכונתה ובקדושתה, לטהרת האדם אנו זקוקים, שיהיה קדוש.

על גודל ונחיצות ההקפדה על טבילה בעת הצורך כתקנת עזרא העיד רבינו בהסכמה הנ"ל בזה"ל, "ומאז ומעולם היה הדבר נפוץ אצל כל מבקשי יראת ד', ובהרבה זמנים ובהרבה ואולי רוב המקומות היה הדבר קשה מאוד מבחינת המציאות כידוע, ועכ"ז רבו המדקדקין בזה ובפרט כהיום אשר הדבר לפנינו והרי נהרא קמך, ומה מאוד ראוי לבני תורה שתורתם אומנתם לדקדק בזה, והדברים מפורסמים מפי סופרים וספרים, וגם עובדא ידענו בזה מרבינו הגדול בעל החזון איש זי"ע אשר מאוד הקפיד והזהיר על זה, וקשה לפרט בפרסום".

העובדא עם מרן החזו"א סופרה ע"י רבינו זצוק"ל באותה הזדמנות, "סיפר לי מרביץ תורה ידוע שפעם נכנס בשב"ק למרן החזו"א זצוק"ל והחזו"א הוריד עיניו ולא הסתכל עליו וא"ל מדארף גיין אין מקוה, ואכן הנ"ל ראה טומאה לאונסו".

באותה הזדמנות שח רבינו: "שמעתי מרח"ש פרוש שהאדמו"ר מביאלא ידע תמיד שחסידים טובלים ומשא"כ המתנגדים, וכשבא לירושלים עיה"ק וראה שכולם טובלים אמר כבר אין הבדל, אינו יודע מה ההבדל ביניהם, ובאמת כך היה בירושלים כולם טבלו ואפי' בשב"ק, היום נדמה לי נשתנה הענין".

לכשנדרש רבינו כמה פעמים על הענין, אמר שלעת הצורך בודאי שיש להקפיד על כך, ואפילו בשבת.

אולם את חזות הכל, ראה כדרכו בלימוד התורה בשמחה וברוב אונים, שהיא 'מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים', וזוהי הדרך להתעלות מעל 'טומאת מצרים'. כאשר מחזיקים בכל

עוז במציאות האמיתית, אין שייכות ונגיעה קלה עם ההבלים והזוהמה. אם נצרכים למלחמה, זהו כבר בחינה של 'נסתמו עיניהם ולבם של ישראל'.

מכל משמר נצור לבך

שמעתי מתלמיד רבינו הרה"ג ר' יוסף חיים חיון שליט"א ששמע מרבינו שפעם דיבר עם הרב מטשעבין אודות הקושי שיש בזמנינו לילך ברחוב מפני ראיית העינים, והגיב הרב מטשעבין שעם שמירת העינים היה עוד ניתן להישמר, אבל הבעיה היא שהרחוב 'רועש וגועש' עם כל מיני אנשים, ומזה קשה מאוד להישמר, מהשפעתם של הלכי הרוח הזרים והמזיקים[ה].

ובאמת רבינו זצוק"ל היה תמיד מקפיד עם מי מתעסקים ומתחברים, ומעידני כי היו עיניו פקוחות בענין זה גם בין תלמידי הישיבה. ופעם נודע לו שבחורים אוכלים בלילי שבת אצל בעל בית ירא וחרד מתושבי השכונה, ומדקדק בקלה כבחמורה. רבינו הביע את מורת רוחו מאוד, ושלא כהרגלו שאל את בן שיחו, 'אצל ה'פא"י/ניק' הזה'?. רבינו חשש מכל השפעה 'בעלבתית' על הבחורים.

ומדה טובה מרובה, רבינו זצוק"ל עורר באחת מהתכנסויות התלמידים ביום השנה לפטירת הרבנית ע"ה, לאחר שהקדים שאינו ראוי בכלל לומר מוסר לאברכים עמלי תורה שעולים ומתעלים, כי אם היו שואלים אותו היה מייעץ לכל אחד לקחת לו חבר טוב שידבר עמו מעניני עבודת ד'.

ועוד יש לציין בהקשר לזה את מה שרבינו היה מעורר תמיד על 'לימוד התורה בשמחה', שזוהי העצה הטובה ביותר לכל המצבים. כך השיב לאחד ממקורביו שתקפוהו צרות וקשיים, ונקפו לבו מה עליו לתקן וכו', והשיב רבינו זצוק"ל במתק שפתיו, אינך צריך למאומה, רק ללמוד תורה בשמחה.

'צמאה לך נפשי כמה לך בשרי'

על דרך כבישת החומר ותשוקות הגוף אנו למדים בדברי הספדו המרטיטים של רבינו זצוק"ל על הבחור הקדוש אליעזר שלזינגר הי"ד (ספר הזכרון אש תמיד עמ' תש"ז).

"הרמח"ל מבאר כי תשוקת הלב היא הבונה את האדם ומעוררת בו את חשקת הגוף. וענינו כמו שמצינו בדוד המלך ע"ה שאמר "צמאה לך נפשי כמה לך בשרי" (תהילים סח). כי

ה. רבינו זצוק"ל התבטא פעם בשיחה: "הכרנו אנשים שאפי' לא יצאו לרחוב במוצאי שבת, אחרי הקדושה הס"א מנסה להתפשט מיד הרחוב מתלכלך".

הנפש הינה בטבעה צמאה לקנינים רוחניים אלא שחומר הגוף עומד ומעכב, הנפש רוצה בכה והבשר רוצה בכה. אולם האדם השלם מגיעה מעלתו עד כדי 'כמה לך בשרי', לא רק שישנם בו נקודות טהרה עמוקות המתנוצצים ובאים מפעם לפעם, אלא כל כולו במצב של השתוקקות וכמיהה. כבר אינו זקוק למלחמות עם הגוף השפל לפי שכבר נזדכך ובא לידי טיהור הבשר למעלות רוחניות.

ומהי הדרך להגיע לכלל 'כמה לך בשרי'? 'צמאה לך נפשי'. צמאון נפש האדם לרכוש עוד ועוד תורה מורה על היותו מחבב את התורהולמי שזו מידתו משפיע הקב"ה עליו שפע חכמה... וכיון שהקב"ה משפיע עליו בתמידות שפע חכמה ואמתחתו מתמלאת חכמת ד', אם כן בידו יותר ויותר כוחות אשר בעזרתם יכול הוא להעפיל ולהתעלות עוד ועוד מבלי להזדקק למלחמות עם יצרי גוף פעוטות".

וכך מובא ברשימות אחד מגדולי התלמידים שליט"א: "אמר בשם ר' גדליה אייזמן[1] מדוע המים מטהרים משום שהם בוכים, ובכמה מקומות מוזכר שהמים בוכים.

והוסיף מו"ר הגר"ש דהמים הם תמיד סמל לתענוגים (מבואר בר"ח ויטאל ועוד), ובאמת המים תשוקתם האמיתית היא להיות לפני המלך, וכמבואר שבהפרדת המים התחתונים מהמים העליונים המים התחתונים בכו שרצונם להיות לפני המלך, והובטח להם ניסוך המים בחג וברית מלח בקרבנות, וכל כח התשוקה שיש באדם מקורו האמיתי בתשוקה לרוחניות אלא שכח זה עובר גלגולים ומתלבש בצורה של תשוקה לדברים חולפים ושפלים, וזה עיבור צורה של אותו כח".

ראשו מגיע השמימה

ולחתימת ענין זה ארשה לעצמי להעתיק ממכתב שכתבתי בענין זה. לפני כעשרים שנה נכחתי באולמי וגשל בחתונה של תלמיד בן תלמיד. רבינו ישב בראש המסובים בשמחה ובחדוה עילאה כמחותן ראשי במשך כל החתונה, וכמובן נטל את ידיו לסעודה. כמנהגו לאכול חלק מן המאכלים בידיו וללא עזרת מזלג או סכין נהג גם עתה. מרביץ תורה בני ברקי שאל אותי ממש בתמימות, האמנם אינכם דואגים בישיבה לרבינו לאוכל, כשהוא מפטיר ברחמנות, איי, נעב'ך, אין לו בית. לא התאפקתי ואמרתי לו, הלואי עליכם האוכל שיש אצלו במטבח.

היהודי הזה היה בטוח, כמו רבים אחרים, שטחיים להחריד, שרבינו הינו אדם גלמוד ומסכן שסועד כאן את ארוחתו כמין בית התבשיל. כך סברו אחרים למראה כל מיני הנהגות פשוטות

ו. אגב, רבינו דיבר פעם בהתפעלות על ר' גדליה, וסיפר שנסע עמו יחד להלויית המשגיח דפוניבז' ר' חצק'ל זצוק"ל, ואז כל העולם דברו נכבדות בר' גדליה שיהיה ממשיכו של ר' חצק'ל בפוניבז', הוא היה תלמידו של ר' חצק'ל מישיבת קלצק, וכאשר שוחח עם רבינו אודות המצב, מה יהיה כעת בפוניבז', היה נראה כאילו אין זה עולה על דעתו כלל, ואין הענין נוגע אליו.

שהתהלך בהם רבינו זצוק"ל. ובטפשותם סברו שהוא מתנהג כיהודי ירושלמי חביב שיודע ליטול הנאות מן החיים. מגוחך ומעורר רחמנות לחשוב כך על יהודי שמטייל בספירות שבין האריז"ל להגר"א, ומהפך את כל התלמוד ככדור.

רמזתי בספרי על מקרים שראינו ונוכחנו שלפעמים לא היה חש בטעמו של האוכל או המשקה כלל, ולעיתים חרד ונתיירא מפני הרגשת טעם, וזה לא סתר לכל מיני דיבורי מבינות על טעם יין משובח במועד או דברי שבח ופירגון למי שטרח בהכנת כל מיני דברים לצרכו.

כי זקוקים לכלים גדולים מאוד בכדי להכיל את מה שראינו וחוינו בכל העת, את המכלול הענק, מחד, ה'סולם מוצב ארצה' עם כל הפרטים, לא היה תחום מעניני העולם שלא הבין בו עם כל העמקות והפרטים, והיה גם רגיש וער לתחושות עדינות מאוד של בין אדם לחבירו, כיצד ידע לפענח כל תזוזה של מישהו או תגובה טבעית בלתי מתוכננת.

ומאידך, ה'ראשו מגיע השמימה' הבלתי נתפס שרבינו נטע בקרבנו. היה לו כח מיוחד להשפיע רוממות על כל המרחב. משהו מדבק.

והכל היה, במדה ובמשורה, מוטל על הקרקעית, נושק אל העולם ואל הגישמעאק שבו. נשפך על מפתן הדלת. ומאידך גיסא, 'רוח אלקים מרחפת', היה ניכר בעליל 'כי לא מחשבותי מחשבותיכם'.

חרך צר לעולמו הנסתר פתח רבינו זצוק"ל באחת משיחותיו בישיבה בשנים האחרונות, וכה היו דבריו: "יש לכל אדם שותף הלא הוא הגוף שהוא שותפו הבלתי נפרד, מעת הוולדו ועד יום מותו אינו נפרד ממנו אפי' לא לרגע, בן אדם צריך לבא חשבון עם השותף שלו לראות האם הוא לא לוקח יותר מדאי לחלקו על חשבון הרוח והנשמה, ממש לעשות עמו חשבון, אף שותף אינו שותק כשרואה את שותפו לוקח יותר מהמגיע לו לפי חלקו, וזה בחיי גשמיות והבל הנפסדים ואינם מתקיימים, כ"ש וכ"ש בענייני רוחניות הקיימים לעד ולנצח נצחים שחייבים לעמוד בחשבון עם השותף שהוא הגוף, ועי"ז נזכה ונחיה ונראה ונירש טובה וברכה כל הימים לעולמים".

יש איזה שותף שצריכים להסתדר עמו, ורבינו זצוק"ל ככל מהלכו ודרכו בחיים שהיו עם אהבה ושמחה, וחי בשלום עם כל כוחות גופו ונפשו, התייחס לגוף – האי אכסנתא עלובתא ביחס ראוי של הכרת הטוב, לא כמו שמתייחסים לזבוב טורדני, אלא כשם שמגדלים ילד קטן ומוכרחים להשתתף עמו בעולמו ולרדת לרמתו, עד שהשותף הגוף מתעלה ומתקדש ומזדכך בבחינת 'כמה לך בשרי'.

גבוה מעל גבוה

ובחיתום ענין זה לא נוכל שלא לתת ביטוי לחזיון מופלא שראינו אצל רבינו זצוק"ל, חושים רוחניים מחודדים מאוד. הוא ידע, חש והרגיש דברים שלא נתפסים בשכל אנוש.

לא נדע לפענח פשר הדברים, אם זה מפליאות החכמה והתבונה העמוקה שניחון בה, או שזה גילוי של רוח הקודש, או סתם 'הרגשה' של לב הארי, אריה דבי עילאה רברבא, אחת היא לנו, ובמופלא מאתנו לא נדרוש, רק נבין ונשכיל כי גבוה מעל גבוה היה, משכלו ומעלה בחור מעם.

דוגמא זעירה לזה נראה במכתב הבא, השמטנו שם הכותב מפני רצונו.

אור לה' ניסן תשע"ח

לכבוד ידיד נפשי הרב הגאון רבי שליט"א משערי חסד ירושלים.

אני מספר לך סיפור שהיה בדידי עם מרן ראש הישיבה רבי שמואל אוירבך זצוק"ל.

חמי הרב מנחם ישראל אטינגר זצ"ל חלה במחלה הנוראה בלבלב [וע"פ הרופאים האפשרות היחידה לעשות ניתוח להציל את חייו הוא באם המחלה לא שלחה גרורות לכבד] ומהבדיקה שנעשה לו בבית חולים שערי צדק ע"י ד"ר בנקור שיחי' הכבד מלא גרורות כך שאין טעם לעשות ניתוח ואמור תוך כמה שבועת עד חודשים לילך לעולם שכולו טוב.

ומשנודע הדבר לחמי הכין עצמו שתוך כמה שבועות איננו כאן, וכאשר נודע לי הבשורה המרה בלילה אמרתי לאשתי שכוונתי לילך לשערי חסד מיד בבוקר לומר דברים כהוייתם למרן זצוק"ל וכך למחרת חיכיתי למרן זצוק"ל ליד האגודה שול וכאשר סיים את תפילתו ויצא לביתו ניגשתי אליו והצגתי כי אני חתן לר' מנחם אטינגר מיד אמר לי חמיך היה אצלי כאן והיום הזכרתי אותו בתפילה ר' מנחם ישראל בן רוחמה שמחה "אבל ליבי אומר לי שאין כאן חולי" (או "כלום" איני זוכר מדויק האם אמר אין כאן כלום או אין כאן חולי. בפעם השניה אמר אין כאן חולי ומבואר בהמשך) אמרתי לו הראש ישיבה זה לא שאין כאן חולי אין תרופה לחולי והרופאים אומרים שנגזר עליו למות תוך כמה שבועות לא הגיב והתחיל לילך עימי ולדבר בשבחו וכאשר ניסיתי לומר לו שיתפלל לא הקשיב והמשיך לדבר בשבחו עד שהגיע לביתו ופתח הדלת וראיתי שאין לי ברירה אמרתי לו שהראש ישיבה ידע שאנשים אומרים שזה קפידא משמים בגלל שהכניס עצמו למחלוקת ביחד עם הראש ישיבה מיד האדימו פניו ותפס את ידי בחוזקה במשך כ-2 דקות ושקע בהרהורים ואמר לי בזה הלשון אין כאן חולי שיהיה בשורות טובות וסגר הדלת בעדי ונשארתי מחוץ לדלת כאשר איני יודע לאן לפנות.

ובצאתי לרחוב פגשתי לגאון ר' צבי וידר שליט"א וסיפרתי לו קורות הדברים ואמרתי לו שהראש ישיבה לא הבין את חומרת המצב ושישעה עימי חסד ויבא עימי עוד פעם לראש ישיבה כדי להעמיד אותו על חומרת המצב ולפחות ש_ (ופרצתי בבכי) ור' צבי שתק ואח"כ אמר לי שאינו זוכר כזאת נחרצות אצל הראש ישיבה וע"כ אינו חושב שיעזור שנכנס עוד פעם וממילא לא נשאר רק להאמין לדברי הראש ישיבה.

לקראת הצהרים באותו יום חמי מקבל שיחת טלפון דחופה מבית חולים שערי צדק שיבוא מיד כיון שבבוקר בדקו עוד פעם את הבדיקות ויש בעיה וחייב לעשות את הבדיקה עוד פעם ועשו עוד פעם את הבדיקה ע"י ד"ר בנקור שיחי' ושלח דחוף את תוצאות הבדיקות

למעבדה ונתקבלו תשובות כדלהלן: הכבד נקי לגמרי וגם הגידול שיש בלבלב אינו ברור שהוא ממאיר והם אינן מצליחים _ את תוצאות הבדיקה הראשונה שהראה גידול ממאיר וגרורות רבות בכבד, וד"ר בנקור בכבודו התקשר לחמי ואמר לו שידע שהוא יהודי שומר תורה ומצוות ואינו זוכר במשך שנות עבודתו דבר כזה שהתוצאות יראו בודאות גרורות בכבד ובדיקות נוספות שמראות כבד נקי לגמרי וידע שאין לזה הסבר רפואי מלבד נס גלוי ויכול לעשות הניתוח מיד להסרת הגידול ואכן עבר את הניתוח בהצלחה גדולה.

ולאחר כשנתיים עוד פעם נראה _ באיזור הניתוח והתחיל מיד בדיקות וכך כמה חודשים המצב התדרדר ולאחר כ-6 חודשים שהמצב היה חמור ביותר פניתי שוב למרן ואמרתי לו שעוד פעם המצב קשה מאוד, ואמר לי בזה הלשון "חבל אני הייתי מזכיר את חמיך בתפילה כל יום (ואמר לי השם) מנחם ישראל בן רוחמה שמחה אמנם כבר כ-6 חודשים שאני לא מזכיר אותו בתפילה למה אתה בא רק עכשיו".

ולאחר כשבועיים כמה שעות לפני פטירת חמי הגעתי בשעה 10:00 בלילה ורק הזכרתי את השם התחיל להספיד אותו ודיבר בשבחו וכמה שניסיתי לומר לו שיתפלל לא התייחס והמשיך להספידו כאילו כבר נפטר ולאחר כמה שעות בשעה 2:05 בלילה החזיר נשמתו ליוצרו ע"כ.

החותם לכבוד מרן זצוק"ל ולידע עד היכן אדם יכול לבוא ע"י הדביקות בתורה הקדושה. בעיני ראיתי ולא זר".

כהנה וכהנה עובדות ומעשים עמנו למכביר, ולא עת האסף. אין בכתיבתם ובקריאתם תועלת מעשית לעליה במעלות התורה והיראה. נקטנו רק דוגמא בעלמא על החושים הרוחניים הנשגבים שניחון בהם רבינו הקדוש, 'הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה'.

כב

מסילות בעבודת התשובה

כב / מסילות בעבודת התשובה[ז]

"לבש שמואל חלוקן של כל ישראל"

איתא בירושלמי תענית (פ"ב ה"ז), א"ר שמואל בר רב יצחק לבש שמואל חלוקן של כל ישראל. אמר לפניו רבון העולמים כלום אתה דן את האדם אלא על שהוא אומר לפניך לא חטאתי, [ירמי' ב לה] הנני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי ואלו אומרים לפניך חטאנו.

ופירש בקרבן העדה שם, וז"ל, לבש שמואל חלוקן של כל ישראל. כלומר שטען בעד כולן מדכתיב ויאמרו שם חטאנו לה' ושם מיותר ודריש כאילו כתיב ויאמר שמואל חטאנו לה'.

ונראה מפירושו כי אמנם בני ישראל לא אמרו חטאנו, רק שמואל טען זאת בעד כולם. ולכאורה זהו דוחק בלשון הירושלמי דקאמר בדברי שמואל 'ואלו אומרים לפניך חטאנו'.

וביותר צ"ב, שהרי לעיל מיניה איתא בירושלמי על תחילת הכתוב בשמואל שם: כתיב ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ה'. וכי מים שפכו אלא מלמד ששפכו את לבם כמים. ונראה כי אמנם שבו בתשובה לפני המקום באמת ובתמים בשפיכת לב כמים.

ועוד יש לדקדק בלשון 'לבש חלוקן', מהו ענין לבישת חלוק לכאן, ומה בא זה לרמז.

"ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו"

ונראה פשר דבר ע"פ מה דאיתא במדרש תהלים (מזמור פ): ר' יהושע הכהן ב"ר נחמיה אמר בשם ר' שמואל בר רב יצחק, למה נקרא שמו פתואל, שפתה לאל בתפלתו, וזהו שמואל הרמתי, שנאמר ויקבצו המצפתה וישאבו מים. אמר ר' ירמיה בשם ר' יצחק כלום אתה מדיין את האדם הזה, אלא שהוא אומר לא חטאתי, שנאמר הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי, ויאמרו שם חטאנו לה'.

והנה בעל שתי המימרות הוא אחד, הלא ניהו ר' שמואל ב"ר יצחק, ובאו דברי המדרש וגילו את כוונת הירושלמי, שהיה בתפילת שמואל ענין של 'פיתוי'. וצ"ב בענינו של פיתוי זה, הרי בודאי ד' אלקים אמת, ודובר שקרים לא יכון לנגד עיניו, ומאי פיתוי שייך לפניו ית'.

ונראה על פי מה דאיתא בגמ' תענית (ח, א), אמר רבי אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו, שנאמר נשא לבבנו אל כפים. [איני, והא] אוקים שמואל

ז. פורסם ב'לקראת שבת' עש"ק וילך / שובה תשע"ט

אמורא עליה ודרש ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו (עם הקדוש ברוך הוא. רש"י) ולא נאמנו בבריתו, ואף על פי כן והוא רחום יכפר עון וגו'. (ואעפ"כ כתוב בסמוך והוא רחום יכפר עון ושומע תפלתם, והיכי אמרת שאין תפלתם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו כלומר, שנפשו מכוונת בכפו. רש"י). לא קשיא כאן ביחיד, (אינו אלא אם כן לבו מכוון. רש"י). כאן בצבור (תפלתם נשמעת, ואף על פי שאין לב כולם שלם, כדכתיב ויפתוהו בפיהם בדברים, לשון רבים. רש"י)

הרי לנו ש'פיתוי' אין הכוונה שזהו שווא ושקר, אלא שאין הדבר בלב שלם, ואין הנפש מכוונת במוצא פיו.

ומעתה נראה שזהו הביאור בדברי הירושלמי, דאף כי אמנם בני ישראל אמרו חטאנו לד' ושפכו לב כמים, אך לא היה זה מכוון בעומק לבבם עד גמירא, וזה היה כוחו של שמואל הרמתי שנקרא שמו פתואל שריצה בפיתוי זה, שסוף סוף אמרו בפיהם חטאנו לד'.

"לב רשעים כמעט"

ולמדנו מכאן, כי אמנם יכולים לשפוך לב כמים, אבל עדיין זה בבחינת 'פיתוי', כי אין האמירה בבחינת 'משים נפשו בכפו', ויתבאר לפי מה דהוה מרגלא בפומיה דרבינו זצוק"ל הכ"מ על מה שאמרו חז"ל (שיר השירים רבה פרשה ה), רבי יסא אמר, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו, שאמנם לא נדרש מאתנו אלא פתח צר מאוד כחוד המחט, אבל שיהיה נקב מפולש מצד אל צד.

והיה משנן בזה את דברי רבינו הגר"א בפירושו למשלי עה"פ (י, כ), 'לב רשעים כמעט', וז"ל: "ואלו שאינן חוזרין בתשובה אף ששמעו דברי הצדיק אינו מחמת חסרון של דברי הצדיק ח"ו אך הוא מחמת שלבן של הרשעים הוא רך ואינו נכנע מדרכיו אלא לשעה מועטת ואח"כ חוזר להיות כבראשונה. וזהו כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח כי הברזל קשה לעשות בו נקב אך אם עשו בו נקב אינו נסתם הנקב מפני שהוא נעשה בדבר קשה, משא"כ אם נעשה נקב בדבר רך תיכף אח"כ הנקב נסתם וחוזר להיות כבתחילה וזהו מעלת ישראל כי עם קשה עורף הוא וזהו שלב רשעים אינו אלא לשעה מועטת ולכן אח"כ הם כבראשונה ולא מחמת גרעון הצדיק ח"ו". [וביאר רבינו זצוק"ל שמה שהגר"א מפרש שמדובר ברשע שמתעורר לשוב, נראה שזה משום שכתוב 'לב רשעים', ומשמע שעדיין יש לו לב].

ונראה שזהו הביאור בכינוי 'לבש חלוקן של ישראל', והיינו ששמואל הנביא בטא בשפתיו את המציאות הזאת של התשובה וההתעוררות שהיתה בעצם הדבר שאמרו חטאנו לד', ואף שאין התשובה בלבב שלם.

תשובה - לשוב לשורשו למקום שלא נפגם בחטא

אך עיקר המציאות של תשובה היא לשוב למקום שהיה שם, ובאמת בתשובה אינו כן, אלא האדם חוזר ושב למקום גבוה יותר מאשר היה שם בעת החטא, כי אם שב לאותו מקום, הרי מקום זה הוא בבחינת מעוות לא יוכל לתקון, ואין שייך בו מציאות של תיקון.

ודבר זה מפורש בדברי רבינו הנפש החיים בסוף שער א', ויסוד הדברים הוא שהאדם בפנימיות נשמתו ובשורש עצמיותו הוא רוצה לעשות טוב, וכלשון הרמב"ם בהל' גירושין (פ"ב ה"כ), שאין אומרין אנוס אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו.

והיינו שהחטא הוא דבר חיצוני מן האדם, אין אדם חוטא אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות (סוטה ג, ב), ושורש האדם ופנימיותו הוא הרצון לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות. ענין התשובה הוא לשוב לאותו מצב פנימי של רוצה אני.

ורבינו זצוק"ל הכ"מ ביאר בדרך זו את דברי הגמ' במנחות (כט, ב), ומפני מה נברא העולם הזה בה"י, מפני שדומה לאכסדרה, שכל הרוצה לצאת יצא; ומ"ט תליא כרעיה, דאי הדר בתשובה מעיילי ליה. וליעייל בהך, לא מסתייעא מילתא.

והיינו שאדם לא יכול לשוב לשורש באותו המקום והדרגה שחטא, ומוכרח לעלות למקום גבוה יותר מן המקום שפגם.

ושמואל הרואה לבש חלוקן של ישראל [ובילקוט איתא 'נתעטף בחלוקן'] לגלות לחוץ ולבטא הנקודה הפנימית של אמירת חטאתי, שהיא נובעת מן השורש הגבוה של בן ישראל שרוצה לעשות כל המצוות ולהתרחק מכל העבירות, ויצרו הוא שתקפו, אלא שאין זו תשובה שלמה בלבב שלם, כי אינה כנקב בברזל שהוא קשה ואינו נסתם להיות כבתחילה.

(ואל תתמה, ש'חלוק' זהו לבוש, וצריך להיות ביטוי לחלק החיצוני ולא לנקודה הפנימית שבלב, כי פעמים מצינו שהמושג לבוש מבטא דווקא את החלק הפנימי, שע"י שהפנימיות מתלבשת בדבר היא יכולה להתגלות לחוץ, וכן מצינו בספר נפש החיים (שער א פרק ה) בזה"ל, שחיצוניות של כל פרצוף ועולם מתפשט ומתלבש בהפרצוף והעולם שתחתיו ונעשה לו לפנימיות ושמה וכו'. והביא ע"ז מלשונות הזוהר והאידרא ועוד דנהורא דאיתגליא איקרי לבושא דמלכא, ודוק).

עצם אמירת חטאתי - עיקר ו'ראשית' של תשובה

ואמנם עצם אמירת 'חטאתי', זהו עיקר גדול וה'ראשית' של תשובה, וכך השמיענו רבינו זצוק"ל מדי הזכירו את לשונו של רבינו יונה (בראש ספר שערי תשובה) שלא ימצא איחור התשובה אלא בעמי הארץ, והיא גמרא מפורשת (ברכות יט.): "אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום דודאי עשה תשובה", וביאר רבינו שדבר זה הוא יסוד גדול מאד בעבודת ד', שלא להישאר אף לרגע במצב של חטא, אלא לצאת ממנו מיד.

והוסיף שכן הוא בהבדל שבין שאול בחיר ד' לדוד המלך ע"ה שאמרו חז"ל (יומא כב:): "שאול באחת ועלתה לו, דוד בשתים ולא עלתה לו", כי אף ששאול המלך היה בחיר ה' ודרגתו גבוהה מאוד [כמו שאמרו חז"ל במדרש על מה שביזתה מיכל בת שאול את דוד המלך ע"ה כשפיזז וכרכר בפני ארון האלוקים "אמרה ליה, של בית אבא היתה מלכות נאה ממך, חלילה להם שלא ראה אדם בהם בימיהם פיסת יד ופיסת עקב מגולה", ומלמד על גודל הצניעות של שאול בחיר ד'], ואף על פי כן נקרעה ממנו המלוכה על חטאו בענין עמלק. ופי' הגר"א ז"ל על ההבדל בין שאול לדוד, כי דוד המלך ע"ה חזר מיד בתשובה כשהנביא הוכיחו, ושאול על ידי שהתעכב כמה רגעים עד שאמר "חטאתי", על ידי זה הפסיד את הכל.

ואף שהעיכוב לא היה בתירוצים בעלמא אלא בטענות של ממש בביאור סוגית מחיית עמלק, [כמו שאמר רבי איסר זלמן זצ"ל בשם הגאון ר' יעקב מגיד מישרים דוילנא זצ"ל שכשיש מצוה של הריגה, צריך השתדלות מיוחדת לא לקלקל בזה את מדת הרחמים, ולמד בזה קל וחומר מעגלה ערופה, ועל זה יצאה בת קול ואמרה "אל תצדק הרבה"], מכל מקום כשנתעכב ונשאר בחטא, בזה כבר הפסיד הכל ואיבד את המלוכה.

ומצאתי שהדברים מפורשים להדיא בחז"ל במדרש תהלים (בובר, מזמור נא): למנצח מזמור לדוד בבוא אליו נתן הנביא. זהו שאמר הכתוב מות וחיים ביד לשון (משלי יח כא), לשונו של אדם מביאו לחיי העולם הבא, [מי גרם לדוד לבא לעולם הבא], פיו שאמר חטאתי, שנאמר ויאמר דוד [אל נתן] חטאתי.

(ובהשוואה זו בין אדם הראשון לשאול המלך לנגד דוד המלך, ראה עוד בדברי הספורנו פרשת בראשית (ג, יב): נתנה לי מן העץ. והיתה למכשול. ובזה יחס אשמתו לקונו, תמורת התשובה שהיתה ראויה לו, כמו שעשה דוד באמרו אל נתן חטאתי. ולהלן שם (ד, יג) מבאר הספורנו שהעיכוב מלומר חטאתי, אף ששב לבסוף הוא סיבת העונש: גדול עוני מנשוא. אחר שראה שהאל יתברך משגיח בפרטים בהחלט, חשב שידע בלי ספק שאינו שב מחטאו בהיותו מתחרט, אלא מפני העונש. וזה אחר ההפצר שהעיד בו האל יתברך לשוב בתשובה והוא מרה, ובזה אמר שלא היתה לחטאו תקות תשובה מכפרת ומגינה על העונש שנענש עתה, כענין שאול בדבר עמלק באמרו לשמואל חטאתי אחר ההפצר וההערה שהעירהו שמואל לשוב מחטאתו, ושנענש כאמור וימאסך ממלך).

והנה מצינו במדרש (ספרי דאגדתא על אסתר; מדרש פנים אחרים נוסח ב פרשה ו): כשנהרג אבשלום בא שמעי והיה מבקש ממנו מחילה, נפל לפניו וא"ל אל יחשוב אדוני העון, כלום הקדוש ברוך הוא מבקש מבריותיו אלא שיאמרו חטאנו, שנאמר הנני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי. אני מודה בי שחטאתי... ויאמר דוד מה לי ולכם בני צרויה [כי תהיו לי היום לשטן] היום יומת איש בישראל כי עשה ה' תשועה גדולה בישראל, והוא ממשפחת בית שאול, לא יומת איש בישראל.

ולפי האמור שזה היה ענין חטאו של שאול שהתעכב מלומר מיד חטאתי, הנה מודגש כאן גבי קבלת התנצלותו של שמעי 'והוא ממשפחת בית שאול', ששמעי הכיר בזה ש'כלום הקב"ה מבקש מבריותיו אלא שיאמרו חטאנו'.

וכן העידו כמה תלמידים ומקורבים שרבינו זצוק"ל היה רגיל להתוודות ולומר 'חטאתי' 'פשעתי' בברכת שמע קולינו בתפילת שמו"ע: "כאשר התפלל מיושב, הטינו אוזננו ושמענו אותו כאשר הגיע ל'שמע קולנו', בשברי מילים הוא זעק בלחש בלב נשבר ונדכא: "פשעתי פשעתי פשעתי, אני אני, חטאתי, חטאתי. גלוי וידוע לפניך... רבש"ע... שנזכה לתשובה עילאה...".

"אכלתי ואוכל עוד"

והוסיף רבינו זצוק"ל שכן הוא בחטא אדם הראשון שבזה התקלקל העולם כולו והיה צריך שית אלפי שני של הבריאה כדי לתקן את זה, ואמרו חז"ל (בר"ר יט) שאמר "אכלתי ואוכל עוד", היינו שזה הייתה מחשבת לבו בשעה שהרגיש בנפילה הגדולה, והיה מוכן להישאר עוד במצב של נפילה בלא להרגיש תקוה לצאת ולהתעלות מזה.

ומצאתי בס"ד שכן נתפרש להדיא בדברי חז"ל (מדרש אגדה (בובר) בראשית ג, יב): ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי. הקדוש ברוך הוא פתח לו המן העץ וגו' שהיה רוצה שיתודה על חטאיו, כי כשיאמר חטאתי הקדוש ברוך הוא מוחל לו, אבל לא עשה כן... כיון שראה הקדוש ברוך הוא שלא פתח בחרטה התחיל שואל לאשה מה זאת עשית, והיה חפץ שתאמר חטאתי שימחול להם, כשם שעשה לדוד שאמר חטאתי והשיב הנביא לפי שהודיתה גם ה' העביר חטאתך לא תמות והיא לא עשתה כך, אלא בקשתה להחזיר החטא על הנחש, שנאמר ותאמר האשה הנחש השיאני וגו'.

ועוד הוסיף רבינו להעמיק בביאור הדברים, שהנה הקב"ה ברא את האדם בעולם שפל רחוק מרוחניות, והאדם מטבעו עלול להיכשל בחטא, ובאמת במשך כל הדורות רק יחידים ממש לא נכשלו, אך הקב"ה ברא גם את האפשרות של תשובה. לכך אף כי פשוט שהאדם מחויב להשתדל שלא להיכשל בחטא, אבל אחרי שכמעט אין צדיק בארץ, הרי התביעה העיקרית היא שאם האדם נכשל ונפל בחטא ח"ו, שלא יישאר במצב הזה אלא יתאמץ מיד בכל כחו לחזור בתשובה ולתקן את החטא.

רבינו זצוק"ל היה מרבה לדבר על כך בשיחותיו, והעיד אחד מתלמידיו שרבינו זצוק"ל דיבר על ענין זה כעשרה שבתות רצופות, ופעם אחת הוא ממש התנועע ברעדה ואמר: ההתנערות מהחטא היא היא הגבורה על היצר".

והמשיך לבאר: "אדם נופל בחטא ומיד ממשיך כאילו כלום לא קרה. רואים כשאדם נופל הוא ממהר לקום, נפלת, התלכלכת, מה אתה ממהר לקום, לא יקרה כלום אם תקום עוד דקה, אתה כבר נמצא על הרצפה, תשכב עוד קצת? אלא שזהו הטבע של האדם שהוא לא יכול לסבול נפילה, מיד הוא אומר לעצמו: אני אקום, אני לא מוכן להמשיך ככה, א"כ אדם שנפל בחטא על אחת כמה וכמה, שהרי אם הוא נשאר בחטא הוא מתלכלך יותר ויותר, והחיוב המוטל עליו הוא מיד להתנער ולקום".

תשובה - קביעת מקומו האמיתי של האדם

ובשיחה אחרת ביאר רבינו זצוק"ל שמקום זה שהאדם בתשובתו שב אליו מנפילתו בחטא, זהו המקום האמיתי של האדם, והמבחן האמיתי של האדם היא שאינו מאבד את מקומו מחמת הכשלון, ואינו מרפה מן השאיפות לעלות ולהשיג מדרגות גבוהות בעבודת ד'.

וע"ז אמר החכם מכל אדם "אם רוח המושל יעלה עליך, מקומך אל תנח" (קהלת י, ד), וביאר הגר"א ז"ל, כי יש בזה כלל גדול לעוסקים בעבודה, 'אם רוח המושל' הוא היצה"ר שהוא מלך ומושל יעלה עליך, כלומר נתגבר עליך והכשיל אותך, והדברים אמורים באדם שיש לו שאיפה ומהלך בדרך העבודה, רק לפעמים מכשילו יצרו בחטא ויורד ברוחו וחוטא, ואחר כך בא יצה"ר ואומר לאדם, אף שעשית תשובה מכל מקום אין מקום לשאיפות הגדולות שהיו לך, ולא שייך להגיע אחרי החטא והקלקול למדרגות הגבוהות, זהו שהזהיר שלמה המלך ע"ה: "מקומך אל תנח", כי היא עצת היצר ואינה אמת, וגם אחרי החטא שייך להגיע למדרגות הכי גבוהות, מכח אותה נקודה שנשארת ולא נפגמת.

כי בכל אדם היצר עלול למשול, ולכל אחד יש שאיפות בעבודת ה' בצירוף כוחות נפשו המיוחדים הנדרשים לו לפי תפקידו המיוחד לו בעבודת ה', [ומדרכי היצר שגורם לאדם שאיפה להשיג דברים אחרים שאיננו מסוגל להם, במקום הדברים שהוא מסוגל ומחוייב להשיג]. וכשאדם נכשל בחטא, אזי דרך היצר להכניס בלבו הרגשות של יאוש, שהלא כבר נפל מדרגתו וצריך לשכוח מהשאיפות שכבר אינן שייכות למצבו, לזה אמר שלמה המלך "מקומך אל תנח", שבאמת אף אם האדם נכשל בחטא לעולם יכול לתקן את החטא ולחזור בתשובה, ועוד נשאר עליו החיוב לשאוף ולהשיג אותן דרגות ששאף להן לפני החטא, ולא להשאר אף רגע במצב של חטא וירידה. [אע"פ שרוח הטומאה שבא ע"י החטא, עושה זאת ליותר קשה, אבל צריך להתאמץ יותר].

עיקר התשובה והעבודה למעשה - להיות במצב של קביעות

לאור כל האמור התווה רבינו זצוק"ל את דרך התשובה, שיהיו הדברים 'למעשה ממש' חיים וקיימים ותהיה התשובה בת קיימא, וכה אמר: "זו עיקר התשובה, להתחזק להיות במצב של קביעות. תחילת הכל בלימוד התורה במצב של קביעות. כשראוי להדגיש במיוחד שלא להפקיר זמנים מסוימים כמו ערב ש"ק וש"ק, שהם זמנים מקודשים, כמו שמזכיר הגר"א באגרתו ש"שבת קודש קודשים". וזהו הפסד נורא להפקירם ח"ו לביטול תורה, ולפעמים גם כשמצפונו מעוררו לא להתרשל ביום השישי ערב שבת שהוא ההכנה לשבת, אבל כל סיבה קטנה מספיקה להוציא אותו מתוך הרוחניות והלימוד, כי בלבו פנימה הוא מחכה לקצת אונס להיפטר ולפרוק עול ח"ו, ויש בזה דרגות לכל אחד ואחד. ואדרבה ביום שיש רפיון ופתח לירידה ח"ו ראוי לגדור יותר להגביר יותר עוז בלימוד התורה, אף שיש סיבה של טרדה, אדרבה, להתחזק בקבלת עול דווקא ביום זה.

ובשיחה אחרת גילה רבינו זצוק"ל פנים חדשות בכך שתנאי לעיכובא במעשה התשובה הוא שהדבר יהיה בר קיימא, וכה אמר: "והנה, כשהאדם חי רוחניות ומתנהג כמי שהדבר חסר לו כמו אויר לנשימה, מעומק הלב בלי שום סובב ומסובב, הרי במצב כזה התורה מוסרת את עצמה אליו "כמים הפנים לפנים". וכן כלפי קודשא בריך הוא, כמה שמכין לבו להקב"ה, הקדוש ברוך הוא עצמו מתקרב אליו. רק צריך שמעשיו יהיו ברי קיימא, לא התעוררות רגעית אלא עבודה להסיר את לב האבן מעצמו. ו"לב בשר, זה עצמו כבר מדרגה גדולה מאד, כי אדם בלי בחינה הופך את לב הבשר לאבן, וכמו בגוף, אם אדם מזניח את גופו ולא שומר על הבריאות, אוכל מזון מקולקל וכדומה, בוודאי שח"ו עם הזמן יחלה. כל שכן במצבו הרוחני שבו נאמר "מכל משמר נצור לבך", אם מזניח את לב הבשר, הרי נהפך אט אט ללב אבן.

והקב"ה "הוא טהור ומשרתיו טהורים", וכשיש לאדם לב טהור אז הקב"ה "שוכן אתם", וכך אדם יכול להכין את לבו, לזכות כלפי הקב"ה ל"כמים הפנים לפנים", ולהשיג יותר קרבת ד' ויותר חיים אמיתיים".

(מקורות: אהל רחל – אלול עשי"ת (כמה שיחות); דרכי שמואל שיחות ליל שבת קודש (פרשת נח); בלבת אש (פרק דרכי העבודה); תפארת שמואל (שער ט הערה יז); תוספת נופך ע"י הכותב מאשר חננו השי"ת).

כג

אעשה לו עזר כנגדו

כג / אעשה לו עזר כנגדו[ח]

רוממות יום השנה - י"ד טבת

אנו נמצאים בסיעתא דשמיא בשמחת סיום מסכת שנלמדה לעילוי נשמתה של הרבנית הצדקנית מרת רחל ב"ר פינחס אליעזר הכהן אויערבאך ע"ה א"ח רבינו זצוק"ל הכ"מ, אשר עוד זכינו לקבל על עצמנו לימוד המסכת בחלוקת המסכתות בסעודת המצוה בשנה שעברה בראשות רבינו זצוק"ל בעוד הלו נרו על ראשינו, זכור נזכור ותשוח עלינו נפשנו.

והנה אף שלא זכיתי להכיר מקרוב את הרבנית ע"ה, כי אך ראיתיה מעט בימי ילדותי, לשמע אוזן - מפי קרוביה ומכריה שמענו רבות במשך השנים הרבות מאז נלקחה בחטף לעולם שכולו טוב לפני קרוב לשלושים שנה, ובמגילת ספר הלא כתוב עליה, ב'אלון בכות' אשר נטע רבינו זצוק"ל בדמע בפתח ספרו 'דרכי שמואל' אשר הוציא לאור עולם לזכרה ולכבודה.

ושמעתי מתלמידו המובהק של רבינו, הגאון רבי אוריאל הלוי איזנטל שליט"א שאמר בהספדו בישיבת 'מעלות התורה', כי רבינו זצוק"ל היה אומן גדול בהסתרת אישיותו והנהגותיו לפני ולפנים אף מאלו שהיו קרובים אליו ביותר, והרוצה למצות תרומות מידותיו ילך אצל ההספד הזה, שבו גילה רבינו טפח וטפחיים מהלך רוחו ומעומק מחשבותיו, גבוה מעל גבוה עד רום רקיעא.

וזכורני מימי ילדותי שההספד הזה עשה רעש גדול מאוד, והדפיסו אותו מיד לאחר הלויה בהקלדה של מכונת כתיבה, ונפוצו מאוד, והיתה התעוררות גדולה בקרב כל בני התורה, וגם לרבות בית יעקב אלו הנשים. ועוד שמעתי מעד נאמן שזכה לשמש את רבינו זצוק"ל, כי כאשר הדפיסו הספר אדפוסי אידרא, ביקשו מרבינו זצוק"ל שיכתוב את הדברים בעצמו על מנת שיהיו מדוקדקים ומכוונים יותר, ורבינו ישב ושמע את ההקלטה במשך שעות וכתב וכתב, ובעקבות כך היה רבינו זצוק"ל שרוי בסערה גדולה ולא יצא מביתו ג' ימים וג' לילות.

וכל מי שהיה בסביבת רבינו זצוק"ל במשך השנים ביום השנה, ראה אל נכון שלא היה זה יום רגיל ככל ימות השנה, ומאוד הורגש היאך שחי את ה'עילוי נשמה' וכו' בשיעורים ובשיחות שהתקיימו במהלך היום והלילה, וכן בתפילות.

וחשבתי שאין מתאים מלדבר מעט מענין השותפות של האיש והאשה בלימוד התורה, וכל זה יהיה כהקדמה ראויה למעשה נורא אשר יסופר אי"ה בהמשך, ישמעו הנבונים ויוסיפו לקח.

ח. דברים שנאמרו בשמחת סיום מסכת ראש השנה, י"ב טבת תשע"ט, בכולל 'רצופות' תל גבורים – בני ברק.

חלק כחלק יאכלו

מקובל לחשוב שתפקיד האשה הוא שהיא 'עזר כנגדו' של בעלה בלימוד תורתו, אשר בה בטח לב בעלה לישב על התורה ולהגות בה יומם ולילה, והיא מסייעת בעדו בפרנסת ביתו ובהעמדת כל הצטרכויותיו וצרכי בני ביתו למען ישקוד על תורתו ויתעלה בבית מדרשו.

ברם נראה באמת שלא כן הם פני הדברים, אלא יש כאן שותפות אמיתית, כעין השותפות של יששכר וזבולון, ועד היכן הדברים מגיעים?

בספר תורת חיים (בבא בתרא קלד, א) כתב בביאור דברי הגמ' שם, לקיים מה שנאמר להנחיל אוהבי יש. ופירש רשב"ם ז"ל יש עולמות כדאיתא בפרק חלק עתיד הקדוש ברוך הוא להנחיל לכל צדיק ש"י עולמות, וז"ל, טעם מספר ש"י עולמות נראה לפי שעשרת הדברות יש בהן תר"ך אותיות נגד תרי"ג מצות ושבע מצות בני נח במספר כת"ר עליון. ונראה שכנגדן יש לו לאדם תר"ך עולמות, אלא לפי שהאדם נברא דו פרצופין זכר ונקבה ויקרא את שמם אדם וכן כל הנשמות זכר ונקבה נבראו ובין שניהם נשלם ונעשה האדם במלואו וטובו לשמור ולעשות את כל מצות ה' לכך גם אותן תר"ך עולמות יחדו יחלוקו מחציתן לזכר ומחציתן לבת זוגו והיינו ש"י עולמות לכל צדיק וצדיק.

ולהכי בשעה שבא הקדוש ברוך הוא ליתן עשרת הדברות לישראל ובא להודיע להן מתן שכרן תחילה צוה להגיד לנשים בפני עצמן ולאנשים בפני עצמן שנאמר כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל אתם ראיתם וגו' והייתם לי סגולה מכל העמים ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' לומר דנשים ואנשים שניהם שוין בקבלת שכר הנמשך מתר"ך אותיות של עשרת הדברות שהן נגד מספר כל מצות ה' דאיש ואשה כחד גופא נינהו ושניהן שקולין. עכ"ד[ט].

ובשו"ת חתם סופר (קובץ תשובות סימן נב) הביא דבריו ויישב לפי"ז ענין ס' ריבוא אותיות שבתורה משום שהנשים גם בכלל החשבון שיש להם חלק כחלק עם בעליהן בלימוד התורה, ומביא ע"ז דברי התורת חיים, יעו"ש. [ועי' עוד בשו"ת חת"ס ח"ז סי' לד].

ובשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' שמג) סמך על דברי התורת חיים להלכה להתיר לפנות עצמות אשה לקוברה אצל בעלה, כיון דאשתו כגופו, וז"ל, "ואותן תר"ך עולמות מחלקין לשניהם

ט. וראה עוד להרב חיד"א בספר חומת אנך (משלי ח) וז"ל, פירש הרב כוס הישועות ז"ל דתרי"ג מצות דאוריתא וז' דרבנן הם תר"ך ונשי ת"ח פלגן בהדייהו ולוקחות ש"י עולמות חצי תר"ך וה' ברחמיו נותן לצדיק מתנה ש"י עולמות תמורת מה שלקחה אשתו. ואמרו בש"ס דהאשה עשויה כאוצר קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה כדי לקבל הולד. וז"ש להנחיל אוהבי יש וכי תימא מאי יש הא תר"ך הם ועוד מהו להנחיל והלא שלו הם לז"א ואוצרותיהם אמלא ר"ל נשיהם דהם אוצר אמלא דפלגן בהדייהו והיינו רבותא דאני מנחילם ש"י תחת מה שלקחו נשיהם. ובספר פנים יפות פר' משפטים כתב בדומה לזה ממש על שותפות יששכר וזבולון.

מחצה למחצה וכחד גופא דמיין וישלטו בנכסיהון שוה בשוה לכל א' ש"י עולמות ע"ש א"כ בודאי יש לקברה אצל בעלה".

משים עצמו אכזרי על גופו ועל בני ביתו

ונראה להטעים לפי"ז דברי הגמ' הידועים במסכת עירובין (כא, ב), קווצותיו תלתלים. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות. שחרות כעורב, במי אתה מוצאן במי שמשכים ומעריב עליהן לבית המדרש. רבה אמר: במי שמשחיר פניו עליהן כעורב. רבא אמר: במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב. כי הא דרב אדא בר מתנא הוה קאזיל לבי רב, אמרה ליה דביתהו: ינוקי דידך מאי אעביד להו? אמר לה: מי שלימו קורמי באגמא.

ונראה שב' המימרות של רבה ורבא אינם פלוגתא מר אמר חדא ומר אמר חדא, אלא משפטי ד' אמת צדקו יחדיו, וישנו בזה אחר זה ובבת אחת, והיינו כי רק לאחר שמשחיר פניו על התורה ומשים עצמו אכזרי על עצמו ועל גופו, ומשחיר פניו על דברי תורה, יכול גם לשים את עצמו אכזרי על בניו ועל בני ביתו.

וכן מפורש להדיא במדרש ויקרא רבה (פרשת מצורע פרשה יט), א"ר שמואל בר אמי דברי תורה צריכין השחרה והערבה שנאמר (איוב לח) מי יכין לעורב צידו למוד מאליהו ע"י שהשחיר והעריב בתורה ולא כבר זימנתי לו עורבים שנאמר (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר וגו' מהיכן היו מביאין לו משולחנו של יהושפט א"ר שמואל בר אמי דברי תורה צריכין השחרה והערבה בפרנסה מנין מי יכין לעורב צידו כך אם אין אדם נעשה אכזרי **על גופו** ועל בניו ועל ביתו כעורב הזה אינו זוכה לדברי תורה.

ולפי האמור מובן היטב כי אין הביאור שהאדם דורש מבניו ומבני ביתו שיסבלו עבורו ויקריבו את הגשמיות הנצרך להם בעבור תורתו, אלא שכיון שכך היא הדרך לזכות לתורה, הם כללי השותפות, כשם שהוא משחיר פניו ומפקיר את כל גשמיותו בשביל התורה, כך הוא יכול לדרוש מבניו ובני ביתו שלא יצפו לשולחנו שיספק להם יותר מזה.

ומשכך הם פני הדברים, אין כאן אכזריות אלא למראית עין, הא למה הדבר דומה, אם בעל הבית טרוד בפועליו ורודה בהם שיוסיפו על מלאכתם יותר ויותר, זוהי אכזריות, אבל כאשר שותף מזדרז ומזרז השותף עמו להגביר חיילים להצלחת השותפות, הלזה אכזריות יקרא?

וזהו ה'כבוד אכסניה' של הכולל שלנו, שנוסד מתוך הבנה עמוקה כזו, שהאשה אינה מקריבה ומתמסרת בשביל תורתו של בעלה, אלא היא שותפה יחד עם בעלה בתורה, וממילא כל הגישה היא אחרת, והמושגים הם שונים לגמרי.

כל מי שמצוי אצל ת"ח אמיתיים רואה ומכיר שהבית לא רק עוזר ומסייע ללימוד התורה, אלא הבית שותף בתורה, והאשה יודעת איזה סוגיא לומדים, ואם עלתה השמועה יפה, וכל כיו"ב.

מעשה נורא

וכל האמור הוא כהקדמה למעשה הנורא אשר שמעתי מאיש נאמן ששמע מבעל המעשה, ונקדים שאותו בעל המעשה, הוא יהודי נכבד בר אוריין, יהודי חסידי, שזכה ללמוד אצל רבינו זצוק"ל בישיבת איתרי, ואחר נישואיו בא אצל רבינו זצוק"ל וסיפר שבני ביתו היו במצב שהיו זקוקים לאשפוז ממושך מאוד בבית חולים מרוחק, והדבר גרם לכך שנתבטל לגמרי מלימודו מאחר שלא היה שייך להשאיר את ביתו לבד שמה, וכאשר שמעו זאת רבינו זצוק"ל והרבנית ע"ה, הציעו בפשיטות שהוא ימשיך וישקוד על תלמודו, והרבנית ע"ה תמלא את מקומו לישב על יד מיטת ביתו, וכך נמשך הדבר זמן רב מאוד.

וכאשר הגיע איש זה לנחם את רבינו זצוק"ל על פטירת הרבנית ע"ה, והנוכחים דברו כל מיני ענינים ופירושים על 'אשת חיל', ורבינו זצוק"ל לא היה ניחא ליה בדיבורים ערטילאים אלו, ואמר לו, ר' יהושע ספר נא על מעשיה של הרבנית עם הבית חולים.

וכך הוא סיפור המעשה אותו סיפרה הרבנית ע"ה באזני אותו ר' יהושע, שבאיזה תקופה – משכבר הימים, היא טענה באזני רבינו זצוק"ל, שהוא יושב ולומד בבית ומתענג על תלמודו, והיא היתה יושבת באותה העת ספונה בדד בחדרה שעות ארוכות שלא להפריעו במאומה, וקשה עליה הדבר, והיא חושבת שטוב היה שיתקינו מכשיר טלפון שתוכל לשוחח עם משפחתה.

ורבינו זצוק"ל נטה לשלול את ההצעה, כי הרי אם יהיה טלפון בבית, ויוודע הדבר, יבקשו אותו כל היום וכל הלילה, ויגרום שיתבטל הרבה מלימודו. ומלבד זאת, טען, שזה 'מותרות' ולוקסוס, כי עדיין לא היה הדבר מקובל אצל כל התלמידי חכמים בירושלים שיש טלפון בבית. ותמורת זאת הציע רבינו זצוק"ל שהרבנית ע"ה תשוחח סמוך לבית בטלפון הציבורי הניצב בפינת הרחוב, עם אסימונים רבים שיעמדו לרשותה. הצעה זו לא היתה נוחה לרבנית ע"ה שטענה שאין זה דרך כבוד וצניעות, וכל כבודה בת מלך פנימה, וכך נשאו ונתנו בדבר זה ולא הגיעו לידי הכרעה ברורה, עד שנמנו וגמרו שמרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל יכריע בדבר.

הרב המספר אינו זכור בדיוק אם הרבנית הגיעה ג"כ לפני הגרי"ש זצוק"ל להביע את אשר בפיה או שרבינו זצוק"ל בעצמו הציע את כל הצדדים, עכ"פ הכרעת הגרי"ש היתה, ראשית, שטלפון אינו 'לוקסוס' וזו אינה טענה כלל, והרבנית צודקת בדבר הצורך שלה הוא לדבר בטלפון בתוך הבית, ובאשר לטענה על 'ביטול תורה', לזה נמצא הפיתרון כי יהיה זה חוק ולא יעבור שרק הרבנית ע"ה משתמשת בטלפון, ואין רבינו זצוק"ל עונה בטלפון כלל, וגם

מי שיצטרך את רבינו, הכל עובר דרך הרבנית, השאלות והתשובות, וכך יוכלו בקלות יתר לסנן את השיחות, שרק השיחות הדחופות יועברו, וגם שיהיה ממש בקצרה, כי הכל דרך הרבנית ע"ה.

שאלתי כמה מתלמידי רבינו זצוק"ל מאותה התקופה, ואמנם כולם אישרו שאכן כך היה, הרבנית תמיד הרימה את הטלפון, והיא זו שהעבירה את הדברים, וענתה בשמו.

והדברים נוראים ונפלאים למבין, על רקע כל האמור, כי לא בדרישות להקרבה עסקינן, אלא יש כאן עסק משותף לאיש ולאשה, ושניהם צריכים יחד לעשות הכל לשגשוגו ולהצלחתו, וכל אחד מאיתנו יכול ללמוד ולהקיש מזה למצבו ולדרגתו.

אשת חבר

ובאמת יש להתבונן עוד, שלכאורה נראה שכל המדרגות הנוראות של הרבנית ע"ה וההשגות הנשגבות שלה בדקות ההבנה מה זה תורה, ואיך כל דבר צריך להיראות, כמו שמשתקף היטב בדברי ההספד הנ"ל, וכפי ששמענו עוד מעשים במשך השנים, כמו למשל מה שסיפרו שעם כל דאגתה ומסירותה לבני הישיבה עד להפליא, שהיתה מכרת וידעת היטב בצרכיהם הרוחניים והגשמיים, היה רע בעיניה שבני ישיבה יאכלו מלפפון חמוץ ליד הקוגעל בשבת, שלא יתרגלו למותרות... ועוד כיוצא בזה, הכל זה מכח היותה 'אשת חבר' של רבינו זצוק"ל, שהרי אף שבאה מבית יראים וצדיקים חסידים ואנשי מעשה, אבל בודאי שלא ריחפו שם האוירה והמושגים דגדלות של תורה עם כל העומק וההיקף, וזה הגיע ב'באין כאחד' מהשהיה במחיצת הספר תורה הקדוש - רבינו זצוק"ל.

ואגב, אולי כאן המקום לספר מה ששמעתי מכלי ראשון מא' מתלמידי רבינו הקרובים יבלחט"א, שקדן נפלא, שאמר לו רבינו זצוק"ל, הנה רבים מתחבטים בשנה ראשונה, איך לקיים את ה'נקי יהיה לביתו' באופן שלא יפגום בלימוד התורה ובעליה התמידית. ודעתי נוטה שצריך להשקיע הרבה בתחילה בקירוב הלבבות, שמתוך כך אח"כ לאורך הזמן במשך החיים זוהי השקעה שחוזרת בכפל כפליים.

כד

להיות לכם לאלוקים

כד / להיות לכם לאלוקים

המדריכנו על במות אויבנו וירם קרננו

אמש (י"א שבט) התקשר אלי יהודי שהציג את עצמו כאברך בישיבת ליקווד בשם הרב אורבך. הוא סיפר שקרא את כל הספר 'בלבת אש' מכריכה לכריכה, בבחינה 'אחזתיו ולא ארפנו', וקיבל חיזוק גדול. הוא הוסיף ואמר שאביו הרה"ג ר' מרדכי אורבך שליט"א הינו ראש כולל במונסי, והיה מקושר מאוד למרן בעל האבי עזרי זצוק"ל, ומאז שהרב שך נחלש וחדל מלהורות, היה מתייעץ על כל צעד ושעל עם רבינו זצוק"ל.

אביו שליט"א זכה לקירבה יתירה אצל רבינו, ואף ביום חמישי האחרון לחיי רבינו נקרא אל ביתו לשיחה ארוכה בחשיבות המוסדות החדשים שהוקמו על טהרת הקודש, ובתוך הדברים התבטא לו רבינו בצער רב, "בעטיה של המערכה של השנים האחרונות אבד ממני שליש מתלמודי".

האברך היקר התייחס למה שכתבתי בספרי: "בליל הסדר, הלילה המקודש ביותר, לא זכיתי מעולם להסתופף בצלו של רבינו זצוק"ל", ואמר, שהוא זכה להסב על שולחנו של רבינו שלשה לילי סדר, ותיאר באופן נפלא את מה שראו עיניו.

עיקר הנקודה שתפסה את איש שיחי היא שאצל רבינו היה דבר מיוחד במצוות סיפור יציאת מצרים שלא ראה קודם לכן במקומות אחרים או בספרים ובהגדות, והיא, שהמהדרין בסיפור יציאת מצרים נוהגים להרחיב בכמות התיאורים של המאורעות מה שהיה על פי מדרשים, ואילו רבינו זצוק"ל לא הוסיף הרבה על מה שכתוב בהגדה, אלא שם דגש על ההרגשות של עם ישראל בהיותם עבדים ומשועבדים, ומאידך, את הרגשת המצרים כאשר הפליא בהם ד' את המכות ועשה בהם שפטים.

רבינו זצוק"ל התעכב על הקטע הראשון שבהגדה, 'עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ד' א' משם ביד חזקה ובזרוע נטויה', שזהו בעצם תמצית התשובה לשאלת הבן, ועיקר במצות הסיפור. וצ"ב מהי ההדגשה כאן שהיציאה היתה 'ביד חזקה ובזרוע נטויה', בודאי זה מסיפור ניסי וחסדי ד' עלינו, אבל למה זה נכנס בגוף תיאור היציאה.

ברם, אם היציאה היתה בקושי ובענות חלושה אזי היה חסר כאן את כל העמקות של יציאת מצרים שזהו 'המדריכנו על במות אויבנו וירם קרננו על כל שונאינו'. כאשר אנו מספרים שהיציאה היתה 'ביד חזקה ובזרוע נטויה', הרי שלא היתה כאן יציאה מעבדות לחירות ומשיעבוד לגאולה רק במובן הפיזי והגשמי, אלא בעיקר במישור הרוחני, שהקב"ה הוציאנו ממצרים ברוממות גדולה, ביד חזקה ובזרוע נטויה, ובכך רוממנו מכל הלשונות.

וכך היה מרחיב רבינו גם בתיאור עשרת המכות ובפיוט 'אילו... דיינו', לתאר את ההרגשה הקשה וה'משפיל גאים' של המצרים לעומת ה'מגביה שפלים' והרוממות של ישראל. אילו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים. וכי מה יש לו להגוי המצרי הזה, אם לא את ה'גראטשקע' [הפסל] שלו, והקב"ה עשה בהם שפטים ולא הותיר מהם שריד ופליט, וכן 'אילו עשה בהם שפטים ולא הרג את בכוריהם', בכל בית נהרג גדול הבית, סמל החשיבות של האומה. בדיבורים מלאי חיות של אמונה נפח רבינו נשמת חיים של הרגשת הלב ביציאת מצרים, אשרי עין ראתה ואוזן ששמעה'.

והוסיף האברך הנכבד הזה לומר שעתה מצא סימוכין לכך שלא היתה זו רק יציאה במובן פשוט, אלא המהפכה היתה בהרגשה, וכל המלחמה היתה נטושה בעיקר על ההרגשה, דהנה כתיב בפרשת בשלח (יד, כה): וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי ד' נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרָיִם.

ופירש"י, נלחם להם במצרים - במצריים. דבר אחר במצרים, בארץ מצרים, שכשם שאלו לוקים על הים, כך לוקים אותם שנשארו במצרים.

הנה כי כן, פרעה וה'ארבע מאות רכב בחור' נמצאים בתוך ים סוף שחזר ונתהפך עליהם, 'ויסר את אופן מרכבותיו', פירש"י, מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות, והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקין. ודבר זה לא גרם להם עדיין למחשבת הבריחה והניסה, כל זמן שידעו שישנה ממלכה של מצרים, ובארצם שקט ושלוה, אבל כאשר נודע להם כי גם במצרים לוקים אותם שנשארו רפה כוחם ולא קם רוח באיש.

אצל רבינו זצוק"ל, יציאת מצרים לא היה זכרון של נחלת עבר, אלא 'דברים חיים וקיימים', וכפי שמוסר ברשימותיו תלמידו הרה"ג ר' יעקב ישראל לנג שליט"א: פעם אמר בשיחה שמי שמכוין ב"אני ד' אלקיכם" ולא מכוין כראוי ב"להיות לכם לאלוקים", כלומר לקבל עבדותו, לא יצא יד"ח זכירת יציאת מצרים מדרבנן, כי מגוף המצוה שתקנה פסוק זה לזכור יציא"מ ע"מ לקבל עבדותו, ואיני זוכר אם אמר ודאי או קרוב לודאי.

מהדהדים באזני כל התלמידים התיבות שהיה מטעים רבינו בקולו: 'אשר הוצאתי אתכם **מארץ מצרים**'... והיה ניתן לראות בכל יום מחדש את ההתרגשות וההתפעלות. מביני דבר טענו כי לא היה 'מלומדה' אפילו בתנועות החיצוניות.

י. ושמעתי מהגאון רבי מאיר בן שושן שליט"א שנכנס אצל רבינו זצוק"ל בעת נפילת בניני מגדלי התאומים בארה"ב בשנת תשס"א, וכולם רעשו וגעשו אודות האסון הגדול, ורבינו דיבר בהתפעלות על שבירת הגאוה 'ושברתי את גאון עוזכם', שנשברה כל גאוות האומות אל מול הקב"ה. והוסיף ששמע שישנם שנפלו למשכב בעקבות ההרגשה הנוראה הזו.

יציאת מצרים בכוחו ובזכותו של שבט לוי - עצם הלוז

עוד חידוש גדול שנשמע מפי רבינו זצוק"ל בהאי ענינא דיציאת מצרים (במעמד נעילת זמן חורף וסיום הש"ס בישיבה הקדושה, תשע"ד; לשעה ולדורות עמ' מח): "יציאת מצרים זה הזמן של לידת כלל ישראל, וזו מציאות קשה מאוד כמבואר בחז"ל בכמה מקומות במטבע הלשון של חז"ל שנתנו דוגמא לקושי גדול שהוא כקריעת ים סוף (על מזונותיו של אדם – פסחים קיח, א; על זיווגו של אדם – סוטה ב, א), והיה אז קטרוג גדול של מלאכי השרת 'אמרו, הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה'.

וכמו שבתחיית המתים יש את עצם הלוז בשדרו של אדם, שהיא היסוד שממנו הוא קם לתחיה, כך גם ביציאת מצרים, כלל ישראל היו זקוקים ליסוד שממנו באה הלידה והתחיה מחדש, היסוד היה שבט לוי שלא היו בהם עובדי עבודה זרה, הם היו עצם הלוז של כלל ישראל".

מקור הדברים ששבט לוי לא עבדו גם במצרים עבודה זרה הוא בלשונו הזהב של הרמב"ם בתחילת הלכות עבודה זרה (פ"א ה"ג): ויעקב אבינו למד בניו כולם והבדיל לוי ומינהו ראש והושיבו בישיבה ללמד דרך השם ולשמור מצות אברהם, וצוה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממונה אחר ממונה כדי שלא תשכח הלמוד, והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלוים עליהם ונעשית בעולם אומה שהיא יודעת את ה', עד שארכו הימים לישראל במצרים וחזרו ללמוד מעשיהן ולעבוד כוכבים כמותן **חוץ משבט לוי שעמד במצות אבות, ומעולם לא עבד שבט לוי עבודת כוכבים.**

ובלשון הרמב"ם נראה שהכח של שבט לוי לעמוד ב'מצות אבות' ושלא לעבוד עבודה זרה היינו מכח הישיבה בישיבה ללמד דרך ד'.

ונמצא איפוא לפי"ז שעצם הלוז של יציאת מצרים זה הכח של לימוד התורה בבחינה המיוחדת של שבט לוי, וכפי שכתב הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פי"ג הי"ב) 'שהובדל לעבוד את ד' לשרתו ולהורות דרכיו הישרים ומשפטיו הצדיקים לרבים', וטיבה של הבדלה זו מבוארת היטב בהמשך לשון הרמב"ם בהל' יג: 'להבדל לעמוד לפני ד' לשרתו ולעובדו לדעה את ד' והלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם'.

ישר כמו שעשהו האלהים

"והלך ישר כמו שעשהו האלהים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם הרי זה נתקדש קדש קדשים" (רמב"ם סוף הלכות שמיטה ויובל).

ממכתבו של הרה"ג ר' יוסף ברוך כהן שליט"א: האמת היה נר לרגליו. בדרך כלל היה רבינו זצוק"ל מאריך בתפילת שמו"ע. לפעמים היה אומר לשליח ציבור לא לחכות לו מרוב האריכות. פעם בהיותי חיוב על אבי ז"ל אמר לי לא לחכות לו, ולפלא בעיני שסיים לפני. חשתי אי נעימות מכך שהוצרך להמתין ומהרתי לסיים. אח"כ נגשתי להתנצל, והסביר לי, "בתחילה חשתי רגש ורצון להאריך, פתאום חשתי שאני לא בכוחות ולבי בל עמי, מהרתי לסיים את התפילה, לא עושים הצגות".

זכורני לפני שנים רבות, באחד מימי הפורים לאחר שקיעת החמה, ביתו של רבינו זצוק"ל המה ממבקשי ד', תלמידים מהישיבה ומחוצה לה. כולם ממתינים ומייחלים למוצא פיו של רבינו. מצטופפים ומביטים לעברו, מחכים 'לכל האותות והמופתים ולכל המורא הגדול', שהורגלנו אליו בימי הפורים במחיצתו, כאשר נסינו לתאר מעט בספרנו. רבינו זצוק"ל, באותה שעה רוח אחרת היתה עמו, ולא חש בטוב. למרות ציפיות כל הנוכחים, ורמזים מצד הקרובים יותר, רבינו לא ניסה להתנהג כמימים ימימה מבחינה חיצונית, 'לא עושים הצגות', והביע את רצונו להתפלל מעריב מיד עם הגיע הזמן.

כל מעשה ותנועה שלו, נבעו מן הישרות הפנימית, מתוככי האמת העמוקה שבלבו, לא היה מקום לנהלים חיצוניים ומתכונת קבועה ומוכתבת.

כך ראינו בכל ה'הלוך ילך' של רבינו זצוק"ל, ישר כמו שעשהו האלקים. פרק לגמרי את מוסרות וכבלי העול של חשבונות רבים, מה יגידו ומה יחשבו, ובדרך זו נתקדש ל'קדש קדשים' מובדל ומרומם מעל כל ה"קליינע קאפלאך" שהרבו להרהר אחריו כי כגבוה שמים מעל הארץ כן גבהו דרכיו מדרכי בני האדם שבקשו ומצאו חשבונות רבים.

"וַיַּצְעֵק שְׁמוּאֵל"

"וַיַּצְעֵק שְׁמוּאֵל"

בירורים וציונים אודות מנהגי רבינו זצוק"ל בתפילותיו הזכות

[א] רבינו זצוק"ל הכ"מ היה מקפיד תמיד בכל מקום שהותו להתפלל סמוך לקיר ממש בלא שום חציצה, ואפילו לא סטנדר וכדומה. (וכן הובא בתפארת שמואל שער א תפילה אות יב).

ונראה לברר שורש ומקור הדברים.

איתא בברכות (ה, ב), והאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא רבי יהושע בן לוי, מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנאמר ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל.

ובתוס' שם, שלא יהא דבר חוצץ וכו' אבל מלתא דקביעא כגון ארון ותיבה אין זה הפסק. אבל מטה נראה שאין זה קבוע [פי' ולכן מקשה הגמ' מהא ד'סמוך למיטתי'].

ובביאור חילוקם של התוס' בין ארון ותיבה למיטה, כתב הט"ז (או"ח סימן צ ס"ק ה), וז"ל, ולענין החילוק שחילקו התוס' בין ארון ותיבה למטה צריך להבין מה יש ביניהם דהא גם התיבה של בה"כ לפעמים מטלטלין אותה כדמצינו במס' תענית שבזמן תענית של גשמים היו מוציאין התיבה לרחובה של עיר. אלא נראה דאלו דברים הם צורך התפלה בבה"כ וע"כ אין שייך בהם חציצה, וע"כ נוהגין בכל בתי כנסיות שיש לכל א' שטענד"ר לפניו שמניחים הסידורים עליו ולא נחשבים כלל לחציצה אף על פי שגבוהים י' ורחבן ד' אלא כדפי', משא"כ במטה ושאר כלים שאין צורך תפלה בהם ע"כ אין זה מקרי קבוע לענין תפלה והוה חציצה. ומטעם זה נ"ל דשלחן שבבית לא חשיב נמי הפסק וחציצה לתפלה דהשלחן הוי צורך התפלה שמניח הספר עליו.

אולם במג"א (ס"ק לו) בתוך דבריו נחית להאי קולא ד'צורך תפילה' ודחי לה, וז"ל, וצ"ע דנהגו להתפלל לפני השטענדר שמניחין עליו הסידורים והוא גבוה י' ורחב ד'. ואין לומר משום שצורך תפלה הוא דהא שלחן ותיבה נמי צורך תפלה הוא ואפ"ה לא שרי אלא בקבועין.

ובביאור הפלוגתא מטו בי מדרשא לבאר בזה, דתלוי ביסוד האיסור שלא יהא דבר חוצץ בינו לכותל, דבלשון הרמב"ם (פ"ה ה"ו) נראה שהוא מדין תיקון המקום, ובפשוטו המכוון הוא כמו שנראה מדברי הפוסקים שזה מצד הבלבול וטירדת הכוונה בתפילה, ולפי סברא זו היה נראה דצורך תפילה שאני, וכסברת הט"ז.

אולם בטור ובשו"ע שם איתא, וקביעות מקום כמו הקרבנות שכל אחד קבוע מקומו לשחיטתו ומתן דמיו ושלא יחוץ דבר בינו לבין הקיר ובינו לקרקע דוגמת הקרבן שחציצה פוסלת בינו לבין הכלי. ולפי טעם זה היה נראה דכל חציצה פוסלת, ואפילו אם היא צורך תפילה.

ומה שאין העולם מקפידים בזה, יש לומר לפי מה דאיתא במשנ"ב (ס"ק סג), וז"ל, ומ"מ אין זה אלא למצוה מן המובחר ולית ביה איסורא כשצריך לכך מצד דוחק המקום ע"כ אם א"א בקלות להתפלל בע"א כגון לפעמים שמתפללין בעשרה באיזה חדר וא"א לכל אדם לעמוד בלי חציצה לכותל אל יעכב התפילה בשביל זה לילך לחדר אחר להתפלל וכו'.

[ב] רבינו זצוק"ל בשנותיו האחרונות היה יושב אצל שולחנו כל קריאת שמע וברכותיה ואחר כך היה הולך אל עבר כותל המזרח לתפילת שמו"ע אצל הקיר, ולא היה פוסע ג' פסיעות לאחוריו קודם התפילה.

ובספר תפארת שמואל (שם אות יג) צויין בזה לדברי המשנ"ב (ס"ק ג), ואין צריך לחזור לאחוריו כדי לילך לפניו כ"כ הא"ר, אבל מנהג העולם לילך לאחוריו. ובשער הציון הערה מקורו מהמגן גבורים.

אולם הנה מקור הדברים הוא באליה רבה, ושם איתא בזה"ל, וכתב הנחלת צבי [סק"א] לא ידעתי למה השמיטו הלבוש ע"כ. ואפשר דס"ל דזה כשעומד במקומו בביתו, אבל כשכבר הלך ממקומו כדי להתפלל, ומכל שכן כשהולך לבית הכנסת א"צ. גם נראה שאין צריך לחזור לאחוריו כדי לילך לפניו, דהיינו כשעומד אצל הכותל. וברוקח [סימן שכב] כתב הטעם דכתיב ג' הגשות לתפלה, ויגש אברהם [בראשית יח, ב], ויגש יהודה [שם מד, יח], ויגש אליהו [מ"א יח, לו].

הרי מבואר להדיא דהטעם לחזור לאחוריו אינו מצד 'לאחוריו' דייקא, אלא דבעי הגשה ממקומו, וזה מתקיים בודאי גם בהחליכה ממקום מושבו אצל הכותל, וכל הנידון של הא"ר הוא כאשר כבר עומד אצל הכותל, וזה היה אצל רבינו זצוק"ל באגודה שול, שישב באותו המקום, וצריך בירור אם היה חוזר לאחוריו שמה.

[ג] בתפארת שמואל שם אות יד מובא: בכריעות וזקיפות היה כורע בגופו ואח"כ בראשו [כדעת האריז"ל והגר"א באמרי נועם ברכות יב, א] ולא בברכיו [כהשל"ה הביאו המג"א והמ"ב].

אכן כן, גם אני נתתי לבי שלא ראיתיו מעולם כורע בברכיו. אמנם מה שכתב בפשיטות בדעת הגר"א שהוא כהאריז"ל אינו פשוט כ"כ, כי מסתימת הלשון בספר כתר ראש אות לו

משמע שלהגר"א אינו זוקף ראשו כלל אלא משאירו כפוף, וזה דלא כמפורש להדיא באריז"ל, ובאמת הוא תמוה ואינו נראה מכמה טעמים, וגם במקו"א מובא גם בשם הגר"א לזקוף הראש, ויעויין אריכות דברים בזה במאמר הנפלא 'הכריעות והזקיפות בתפילת שמונה עשרה' מאת הגאון המקובל רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בקובץ פעמי יעקב נז, תשס"ה, פז – קא.

[ד] בתפארת שמואל שם אות טז: **אמר פעם שכשמתפלל עם הש"ץ, כשאומר ימלוך, אומר מהר גם אתה קדוש ושמך קדוש וכו', ואח"כ יוצא מהש"ץ לדור ודור.**

ובהערה טז, ושאלתי שמסתבר שיש לומר עם הש"ץ לדור ודור כי הטעם שאומרים לדור ודור הוא משום שכשאומרים קדושה באמצע הברכה כיון שמסיימים לדור ודור הללוקה לכן ממשיכים בנוסח לדור ודור, ולכן גם יחיד שאומר קדושה בשמו"ע שלו בלחש, צריך לומר לדור ודור. ואמר לי שאה"נ אבל הוא מרגיש שמפסיד הנוסח של יחיד ולכן נהג כך [רשימת הרב יעקב ישראל פרלמוטר שליט"א].

נראה לברר קצת הדברים בשרשן, ואעתיק תחילה מן הרשום עמדי.

בשו"ע סימן קט סעיף ב: אם מתחיל להתפלל עם ש"ץ כשיגיע עם ש"ץ... וכן יאמר עמו מלה במלה ברכת האל הקדוש.

וכתב המשנ"ב (ס"ק יא): פירוש שיאמר עמו נקדש, לדור ודור עד האל הקדוש, ודבריו לקוחים מהמ"א שמקור דבריו הוא בתרוה"ד סי' יב. [וכן איתא בשו"ת מהרי"ל החדשות סי' יג]. וראה עוד במשנ"ב ס"ק ט.

אכן באמת יל"ע בטעמא דמילתא שאומר עם הש"ץ לדור ודור, והרי מטבע התפילה שתקנו חכמים בתפילת היחיד הוא שיאמר אתה קדוש וגו', ודוחק הוא לומר שכן אמרו כדי שיספיק לסיים את הברכה עם הש"ץ כאחד כדי שלא יתחייב לומר אמן, כמבואר בדברי התרוה"ד שכן ראוי לעשות, שהרי גם אם הנוסח שונה במקצת יוכל להתאמץ ולמהר לסיים הברכה עם הש"ץ כאחד.

ואולי יש לומר, דהנה באמת יש להתבונן בעיקר שינוי הלשון (בנוסח אשכנז) בין תפילת היחיד לחזרת הש"ץ. ובפשיטות י"ל, דהנה קיי"ל להלכה בברכות (כא, ב) שאין היחיד אומר קדושה, ונראה דמה"ט היחיד בתפילתו רק מזכיר ענין הקדושה שאותו אומרים הקדושים (דהיינו המלאכים או ישראל), אבל הוא אינו אומרו עתה, ורק הש"ץ שהוא כבר אמר הקדושה בציבור משלים ואומר לאחריה: לדור ודור וגו', שמודיע בזה כי לדור ודור יקדיש את שמו, ולא רק עתה.

ולפי"ז נמצא דשינוי הלשון לא נובע בחילוק תפילת הש"ץ מתפילת יחיד בעיקר מטבע תקנת התפילה, אלא מענין סדר האמירה, שהש"ץ מברך ברכה זו לאחר אמירת קדושה, ודוק.

ובזה מבואר הטעם דיחיד שמתפלל עם הש"ץ גם אומר נוסח זה משום שהוא מברך הברכה לאחר אמירת הקדושה, ולאו דווקא משום שהוא מתחבר כעת ומתבטל לגמרי לתפילת הש"ץ.

ושוב מצאתי שנחלקו ביסוד שינוי הנוסח של 'לדור ודור' מ'ואתה קדוש', דבספר כל בו (סי' יא) כתב: 'ויש אומרים שאין אומר היחיד לדור ודור נגיד גדלך אלא לדור ודור אתה קדוש, והטעם לפי שאין היחיד אומר קדושה תקנו נוסח זה שיש לה קדושה בתפלתו כמו שליח צבור, כך מצאתי'. [ובאורחות חיים מובא בזה"ל, תקנו לומר נוסח זה כדי שישלש קדושה בתפלתו כמו ש"צ].

ומשמע שנוסח לדור ודור נגיד גדלך אינו מיוחד לש"ץ, אלא אדרבה זהו הנוסח המקורי, אלא שליחיד תקנו נוסח אתה קדוש כדי לומר נוסח של קדושה בתפילתו.

מאידך גיסא בספר שערי רחמים מרבינו הגר"א מובא להיפך, דנוסח לדור ודור נתקן על סדר הקדושה, ד'לדור ודור נגיד גדלך' הוא ברוך כבוד ד', כי גדול הוא בסוד ברוך, ולנצח נצחים קדושתך נקדיש הוא קדוש, ושבחך אלקינו מפינו לא ימוש כי קל מלך גדול וקדוש אתה הוא ימלוך, לכך במקום שאומרים קדושה אומרים אח"כ לדור ודור, יעו"ש.

[ויש לדון אי לטעמו של הגר"א נחשב ה'לדור ודור' כחלק מטופס הקדושה ממש, והגר"מ שטרנבוך שליט"א נקט כן כדבר פשוט, יעויין בתשובות והנהגות ח"ג סי' מא].

ועכ"פ מנהגו של רבינו זצוק"ל לכלול גם נוסח אתה קדוש מבואר לפי דברי הכל בו הנ"ל שנוסח אתה קדוש הוא מטבע קדושה ליחיד.

[ה] שם אות יז מובא: "פ"א העיר רבינו לתלמיד שישב אחר תפילת שמו"ע והמתין לחזרת הש"ץ, וכששאלו התלמיד ע"ז, השיב רבינו, הרי פסק השו"ע 'יעמוד', וכוונתו לשו"ע או"ח סי' קכ"ג ס"ב, במקום שכלו ג' פסיעות יעמוד".

ויש לציין שאמנם במג"א שם ס"ק ה איתא, 'יעמוד - חייב לכוין רגליו כמו בתפלה [רד"ך בית כ"ז וע"ש ובס' בנימין זאב סי' קפ"ז].

וכן נקטו הרבה מן הפוסקים (בה"ט סק"ד, מקור חיים לחו"י סק"ה, שו"ע הרב סעי' ה' שטוב לחוש לדברי המג"א דרך החיים אות ב' ועוד.

ובשעה"צ סק"ה הביא בשם הפמ"ג (א"א סק"ה) שצריך לעמוד ברגליים מכוונות עד שיתחיל ש"ץ להתפלל, וכתב ע"ז ולא נהירא, והעתיק במשנ"ב דהיינו רק כשאומר עושה שלום. מ"מ מדבריו בביה"ל (ד"ה יעמוד) משמע שראוי לעשות כן, מדכתב בלשונו 'יש להורות כן על כל פנים בעושה שלום'.

הערות קצרות על המובא בספר הנ"ל

שער א אות יט. יש להדגיש שאמירת 'ועננו' לא היתה נאמרת כמעט בישיבה הק', גם כאשר במקומות אחרים אמרו.

אות כא. בשנים קדמוניות שכל את ידיו הימנית על השמאלית והניח ראשו עליהם.

אגב, בענין אמירת תחנון כשיש חתן. פעם אמר בנועם שיחו, מעשה היה שהגיע חתן בשבעת ימי המשתה להתפלל בישיבת פוניבז', ומשום כך לא אמרו תחנון. אחר התפילה, אמר לו המשגיח ר' יחזקאל זצוק"ל בטרוניא, שלא יבוא יותר לישיבה ויפסיד מכולם את התחנון.

לעומת זאת, ר' יחזקאל סרנא ראה פ"א חתן בתוך ימי המשתה ברחוב, והבין ממנו שהוא מתגורר בסמיכות לישיבה, ואמר לו, למה אינך בא לישיבה להתפלל, אתה אגואיסט, שאתה חושב על עצמך ולא על כולנו לפוטרנו מתחנון. וסיים רבינו, צא ולמד מה בין שני ה"ר' חצ'קאל'ך".

אות לא. שמעתי מידידי הרה"ג ר' בנימין איזנטל שליט"א, שפעם עיין בספרים בעת קריאת התורה, ורבינו שת לבו לכך, ונגש אליו אחר התפילה ואמר לו, תלך לבית הכנסת הגר"א לשמוע קריאת התורה. ולו זו בלבד, אחרי זמן מה, הלך רבינו זצוק"ל לביהכ"נ הגר"א לבדוק אחריו אם הלך שמה. כאשר מצאהו שמה המתין עליו, והלך עמו יחד שעה ארוכה, ושבחו מאוד על אשר קיבל התוכחה וקיימה.

אות מח. ג"א הייתי נוכח כ"פ במעשים עם המלח. ופעם אמר בטרוניא שמכינים הכל חוץ ממלח.

אות נג. וכן נהג רבינו הכ"מ בסעודת הברית לבני בכורי נ"י.

אוסיף כאן עוד כמה הנהגות והקפדות שנתתי אל לבי במשך השנים.

היה מקפיד מאוד שהש"ץ יסיים עם הקהל את סיום הברכה של אמת ויציב 'גאל ישראל', ולא כמנהג הישיבות בזה, ואמר לי שגם אביו הגרש"ז הקפיד על זה.

כאשר היה שומע קדושה, לא היה עוזב את המקום עד לאחר עניית אמן על ברכת אתה קדוש. באופן מיוחד היה מקפיד לענות בקול רם ובהטעמה אמן שאחר ברכת הא'ל הקדוש ושומע תפילה.

פעם העיר לי על נחיצות ההתחדשות בכל עת בעבודת התפילה, ואזי הוסיף לי שראוי לבקש בקשות פרטיות, אבל לא בתוך התפילה, אלא בסיום 'אלקי נצור'.

קדושת 'כתר' בנוסח אשכנז[יא]

בדבר רוממות ושגב קדושת 'כתר', כבר נודע בשם האריז"ל שכאשר אומר תיבת 'איה' מקום כבודו שבקדושת כתר אז זוכה לתוספת החלק 'נשמה' שבנשמה יתירה שבשבת כמו דאיתא בשער הכוונות (הו"ד בכה"ח סי' רס"א סקכ"ח).

והנה בספר 'בלבת אש' על רבינו הגר"ש אויערבאך זצוק"ל (הערה קלט) מובא בזה"ל, אגב, סיפר הגר"א מאיר שליט"א, "שאלתי אותו באחת השנים, על דברי האר"י על גודל ענין קדושת "כתר" בחג, והלא לפי נוסח אשכנז השגור בפינו אין אנו אומרים "כתר", אך רבינו הבהיר לי שהענין קיים גם בדידן שלא אומרים את התיבות הללו".

ונראה לברר מעט ענין זה ממקורותיו.

בשו"ע בהלכות תפילין (סימן כה סעיף יג), ביום ראש חודש, חולצים אותם קודם תפלת מוסף. הגה: לא וה"ה בחול המועד, ודוקא במקום שאומרים במוסף קדושת כתר, מיהו נוהגים לסלקם קודם מוסף בכל מקום (ב"י).

הרי לנו נידון בדברי הפוסקים באם גם לאלו הנוהגים כנוסח אשכנז שלא לומר נוסח כתר יתנו לך אלא נעריצך וגו', אם ישנו הענין הגדול של קדושת כתר, ולכאורה נראה שבזה נחלקו שני הצדדים בדברי הרמ"א אם במקום שאין אומרים קדושת כתר במוסף יש לחלוץ התפילין.

איברא בט"ז (ס"ק טו) כתב, וז"ל, ותמהני על מ"ש רמ"א שהמנהג לסלקם בכ"מ, והלא בח"ה חמור טפי לענין תפילין שלא להניחם כמו שהאריך על זה ב"י בשם הזוהר ואפ"ה מניחין תפילין במדינות אלו ואפי' בברכה ואלו כאן משום קדושת כתר שיש במדינות אחרות נחלוץ תפילין ואדרבא בהרבה דוכתי שאין מניחין תפילין מ"מ אין חולצין אם היו עליו כבר וכאן נימא להיפך. ושמעתי בשם גדול הדור אחד שלא היה חולצם במוסף כיון

יא. נאמר בבית הכנסת מנחת שלמה ש"ק פר' כי תצא אחר תפילת המוסף.

שא"א כתר ע"כ נראה דהנוהג כן שאינו חולצן אין עליו תלונה על שהוא סותר המנהג כי יש לו על מי לסמוך.

הרי שהט"ז נקט לדבר פשוט שמעלת קדושת כתר נעוצה בנוסח 'כתר יתנו לך' דייקא ולא שייכא בדידן המתפללים בנוסח אשכנז, ואף לדעת הרמ"א הטעם שחולצים התפילין הוא משום המנהג של המדינות האחרות, [וכנראה מלתא דלא תתגודדו וכיוצא בזה], וע"ז מקשה ממנהג תפילין בחול המועד.

אמנם לכאורה נראה ליישב קושיית הט"ז, דהנה איתא בשולחן ערוך (סימן קט סעיף ג), יחיד העומד בתפלה וכשיגיע למקום קדושה היו הציבור אומרים קדושה דסידרא, אינו אומר קדוש עמהם, שאין הקדושות שוות; ונראה דה"ה אם היו הצבור אומרים כתר, שאינו אומר עמהם קדושה, אלא ישתוק ויכוין למה שאומרים, דשומע כעונה. הגה: וי"א דקדושת כתר דהיינו קדושת מוסף, והיחיד מתפלל שחרית, יוכל לומר עמהם, דשניהם קדושת י"ח וקדושתן שוה, וכן נ"ל עיקר (ולא פליג רשב"א אהגאונים שהביא ב"י).

הרי לנו מחלוקת מפורשת בין המחבר לרמ"א אם קדושת מוסף שהיא קדושת כתר חלוקה במהותה מקדושת שחרית או לאו, דבדברי הרמ"א נראה שאינה חלוקה ואילו בדברי המחבר מבואר 'שאין הקדושות שוות'.

ובמשנ"ב שם (ס"ק טז) ביאר צדדי הפלוגתא, וז"ל, וטעם המחבר הוא משום דאינו עומד עמהם בענין אחד שהם עומדים במוסף והוא עומד בשחרית לא עדיף ד"ז מאם הם היו עומדים אז בקדושה דסידרא, ואף על גב דהגאונים כתבו בהדיא דמצטרף עמהם ס"ל להמחבר דהרשב"א דכתב יחיד העומד בתפילה וכו' פליג עליהם. אבל הרמ"א בהג"ה ס"ל דהרשב"א לא אמר אלא בקדושה דסידרא שהוא רק סיפור איך מלאכים מקדישין, אבל בשתי קדושות מענין אחד כגון של שחרית ושל מוסף אפשר דמודה לדברי הגאונים לכך אין לדחות דבריהם וכן פסק הפמ"ג שאין לזוז מזה.

אכן המעיין היטב בלשון השו"ע והרמ"א יבחין שהמחבר נקט טעמא משום שאין קדושתן שווה, ואילו הרמ"א נקיט הלשון דשניהן קדושת י"ח וקדושתן שווה, ומזה נראה שאין החילוק באם יש חיסרון באם אין קדושתן שווה או שאין חיסרון בזה, אלא שנחלקו בענין זה גופא אם יש לדון קדושה של שחרית וקדושה של מוסף כ'אין הקדושות שוות', או שסו"ס שניהן קדושת י"ח ולכך נחשב קדושתן שווה.

ומצאתי בספר מקור חיים לבעל החוות יאיר כאן (ס"ק ג) שכתב שלמעשה ליכא פלוגתא בין המחבר לרמ"א אלא הדבר תלוי בנוסחאות התפילה, שלפי נוסח ספרד שאומרים במוסף 'כתר' וכו', אין ליחיד המתפלל שחרית לומר הקדושה יחד עם הציבור המתפללים שחרית, ואף שקדוש וברוך שוה, מ"מ כיון שתחילת נוסח הקדושה שונה הו"ל בגדר אין הקדושות שוות, משא"כ לרמ"א עפ"י נוסח אשכנז שאין אומרים כתר, שפיר דמי לומר עם הציבור,

וכל דברי המחבר הינם לפי מנהגו שאומרים כתר יתנו לך, ולכן חשיב אין קדושתן שווה, והרמ"א לפי מנהגו אזיל שאין אומרים כתר אלא נעריצך, ולכן חשיב קדושתן שווה. (וע"ע בעולת תמיד סוס"י זה, ובתורת חיים סופר סק"ו).

הרי לנו בדברי המקו"ח ודעימיה שהבין בפשיטות כמו שנראה בדברי הט"ז הנ"ל דהענין המיוחד של קדושת כתר נעוץ בנוסח השונה, ובמילים כתר יתנו לך.

אבל באמת נראה לא כן, שהרי הרמ"א גופיה בלשונו נקט קדושת כתר דהיינו קדושת מוסף, ונראה דס"ל שגם לפי מנהג אשכנז יש יחוד בקדושת כתר, ונקראת קדושת כתר, גם בלא מילות כתר יתנו לך.

ועל כן נראה דהרמ"א פליג בנקודה זו גופא, וסבר שמעלת קדושת כתר אינה מצד שהיא נוסח אחר של קדושה אלא זה נעוץ בזמן המיוחד שאומרים קדושה זו והיינו בתפילת מוסף, אבל בעצם אין שינוי מהותי בעצם קדושת האמירה, ומצד הקדושה של הנוסח הכל שווה, ולכן חשיב להו קדושתן שווה.

ולפי"ז תתבאר היטב הכרעת הרמ"א שגם למנהג נוסח אשכנז שלא אומרים הנוסח 'כתר יתנו לך' ג"כ חולצים התפילין קודם מוסף, ומיושבת קושיית הט"ז, כי אין רוממות הקדושה נעוצה בנוסח השונה של הקדושה אלא בכך שהיא קדושה של מוסף, ודוק היטב.

ונראה להביא עוד סעד וראיה לדברי הרמ"א, דהנה בסדור רב עמרם גאון נוסח קדושה של ימי החול הוא כתר יתנו לך וכו', ולכאורה לפי דברי השו"ע שאין נכון שיהיה עליו כתר של תפילין בעת אומרו כתר יתנו לך איך נהגו בימי רבינו עמרם גאון לומר כתר בקדושת שחרית דחול, הלוא אז מלובשים בכתר של תפילין.

אכן לפי המבואר בשיטת הרמ"א את"ש דלא תליא מילתא בנוסח, אלא במעלת אמירת הקדושה, וזה מצד סגולת הזמן וגם שזה תפילת מוסף, ודוק.

ונראה להסביר פשוט, שנוסח אשכנז הוא קדום בזמן, וענין קדושת כתר נעוץ בזמן אמירת הקדושה ולא במילים, [וכמו שענין קבלת נשמה יתירה הוא בעת אמירת תיבת איה ולא במילים אלו], אלא שהמקובלים הכניסו המילים כתר יתנו לך לפרש זאת באיתגליא.

ומצאתי בקובץ קול התורה (אירופא, חוברת סז ניסן תשס"ט עמ' תמו) שמביא הרב שמעון קויפמאן ששמע מדודו הג"ר חיים שאול קויפמאן זצ"ל ששמע מהג"ר חנוך העניך פאדווא זצ"ל שבצעירותו כאשר התגורר בירושלים עיה"ק היה מתפלל בביה"כ של ברוידא פרושים ושם מתפללים בנוסח אשכנז, ושאל את האדמו"ר מבעלזא זצ"ל אם מותר לו לומר קדושת כתר, והאדמו"ר זצ"ל התיר לו.

ויעו"ש מה שביאר בטעמא דמילתא, ולפי מש"כ נראה פשוט שזה תליא במחלוקת הנ"ל.

הוספות לספר 'בלבת אש'

על מה שכתבנו באקדמות מילין לבאר מטבע הלשון שטבעו חכמים לכנות את הבור שאינו במקרא ובמשנה ל'עם הארץ', דהיינו כההיא דאיתא בב"ק (ט, ב): גחלת כמה דשביק לה מעמיא עמיא ואזלא. והיינו שזהו לשון כיבוי ועמימות האש, והבאנו מדברי הערוך, יעו"ש.

האיר הג"ר שמואל נוסבום שליט"א שבזה נתבאר לו מה שנתקשה בכמה לשונות קדמונים שמופיע 'שעמיותו גרמה לו' (עי' ריטב"א ור"ן פסחים מט, ב ורמב"ן חגיגה כב, א מלשון תשובת רב שרירא גאון].

בנוגע לענין **'בכל יום יהיו בעיניך כחדשים'** שדובר באריכות בפרק הראשון.

במעמד הזכרון למרן בעל האבי עזרי ככלות י"ב חודש להסתלקותו ציטט רבינו את דברי החת"ס עה"פ 'ראה אנכי נותן לפניכם **היום** ברכה וקללה', שגם כל הברכה היא על ההרגשה הזו של 'יהיו בעיניך כחדשים', וגם כל הקללה ח"ו על זה, שאם אין הרגשת ההתחדשות של 'היום כחדשים' אז אין גם את הברכה וגם יש ח"ו קללה, כי בלי הרגשת התחדשות בתורה, אז עלול האדם לחפש התחדשות בדברים אחרים (לשעה ולדורות עמ' קלה).

ובשיחה בפני בני עליה חידד רבינו זצוק"ל את התביעה המוטלת עלינו לחיות יותר בצורה של 'כל מעיני בך': "להגביר את העמל, את חביבות התורה, בהלכה בעומק הסברא, לשמוח עם כל פרט שמלבנים, הרי כל אחד יתבע ביום הדין גם על 'פלפלת בחכמה', עד כמה נכנסת לעומק הענינים, כמה היה איכפת לך מכל דבר, עד כמה אתה מרגיש שחסר לך כל פרט.

והוסיף לעורר: "שמעתי מרבי מרדכי מן זצ"ל, דבר נורא ששמע מהמרביץ תורה הגדול רבי שמואל רוזובסקי זצ"ל שסיפר כי הרגיש על עצמו בזמן שתקפה אותו המחלה הקשה רח"ל, וסיפר שזה היה באותו זמן שבו חלפה בראשו המחשבה, מאחר והוא כבר התבגר יותר, אולי לא מוכרחים כל כך, להיכנס לכל פרט ופרט עם כל הבהירות, והוא שהיה איש אמת, אמר שהרגיש שבאותו זמן ממש התחיל אצלו ל"ע המחלה רח"ל". (לשעה ולדורות עמ' תקיג).

עמ' קב **על החרדה והבושה בשכחת דבר אחד מן התורה**

ראיתי ברשימות הרה"ג ר' יחיאל שטרנברג שליט"א: "בהזדמנות אחרת שאל רבינו את אחד מחשובי התלמידים האם הוא רושם כל דבר שהתחדש לו? והוסיף רבינו על עצמו : "פעם חשבתי שלא צריך לכתוב כלום כי הרי זוכרים הכל, אבל בגיל ארבעים ראיתי שמתחילים לשכוח, לכן חשוב מאד לרשום חידושי תורה שלא יאבד כלום...." בינו נא זאת: עד גיל ארבעים רבינו לא היה צריך לכתוב כלום כי לא שוכחים!".

וכדברים האלו ממש שמעתי מתלמיד רבינו בישיבת אמשינוב, שמנהגו היה לרשום את השיעורים של רבינו זצוק"ל, ושיעור אחד חסר אצלו משום שלא הבינו כראוי. הוא שח את צערו לפני רבינו שהשלים לו את השיעור בכתב ידו. הלה שאל את רבינו אם הוא כותב את השיעורים, ונענה: 'כתבם על לוח לבך', אני כותבם על הלב.

עמ' שו על החיזוק המחויב לאחר ימי הפורים

בשיחה שנשא רבינו בשמחת הכנסת תורה לאחר פורים אמר בסיום דבריו: "לכן וודאי דבר גדול עושים ובפרט ציבור בני תורה וכל העולם כולם קדושים לעשות שמחת התורה ושיהיה פה באמת קבלת עול תורה בשמחה ובאהבה אנחנו אחרי ה"קיימו וקיבלו" קבלת תורה מאהבה, איתא בתשובות חת"ס על דברי הר"מ הל' גירושין (פ"ב ה"כ) שכפיה בגט היא כפיה שמאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצוות וכו' ויצרו הוא שתקפו וכו' (ובגמ' (קידושין נ, א) איתא רק דניחא ליה בכפרה, והרמב"ם יצא מגדרו לבאר יסוד זה). והק' החת"ס א"כ איך אמרי' בשבת (פח, א) מכאן מודעא רבה לאורייתא כיוון שכפה עליהם הר כגיגית, הרי הנקודה הפנימית של כל יהודי שרוצה לעשות המצוה. וחי' החת"ס חידוש גדול (שהוא לרוב גדלותו יכול לחדש כן) שכל דברי הרמב"ם הם רק לאחר ימי אחשוורוש שקיימו וקיבלו מאהבה".

עמ' שמח הערה קנד. **'שמח בחלקו' ברוחניות**

באשר לחיפוש מקור הדברים המיוחסים לרבינו הגר"א על 'שמח בחלקו', העירוני לדברים המובאים בספר חומש הגר"א פר' האזינו (לב, ט).

"הגאון רבי חיים מוולוז'ין היה מתקשה במאמר התנא דבי אליהו (פ"א) שאחת ממידותיו של הקב"ה היא המדה של שמח בחלקו, וכי מה שייך לומר על הקב"ה שהוא שמח בחלקו, הלא לד' הארץ ומלואה.

שטח הגר"ח שאלתו לפני רבו הגר"א וזה השיבו ממקרא שלנו, "כי חלק ד' עמו", ר"ל מהו חלקו של הקב"ה אשר הוא שמח בו תמיד 'עמו'.

פירוש הדבר שהקב"ה שמח בישראל בכל מצביהם, ואף אם לפעמים יורדים ממדרגתם הרוחנית שוכן הוא אתם בתוך טומאותם, ולא יטשם ולא יעזבם. שמח הוא איפוא בחלקו במה שבחר לו את ישראל לעם, ולא יטשם ולא ימירם לעולם ועד". (חפץ חיים עה"ת בהערות מעשי למלך, וכן מביא ר' לייב בן החפץ חיים ב'דוגמא מנימוקי אבא' אות ז מפי אביו). [הרה"ג ר' יעקב אריאלי, ירושלים; הרה"ג ר' שמואל רודרמן, ב"ב; הרב ברויאר, ביתר עילית ועוד רבים].

ובספר מנוחה וקדושה (שער התורה ח"ב), וז"ל, שמעתי בשם הגר"א שכן גם במילי דשמיא צריך להיות שמח בחלקו, אף שבודאי נכון לחמוד להיות לבו פתוח כפתחו של אולם לתורה, וגם לאמר ולחמוד אימתי יגיעו מעשי למעשה אבותי, מ"מ צריך להיות שמח בחלקו שזכה לתורה ולמעשים טובים כיון שעשה בכל כוחו המוטל עליו וכו'.

עמ' רסד. **ליום שכולו שבת**

הוסיפו ת"ח, כי בנוסף לכך ששמשו של רבינו הקדוש זיע"א המאירה מתחילת העולם ועד סופו זרחה והפציעה ביום הכיפורים תרצ"ב, עלתה נשמתו בסערה בעיצומו של ליל שבת קודש ט' באדר תשע"ח, סדר תצוה שהפסוק האחרון שלו הוא (ל, י) וְכִפֶּר אַהֲרֹן עַל־קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קֹדֶשׁ־קָדָשִׁים הוּא לד'.

עמ' שעא. **שולחנך גדול משולחנם**

פעם דבר עמי אודות אחד מתלמידיו ששימש בהרבצת תורה, ואמר לי, מי יודע אולי אם היה ממשיך את לימודיו בכולל היה מתגדל לתלמיד חכם בשיעור קומה רם ונשא בהרבה. אבל מאידך, הרי הוא זוכה להרביץ תורה. חשבתי על זה והגעתי למסקנא, כי זה שקול, הזכות של הרבצת תורה אי אפשר לזלזל בה.

צא ולמד הערכתו האמיתית לעמלי תורה.

עמ' שצח. **קדושת התורה ושמירתה בטהרתה**

בנותן טעם להעתיק כאן 'לשון חכמים מרפא' של רבינו זצוק"ל במכתבו 'עלבונה של תורה' (לשעה ולדורות עמ' עז) בו הוא מבטא את הזעקה והחרדה על נסיונות ההתערבות בתוך הישיבות הקטנות.

> **"והנה יש לדעת שהכנסת אנשי משרד החינוך, בפנים – בתוך מחיצות הקודש של ישיבה ושיתופם בתוך לימוד התורה לצעירינו, הוא הרס החינוך שאנו מבקשים, ובכך ישתנה יחס הקודש כפי שצריך להיות לתורת ה', מה שאנו עמלים להשריש ולנטוע בבנינו.**
>
> **מלבד זאת, שע"י הכנסת לימוד הגמ' בתוך מסגרת של "לימוד בגרות" השונים, יכניסו מושגים של חולין מבחוץ, בתוך השאלות בגמ' שהם יערכו, ש'מאן דנפח מדיליה נפח', ובכך יוציאו את התורה מרשות הקודש לחול [וכלשון הרמב"ם בסוף הל' מעילה "ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול"], ויורידו בזה אור מעלת תוה"ק והיא מעילה בקודש".**

זהו היחס לקדושת התורה, פחד וחרדה מהוצאת הקודש מרשותה לחול, מעילה בקדשים.

עמ' תיט הערה קפא. **הכרת הטוב.**

במכתב ברכה להרה"ג ר' שלום אליעזר רוטר שליט"א שהו"ל ספר זכרון לאביו מרן הגרש"ז זצוק"ל, כתב רבינו "הנני בזה אשר במלוא עוז רגשי לבבי מוצא אני לחובה, **אשר זאת תורת וצורת האדם להכיר טובה**", וברצוני להוסיף מעשה שהייתי נוכח בו. באחת מן השבתות, רבינו זצוק"ל יצא בבוקרו של יום עוד לפני הסעודה וביקש שנתלווה אליו. הוא הלך לקיים מצות 'ביקור חולים' את אחד מן הגבאים של בית כנסת הגר"א שנפצע בפיגוע בשוק יהודה.

אותו גבאי, נודע בהשקפותיו הלאומיות, והיה רחוק בעיני שיש לרבינו זצוק"ל קשר עמו. שאלתי עם רבינו אם הוא בקשר עמו. רבינו השיב, יש לי חיוב של הכרת הטוב. בזמנו כאשר עלתה ההצעה שהישיבה תשתכן בהיכל בית הכנסת הגר"א, היו גם מתנגדים בין הגבאים. אותו גבאי נמנע בהצבעה, ובזכותו הושג רוב להחלטה לארח את הישיבה. הפלא ופלא.

לוח התיקונים

עמ' יג בקטע המתחיל ועפ"י שורה רביעית מלה אחרונה, דליתא, צ"ל דאיתא.

עמ' יד בקטע המתחיל ועתה שורה שתים עשרה מלה רביעית, העל, מיותרת.
שם סוף הקטע המתחיל דהנה שורה לפני האחרונה מלה לפני האחרונה, דודאי, כצ"ל.

עמ' טז בקטע המתחיל ועוד יש שורה חמישית, לחושד, צ"ל לחוש.

עמ' יז בכותרת האחרונה שורה ראשונה דלא מהני רובא, כצ"ל.

עמ' כ בקטע המתחיל ונראה שתי שורות לפני הסוף מילה אחרונה, ואינו, כצ"ל.

עמ' כד בקטע המתחיל אלא שורה שביעית מלה ראשונה, דאינו, כצ"ל.

עמ' פט בסוף העמוד בסוף הקטע ד"ה אולם: [אולם העירוני שאין הדברים מדויקים, ובאמת היו כמה הזדמנויות גם במהלך השנים האחרונות ממש בהם ראה לנכון לשוב ולספר מעשה זה].

עמ' ק קטע אחרון שורה שלישית, קרו פרשת יתרו, צ"ל קראו.

עמ' קג שורה שלישית מלמטה, על אמורא שחש, צ"ל תנא.

עמ' קח בסוף הקטע המתחיל בהספדו: (דברי הגר"א אינם נמצאים בפירושו למשלי שם אלא להלן בפס' יז).

עמ' קלט הערה כח העירוני ת"ח כי נפלה טעות גדולה בהבאת הדברים בד"ה ועוד הביא רבינו, ואתקן כפי שנראה לי עתה. בשו"ת מהרי"ל דיסקין סי' מב עמד על מה שנראה מדברי רש"י שניתן להוציא ממון בנזקי הבור לדעת רב דסבר שיש בבור גם נזק של הבלא וגם חבטא, ויש כאן ספק אם ההבל הרגו לשור. והעלה דרב לטעמיה דסבר הולכין בממון אחר הרוב, ולכן יכול להוציא ממון מחמת הספק שנהרג מן ההבל ולא מחמת החבטא בקרקע עולם.

אולם יתכן לצדד שיש כאן חזקת חיוב שנהרג ע"י הבור, ואף דלא ברירא לן באיזה אופן נהרג, הנה זה נידון כ'פטור' לומר שנהרג ע"י החבט כיון שיש כאן צד גדול של הבל, והרי זה דומה לנידון של ספק קלב"מ שזהו ספק פטור ולא ספק סיבת חיוב, כתבתי כ"ז בדרך אפשר,

וד' יצילנו משגיאות ויראנו בתורתו נפלאות.

עמ' קע בקטע המתחיל וכך תיאר שורה חמישית, שהיה זה צ"ל היה זה

עמ' קעד בקטע המתחיל יש כמה שורה שניה למשוף צ"ל למשוך.

עמ' קצג בקטע הראשון סוף שורה שלישית: כך דבר יום ביומו בבחינת אני ד' לא שניתי, ובלבת אש היה מרעים בקולו 'אני ד' אלקיכם'.

עמ' רב בקטע המתחיל ונראה שזהו גם כצ"ל.

עמ' רג בתחילת הקטע כהקרבת קרבן חסר: בתפילה כהקרבת.

עמ' רכז בסוף קטע המתחיל פרשה מיוחדת המילים "ואחד מהם היה עולם מלא" כפולות.

עמ' רצז הערה קכא: במקום שליט"א, זצוק"ל.

עמ' רצט בסוף הקטע המתחיל בערך למחוק 'בלי מזרון ובלי כלום'.

עמ' שמז הערה קמט שורה שלישית לעקוף צ"ל לעקוב

עמ' שנ הערה קנה. העירני הגאון המקובל רבי יעקב עדס שליט"א כי מכשלה רח"ל יצאה מתחת ידינו, כתבנו "פעם הסביר לי בשם אביו מרן הגרש"ז זצוק"ל שהדין שלא ירחוץ עם אביו או רבו אמור רק ביחס לשהות בבור הטבילה יחד ולא בשאר חדרי בית המרחץ", ובאמת שמעתי מרבינו בנידון טבילה עם רבו, ובודאי יש לחלק בין טבילה עם אביו שהטעם הוא משום הרהור, ולא מסתברא מילתא לומר שיש חילוק בזה בין המקומות, לטבילה עם רבו דיסוד הדין בזה משום ניהוג כבוד, ואף זה רבותא הוא, עכת"ד.

עמ' שצ הערה קסט שורה שלישית. שלשים יום צ"ל ארבעים יום

עמ' תלג בהערה למטה המשך של הערה קפט כולה כפילות – למחוק.

מכתב הגאון רבי ליפא געלדוורעטה שליט"א, ר"מ בישיבת תורה תמימה פלטבוש ותלמידו המובהק של רבינו זצוק"ל

לכבוד ידידי הרה"ג ר' מנחם שליט"א

אחר דרישת שלומו הטוב ואחרי דרך מבוא הברכה שיזכה הוא וכל הנלוים אליו לגמר חתימה טובה, הנני בזה לומר שאין מלים בעטי כדי להביע עומק הכרתי הטוב שגרם לי.

בקשתי מידידנו הרב משה ויסלובסקי שליט"א להמציא לי ספרכם והנה קבלתי אותו כמעט בערב ר"ה, נתמלא ביתי אורה ולא יכולתי להפסיק פומי מגירסא בי'. הוא פשוט עבודה נפלאה ! כוונתי היה לא רק למסירת הדברים עצמם, אלא גם להאווירה המיוחדת שאפפה מסביב לרבינו זצוק"ל. הרגשתי את עצמי עוד הפעם בתוך ד' אמותיו של הלכה ונגעתי בסולמו המוצב ארצה מוכתר בראשו המגיע שמימה. וראיתי שוב איך הוא מסתובב בינינו כאותו 'מלאך" של החזו"א, וכלשונו הזהב: "כי אפשר בעולם הזה להיות מלאך לרגעים וליהנות מזיו הקדש וכל תענוגי עולם הזה כאפס נגד ענג של ביוצרו יתברך הכח הטמיר הלזה תוצאת האמונה הוא אחד מכחות הטמירים שנתן בנשמת האדם וכח זה מעיד על קשר הגבר עם יוצר כל היצורים ואשר לעבוד את בוראו ולדבקה בו". [אמונה ובטחון פ"א, ס"ט]. וראה באגרת, "נשמות בני אדם משתנות, והרגילים בעמל התורה ועיניהם נשואות תמיד למרום לזכות לאסוקי שמעתא, הם המה המלאכים היוצאים מעמל התורה, וכך הם חובתם לעשות כפי רוח התורה הניתן לבן אדם," (חלק א' ל"ג).

הראש השנה שלי היה אחר לגמרי, וחשבתי שאלמלא יום טוב של ר"ה הוא, היינו חייבים שוב לקרוע. והנני מבקש ממכם לשמור על עוד כמה ספרים כדי שאוכל להפיצם בין ידידים נאמנים,

בברכת כל טוב סלה, ורגשי הוקרה דאורייתא

ליפא